

การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง : กรณีชุมชนวัดช่องลม

Research and Development on Basic Minimum Needs
in Low-income Urban Communities: The Case of Wat Chonglom

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสารทางวิชาการหมายเลข 165

I S B N 974-587- 547- 3

มีนาคม 2536

การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน
ในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง : กรณีชุมชนวัดช่องลม
(Research and Development on Basic Minimum Needs in
Low-Income Urban Communities : The Case of Wat Chonglom)

โดย
อรรถ อางอ่ำ*
โรเช่ ชีกาล**
(Dr. Roger Chical)

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

-
- * ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
ศาลายา นครปฐม
- ** อดีตผู้แทนขององค์การอนามัยโลก (WHO) ประจำประเทศไทย ปัจจุบันเป็นนักพัฒนา
อิสระและเป็นที่ปรึกษาขององค์กรต่างประเทศต่าง ๆ ที่ทำงานด้านการพัฒนาใน
ประเทศแถบตะวันออกกลางและแอฟริกา

โครงการวิจัยและพัฒนาชุมชนในครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารซิตี้แบงก์
(Citibank, N.A.) สำหรับการพิมพ์รายงานฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนจาก
สถาบันวิจัยประชากรและสังคม และ The Flora-William Hewlett Foundation.

สารบัญ
(Table of Contents)

	หน้า
ปฐมกถา (Foreword)	ก
คำนำ (Preface)	ค
กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)	ง
อารัมภบท (Introductory Remarks)	ฉ
บทคัดย่อภาษาไทย (Abstract : Thai Version)	ฉ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (Abstract : English Version)	ฉ
บทนำ (Introduction)	1
แนวคิดและความเป็นมาของโครงการ (Project Concept and Background)	3
จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ (Project Goal and Objectives)	11
เงื่อนไขของโครงการ (Project Conditions)	13

	หน้า
ชุมชนวัดช่องลมก่อนการวิจัยและพัฒนา (Wat Chonglom Slum Before R&D)	15
ปัจจัยนำเข้าของโครงการ (Project Inputs)	22
กระบวนการและวิธีการในการวิจัยและพัฒนา (Project Process and Methods)	27
ผลลัพธ์ของการพัฒนา (Project Outputs)	32
ผลกระทบของโครงการ (Project Impacts)	46
ปัจจัยเสริมที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ (Analysis of Important Factors or Variables)	58
ปัญหาอุปสรรคและข้อสังเกตบางประการ (Problems/Obstructions and Some Observations)	68
บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ (Summary, Discussion and Suggestions)	75
เชิงอรรถ (Notes)	87
เอกสารอ้างอิง (References)	93

ภาคผนวก

1. แบบสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนวัดช่องลม
2. รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนวัดช่องลม

ปฐมกถา (Foreword)

หลายท่านอาจจะเคยได้ยินคำกล่าวของ เฮอรัมานน์ เฮสเสที่บอกว่า
“มนุษย์ค้นคว้า ค้นพบและรู้จักไปทั่วจักรวาล
แต่มนุษย์ไม่เคยรู้จักตนเอง
มนุษย์เอาชนะทุกสิ่งที่ต้องการได้
แต่ไม่เคยชนะใจตนเอง”

ข้าพเจ้าจึงใคร่จะขอย้ำเตือนว่าถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องทำความรู้จักกับตนเอง และเอาชนะใจตนเองให้ได้ในทุกเรื่อง แล้วปัญหาของมนุษย์จะน้อยลง ถึงเวลาแล้วที่ทุกคนจะต้องเริ่มต้นที่ตนเอง เชื่อมมั่นในอำนาจและศักยภาพของตนเอง และชุมชนที่จะเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของเราให้ดีขึ้น และมีความพอเหมาะพอคึกแก่การดำรงชีวิต ภายใต้ชีวิตจำกัดที่เป็นอยู่

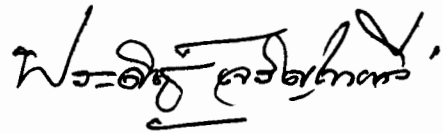
ดังนั้น “แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” จึงเป็นแนวคิดที่เตือนมนุษย์ให้รู้จักตนเอง และเอาชนะใจตนเองได้ เป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม ทำให้เรารู้อยู่ตลอดเวลาว่าเราจะ “พัฒนา” ไปเพื่ออะไร และควรถึงจุดไหน การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นนั้น มิใช่การมี “วัตถุ” มากขึ้นอย่างที่หลาย ๆ คนคิด แต่มันหมายถึงการมี “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ต่าง ๆ ในชีวิตต่างหาก

การที่ประชาชนใน “ชุมชนวัดช่องลม” ได้ร่วมกันสร้างและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตนขึ้นมาได้สำเร็จในระดับหนึ่งนั้น ได้แสดงให้เห็นว่า “พลัง” นั้นอยู่ที่ “ชุมชน”

ดังนั้น ทุกฝ่ายจึงควรช่วยกันส่งเสริม “บทบาทและสถานภาพ” ของ “สถาบันชุมชน” ให้สูงและเข้มแข็งยิ่งขึ้น ทั้งในเมืองและชนบท

๒

ข้าพเจ้ารู้สึกดีใจและภูมิใจที่มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นสถาบันทางการศึกษา หรือ “ผู้นำทางปัญญาของสังคม” ได้มีโอกาสและบทบาทในการช่วยส่งเสริม “สถาบันชุมชน” ให้เข้มแข็ง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้โดยตรง รวมทั้งชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ในสถานะเดียวกับ “ชุมชนวัดช่องลม” จะนำเอา “ความรู้และประสบการณ์” ของชุมชนนี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดคุณูปการแก่สังคมไทยในวงกว้างต่อไป

(ศาสตราจารย์ น.พ. ประสิทธิ์ เจริญไทยทวี)

อธิการบดี

มีนาคม 2536

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)

ก่อนอื่น ขอขอบพระคุณ ดร.โรเซ่ ชิกาล (Dr. Roger Chical) ที่ร่วมคิดค้นโครงการนี้ ขึ้น และสามารถร่วมกันดำเนินการจนประสบผลสำเร็จ

ขอขอบพระคุณ “ชุมชนวัดช่องลม” โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำของชุมชน อันได้แก่คุณ สัมฤทธิ์ ทองพัค คุณละออ สิทธิจารย์ คุณสังเวียน ปุ่มม้อง คุณประดิษฐ์ อินทชาติ คุณดาว อินประสิทธิ์ คุณบรรจบ อารีย์ราชบุรี คุณสะอาด สุขสมพล คุณสมาน ตรุษกุล คุณนิสัย บุรัตน์ คุณทองเพียน อินทร์รุ่ง คุณจินวัฒน์ เจริญยิ่ง และอีกจำนวนหลายท่าน ซึ่งคงจะไม่สามารถเอ่ยนามได้ทั้งหมดในที่นี้ ที่กรุณาให้ความสนใจในโครงการ และสามารถร่วมกันดำเนินการต่าง ๆ จนกระทั่งชุมชนเกิดการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน และถึงขั้นได้รับรางวัล ชุมชนดีเด่นของกรุงเทพมหานคร ในเวลาต่อมา

โครงการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้ คงจะไม่สามารถเป็นจริงได้เลย ถ้าปราศจากการสนับสนุนของธนาคารซิตี้แบงก์ (Citibank, N.A.) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณเคนเน็ท เอส พาร์เลย์ (Mr. Kenneth S. Paley) อดีตรองประธานของธนาคารประจำสาขาประเทศไทย ที่กรุณาและมองเห็นความสำคัญของโครงการ ตลอดจนถึงคุณณภาพ ศรีจิตติ คุณนก กติประดิษฐ์กุล คุณมาลีณี คุณอัญชลี ยศสุนทร คุณวิจิตรา อนันต์วิไลกิจ และเจ้าหน้าที่อีกหลายท่านของธนาคารซิตี้แบงก์ทุกท่าน ได้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนการทำงานของโครงการอย่างเต็มที่

ขอขอบพระคุณสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านผู้อำนวยการ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์ ที่กรุณาพิจารณาถึงความสำคัญของการเผยแพร่ผลงานของโครงการนี้ออกสู่สาธารณะ โดยการสนับสนุนการจัดพิมพ์ รายงานการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณสำนักงานเขตยานนาวา โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านอดีตผู้อำนวยการเขต คุณวัฒนา กาญจนกุล และท่านอดีตรองผู้อำนวยการเขต คุณพิชัย ชัยพจน์พานิช ตลอดจนถึงท่านผู้อำนวยการเขตท่านปัจจุบัน คือคุณสมโภช ศรีประไหม ที่กรุณาให้ความสะดวกและให้การสนับสนุนการทำงานของโครงการด้วยดีเสมอมา ตลอดจนถึงคุณลาวัณย์ ศรีธวัช

จ

หัวหน้างานส่งเสริมและพัฒนาชุมชน และคุณสุรสิงห์ จันทศักดิ์ศรี นักพัฒนาชุมชนของเขตนานนาวา ทั้งสองท่านได้กรุณาประสานงานด้านต่าง ๆ ให้แก่โครงการ

นอกจากนี้คุณประพันธ์ หุตะสิงห์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขตนานนาวา ได้กรุณาสับสนุนและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโครงการให้ชุมชนอื่น ๆ และสาธารณชนได้ทราบความเคลื่อนไหวของโครงการตลอดเวลา

ขอกราบขอบพระคุณท่านอดีตรัฐมนตรีว่าการกรุงเทพมหานคร พลตรี จำลอง ศรีเมือง อดีตรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร รองศาสตราจารย์ ดร.บุญคง หันจางสิทธิ์ คุณอาภรณ์ พุกกะมาน และอดีตรองผู้อำนวยการสำนักอนามัย แพทย์หญิงประลมภ์ สกุนตนาค และท่านรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ฝ่ายการสาธารณสุขท่านปัจจุบัน คือ นายแพทย์ไชยยันต์ กัมปนาทแสนยากร ที่กรุณาพิจารณาเห็นความสำคัญของโครงการและให้การสนับสนุนในด้านต่าง ๆ ด้วยดีตลอดมาจนทำให้โครงการสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีเกือบทุกประการ (ยกเว้นเพียงบางกรณีที่ไม่สามารถปฏิบัติได้หรือสนับสนุนได้ ก็ด้วยติดที่กฎระเบียบหรือข้อบังคับของพระราชบัญญัติ ซึ่งก็คงจะมีการแก้ไขกันไป)

ขอกราบขอบพระคุณ คุณไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม กรรมการผู้จัดการ สำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทวีศักดิ์ เสวตเศรณี ที่กรุณาอ่านและวิจารณ์ต้นฉบับของรายงานฉบับนี้

ท้ายที่สุด ขอขอบพระคุณคุณอรพรรณ หันจางสิทธิ์ และเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านในสถาบันฯ ที่กรุณาช่วยกันจัดพิมพ์รายงานฉบับนี้ออกมาสู่สาธารณะได้อย่างรวดเร็วและทันการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณสมหญิง สุวรรณวัฒน์ ที่มีความอดทนและความอุตสาหะในการอ่านต้นฉบับที่เป็นลายมือซึ่งอ่านยากมากของผู้วิจัย ตลอดจนถึงคุณสุบิน พรหมเมศ ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ด้วยดี

ความผิดพลาดต่าง ๆ อันอาจปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้ คณะผู้วิจัยหรือผู้เขียนขอน้อมรับไว้ และต้องขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

อรทัย อาจอ่ำ
โรเช่ ชีกาล

อารัมภบท (Introductory Remarks)

เมื่อปี 2531 ข้าพเจ้าได้เขียนรายงานการวิจัย เรื่อง “ชุมชนเชิงกิจ : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง” ออกมาสู่สาธารณะ ซึ่งงานชิ้นนี้เป็นผลมาจากการที่ข้าพเจ้าได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาและการสร้างที่อยู่อาศัยในชุมชนชอยเซ่งกี ในฐานะผู้ประสานงานโครงการ และในฐานะ Community Organizer ในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2529 - พ.ศ. 2530 ข้าพเจ้าได้รับประสบการณ์และบทเรียนต่าง ๆ มากมายจากโครงการดังกล่าว แต่ประสบการณ์และบทเรียนที่สำคัญยิ่งก็คือ การที่ข้าพเจ้าพบว่าถ้าเราเริ่มต้นการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองบนผลประโยชน์ของเรื่อง “ที่ดิน” นั้น เป็นเรื่องที่ทำให้ชุมชนเกิดความขัดแย้ง และยากที่จะก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ ต่อไป

ข้าพเจ้าเคยคิดว่าถ้ามีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกับการปรับปรุงและพัฒนาชุมชน ผู้มีรายได้น้อยในเมืองอีก จะไม่ขอเริ่มที่เรื่อง “ที่ดิน” อีก ยกเว้นกรณีที่เร่งด่วนจริง ๆ แต่จะกระตุ้นให้ประชาชนในชุมชนรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ของชุมชนก่อน เช่น ปัญหาขยะ ปัญหาทางเท้า ปัญหาเด็กติดยาเสพติด ปัญหารายได้ ฯลฯ และถ้าชุมชนนั้นมีความจำเป็นในเรื่อง “ความมั่นคงในที่ดิน” ก็ค่อยมาคิดกันว่าจะทำอย่างไรต่อไป

นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังเขียนไว้ในบทสรุปและข้อเสนอแนะของรายงานการวิจัยฉบับดังกล่าวด้วยว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดหรือจะเรียกว่า “ชาวสลัม” หรืออะไรก็ตามแต่ที่จะเรียกกันนั้น เขามีศักยภาพและความสามารถอยู่ในระดับหนึ่ง เราซึ่งเป็นคนภายนอกจะต้องเข้าไปเสริมศักยภาพที่มีอยู่ของเขาให้มากขึ้นและพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง เราจะต้องเข้าไปกระตุ้นให้เขาเห็นศักยภาพของตัวเอง และในที่สุดมีความต้องการที่จะรวมเอาศักยภาพที่กระจัดกระจายเป็นเหมือน “ไม้ซีก” นั้นเข้าด้วยกัน เกิดเป็น “พลัง” อันมหาศาลที่จะเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของชุมชนของตนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ให้จงได้

ข้าพเจ้าได้เขียนเสนอแนะไว้ด้วยว่า “รัฐ” ควรจะพยายามดึงภาคธุรกิจเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันการเงินต่าง ๆ เช่น ธนาคารให้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาสังคม หรือพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองด้วย

ในปีเดียวกันนั้นเอง ข้าพเจ้าได้พบและรู้จักกับ ดร. โรเซ่ ชีกาล (Dr. Roger Chical) ด้วยการแนะนำของ รศ.ดร.บุญคง หันจางสิทธิ์ ซึ่งในขณะนั้นท่านกำลังดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ทั้ง ดร. ชีกาล และข้าพเจ้ามีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองเหมือนกัน แนวคิดและหลักการของท่านกับของข้าพเจ้าไม่แตกต่างกันเลย ประกอบกับท่านได้ร่างโครงการของท่านไว้แล้ว เพียงแต่ร่วมกันขัดเกลาและเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยก็สมบูรณ์ตามที่เราต้องการ และหลังจากนั้นก็ได้นำโครงการเสนอต่อสถาบันการเงินต่าง ๆ ทั้งของไทยและเทศ แต่ผลปรากฏว่าโครงการของเราได้รับการสนับสนุนจากสถาบันการเงินของต่างประเทศ คือ ธนาคารซุสดีแบงก์ ตามที่ได้ทราบกันดีอยู่แล้ว ซึ่งนับเป็นปรากฏการณ์ที่ค่อนข้างแปลกที่ชาวต่างชาติกลับเห็นความสำคัญและให้ความสนใจกับโครงการมากกว่าคนไทยด้วยกันเอง

อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่าส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะภาพพจน์ของคนสลัมหรือกลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดในสายตาของคนทั่วไปหรือโดยเฉพาะในสายตาของบุคคลในอีกชนชั้นหนึ่งนั้นเป็นภาพพจน์ในเชิงลบ เป็นภาพเกี่ยวกับความสกปรก ความมั่งก่าย เป็นภาพเกี่ยวกับวัยรุ่นที่เกเร ดิคาเสพติด เป็นภาพของการทะเลาะเบาะแว้ง คำทอกันด้วยคำหยาบ หรือจะสามารถกล่าวได้ในอีกนัยหนึ่งว่า สลัมหรือคนสลัมคือภาพของความเสื่อมโทรมในทุก ๆ ด้าน ในสายตาของสังคมหรือคนโดยทั่วไปนั่นเอง

ดังนั้น แนวคิดที่ ดร.ชีกาล และข้าพเจ้าได้นำเสนอต่อสถาบันการเงินของไทยนั้น จึงดูเป็นแนวคิดที่เลื่อนลอยอยู่ในความฝัน ยากต่อการแปรเปลี่ยนเป็นการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่เราทั้งสองบอกว่า “โครงการนี้จะไม่เหมือนกับโครงการอื่น ๆ เพราะเราได้ “ให้เปล่า” แต่จะเป็นการ “ให้ยืม” โดยไม่มีดอกเบี้ยในขั้นต้น และชาวชุมชนจะรวมตัวกัน

พัฒนาชุมชนของเขาให้ดีขึ้นและในที่สุดจะสามารถส่งเงินที่ยืมไปใช้จ่ายในโครงการต่าง ๆ คืนมาให้แก่โครงการได้ และหลังจากนั้นโครงการจะนำเงินที่ได้รับคืนมาจากชุมชนตัวอื่น ๆ ไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งก็หมายความว่า จะมีการใช้จ่ายเงินก้อนนี้อย่างคุ้มค่าและเงินก้อนดังกล่าวก็จะไม่สูญหายไปไหนอีกด้วย”

สิ่งที่เราน่าบอกยิ่งดูเลือนลอยเหมือนความฝันมากยิ่งขึ้น เพราะไม่มีใครหรอกที่จะเชื่อว่าชาวสลัมนั้นจะยอมคืนเงินที่เขาืมไปง่าย ๆ จะมีสักกี่คนที่จะเชื่อมั่นหรือให้ความไว้วางใจกับคนสลัม ดังนั้นเมื่อชาวต่างชาติต้องการพิสูจน์ “สิ่งที่ท้าทาย” ตรงนี้ร่วมกับเราทั้งสองคน เราจึงรู้สึกทั้งแปลกใจ ตีใจและประหลาดใจระคนกันไป แต่รู้สึกตื่นเต้นมากที่สุด เพราะทราบดีว่านี่คือ “โอกาสอันสำคัญยิ่ง” ของชาวสลัมที่เขาจะได้พิสูจน์ให้สังคมได้ประจักษ์ถึง “ความเป็นคนที่มีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี” ของเขาแล้ว

ก็ถ้า “สังคม” เราได้เสนอ “โอกาส” ใด ๆ ให้แก่ประชาชนกลุ่มนี้เลย แล้ว “สังคม” มีสิทธิหรือไม่ที่จะไปประณามพวกเขา? เนื้อหาและรายละเอียดต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในรายงานฉบับนี้ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าสิ่งที่ ดร.ชีกาล และข้าพเจ้าเคยคิดคำนึงไว้นั้นมิได้เป็นเพียงแค่ “ความฝันอันเลือนลอย” แต่อย่างใดเลย

บทคัดย่อ

รายงานฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะชี้ให้เห็นว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนผู้เฒ่ารายได้น้อยในเมือง” นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และเป็นผู้ลงมือกระทำด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนในรูปแบบต่าง ๆ จากองค์กรภายนอกยังคงเป็นสิ่งจำเป็น แต่ประเด็นที่สำคัญยิ่งก็คือ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบ และเนื้อหาของความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรจากภายนอกกับประชาชนหรือผู้อยู่อาศัยในชุมชนนั้น ๆ องค์กรจากภายนอกจะต้องมีบทบาทเป็นเพียงแค่ “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้อำนวยความสะดวก” ในขณะที่ประชาชนจะต้องเป็น “ผู้กระทำ” หรือ “ผู้ริเริ่ม”

นอกจากนี้ ปัจจัยและองค์ประกอบซึ่งเป็นเหมือนเสาหลักที่สำคัญสามประการ ที่จะทำให้ชุมชนเกิดการการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ ก็จะต้องได้รับการจัดตั้งขึ้น ปัจจัยหรือองค์ประกอบเหล่านั้นคือ 1) องค์กรของชุมชน ซึ่งมีบทบาทและหน้าที่ในการบริหารจัดการและการวางแผนการดำเนินงานต่าง ๆ 2) กำลังคน ซึ่งอาจจะเป็นในรูปแบบของปัจเจกบุคคล กลุ่ม หรือระบบอาสาสมัครก็ได้ 3) การจัดการด้านการเงิน ซึ่งอาจจะเป็นในรูปแบบของสหกรณ์, กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนหมุนเวียน ฯลฯ

“ชุมชนวัดช่องลม” ได้รับการคัดเลือกให้เป็นชุมชนเพื่อทำการทดสอบแนวคิดและหลักการดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะปรับปรุงและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชุมชนด้วยแนวคิดข้างต้น ซึ่งก็หมายถึงว่ามีความต้องการที่จะเป็น “ผู้กระทำ” และ “ผู้ริเริ่ม” ในการพัฒนานั่นเอง

โครงการนี้ใช้วิธีการที่เรียกว่า “การวิจัยและพัฒนา” ควบคู่กันไป โดยที่ “ผู้วิจัย” ทำหน้าที่และมีบทบาทเป็น “ผู้สนับสนุน” และ “ผู้อำนวยความสะดวก” ไปในเวลาเดียวกัน ซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ ๆ จะต้องรับประกันว่าประชาชนหรือชุมชนเข้าถึงหรือได้รับ

ทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ เทคโนโลยีที่เหมาะสม และทรัพยากรทางการเงิน

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อนำมาวิเคราะห์หรือศึกษาวิจัยนั้นใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการและการจดบันทึกประจำวัน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์เชิงเหตุผลและผล และการใช้วิธีการอนุমানหรืออุปนัย

นอกจากการกล่าวถึงแนวคิดและความเป็นมา และปัจจัยนำเข้าต่าง ๆ ของโครงการแล้ว ในรายงานฉบับนี้ยังได้กล่าวถึงกระบวนการและวิธีการในการพัฒนา ตลอดจนถึงผลลัพธ์และผลกระทบของโครงการ และยังได้ทำการวิเคราะห์ปัจจัยเสริมที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ รวมทั้งปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ของการดำเนินโครงการไว้ด้วย

สิ่งที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนจากการดำเนินโครงการนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในเชิงบวกที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ และปรากฏการณ์ที่สำคัญที่สุด ก็คือ การที่ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมมีความรับผิดชอบต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมของตน

ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นรวมทั้งความรู้สึกเป็นเจ้าของ และความศรัทธาเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน ประกอบกับการมีปัจจัยหรือองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ ดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ “ชุมชนวัดช่องลม” สามารถพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานของครัวเรือนและชุมชนได้สำเร็จ ซึ่งก็หมายความว่าประชาชนในชุมชนนี้บรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นแล้ว

Abstract

This report aims at pointing out that sustainable development will be possible only when the people are taking an initiative. However, various types of support from outside organizations are still necessary. But the most crucial point is the transformation of relationships between the outside organizations and the people (or the community). Outside organizations should act as supporters or facilitators while the community people will be actors and/or initiators.

However, three key factors contributing to sustainable development must be built up; they are community organization for management and administration, manpower and lastly financial management.

Wat Chonglom Slum in the inner city of Bangkok is screened to test this concept due to its own desire for improvement and development.

Research and development approach is utilized in this project. The authors act as supporters or facilitators provided that the community people have the access to all kinds of important resources: information, appropriate technology and financial resources. Data required for this presentation is collected through qualitative methods i.e. participant observation, informal talk and memo or diary.

Key developmental processes and methods are also identified in this report. At the end, outputs and impacts of the project are shown and discussed. The analysis of important factors or variables contributing to the success of the project was also made available in this report. As a consequence, major positive changes

in this slum are obviously seen. The most important phenomenon which should be addressed here is that the people of Wat Chonglom are now very responsible for their own community and environment.

Sense of developed belongings and responsibility together with three key factors mentioned above will lead the people in Wat Chonglom to their achievements in basic minimum needs which implies that the people here will have the better quality of life.

บทนำ (Introduction)

การพัฒนาชุมชนแออัดหรือชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ในตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มักจะเป็นการพัฒนาแบบบนลงสู่ล่าง (Top-down development) โดยหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นผู้ให้หรือผู้กระทำ ในขณะที่ประชาชนในชุมชนแออัดถูกอุปโลกให้เป็นผู้รับหรือผู้ถูกกระทำตามเป้าหมายที่มีการกำหนดไว้อย่างเรียบร้อยแล้ว หรือเป็นเป้าหมายที่คิดขึ้นภายนอกชุมชนหรือโดยคนภายนอก ขาดการรับรู้ของคนภายในชุมชนแออัด ดังนั้นจึงไม่แปลกที่มักจะไม่สามารถประสบความสำเร็จตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ทั้งนี้เพราะขาดการพิจารณาหรือขาดความเข้าใจในสภาพปัญหาและความเป็นจริงต่าง ๆ ของชุมชนนั่นเอง¹⁾

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนบทบาทกันใหม่ระหว่างหน่วยงาน ภายนอกกับชุมชน โดยให้หน่วยงานภายนอกเป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” และชุมชนเป็น “ผู้ริเริ่ม/ผู้กระทำ” เพื่อบรรลุ “เป้าหมาย” ต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดยตรง การปรับเปลี่ยนหรือการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเนื้อหาและรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นด้านความคิด พฤติกรรม ทัศนคติ ความสัมพันธ์ การเป็นผู้นำ วิธีการและรูปแบบการทำงาน หรืออาจจะเป็นการผสมผสานเป้าหมายของหน่วยงานต่าง ๆ และของชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่ “คุณภาพชีวิตที่ดีกว่า” ของชุมชนโดยส่วนรวมซึ่งหมายถึงว่าอย่างน้อยที่สุด “ความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ของประชาชนในชุมชนได้รับการตอบสนองและ “ความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ในที่นี้ครอบคลุมหรือมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ได้แก่ สุขภาพอนามัยที่ดี ฝึกการศึกษา อาหารที่ถูกสุขลักษณะ ที่อยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร รายได้เพียงพอแก่การยังชีพ ความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

ปัจจัยที่สำคัญอีกเช่นกันคือ การเปิดโอกาสให้ชาวชุมชนได้บริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ด้วยตนเองและการใช้เงินทุนของตนเอง ซึ่งอาจจะได้มาจากการกู้ยืมโดยไม่เสียดอกเบี้ยหรือเสียดอกเบี้ยต่ำหรือการระดมเงินทุนกันเองภายในชุมชนก็ได้ การที่ชุมชนจะสามารถบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องมีองค์กรของตนเอง รวมทั้งกำลังคนของชุมชนด้วย ด้านกำลังคนนี้อาจจะเป็นกลุ่มบุคคล ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ครัวเรือน หรือระบบอาสาสมัครก็ได้ กำลังคนของชุมชนเหล่านี้จะต้องเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่จำเป็นในการพัฒนาชุมชนของตน รวมทั้งได้รับการสนับสนุนด้านเทคนิคและการจัดการต่าง ๆ ตามสมควร ปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวจะทำให้ชุมชนบรรลุสู่ “การพึ่งพาตนเอง” ได้ ซึ่งก็หมายความว่า จะทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนของตนอย่างต่อเนื่องต่อไป

อย่างไรก็ตาม การสร้างหรือพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวมิใช่เรื่องง่ายแต่จะต้องใช้เวลาและมีเครื่องมือที่ดี ซึ่งเครื่องมือในที่นี้ก็คือ “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” นั่นเอง “ความจำเป็นหรือความต้องการขั้นพื้นฐาน” จะทำให้ประชาชนในชุมชนมีการกำหนดปัญหา ร่วมกัน มีการระดมหรือประสานทรัพยากรที่มีอยู่ มีการสร้างองค์กรเพื่อบริหารจัดการโครงการที่จัดทำขึ้น มีการพัฒนาปัจเจกบุคคล กลุ่มหรือครอบครัวขึ้นมารองรับโครงการและทำให้เกิดการสร้างวงจรการบริหารโครงการด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนวัดช่องลม เขตยานนาวา ได้ถูกคัดเลือกเป็นชุมชนทดสอบแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาดังกล่าวเป็นชุมชนแรกในเมืองด้วยเหตุผล 2-3 ประการ กล่าวคือชุมชนวัดช่องลมได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการและความตั้งใจจริงในการพัฒนา และประกอบกับชุมชนมีขนาดที่ไม่ใหญ่เกินไปหรือเล็กเกินไป แต่เป็นชุมชนขนาดกลาง และเล็งเห็นว่าจะเป็นชุมชน ที่จะสามารถถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ต่อไปอย่างมีประสิทธิภาพ²⁾

แนวคิดและความเป็นมาของโครงการ (Project Concept and Background)

เนื่องจากการพัฒนาชุมชนโดยทั่ว ๆ ไป หรือการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง (หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า ชุมชนแออัด) ในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ มักจะเป็นการพัฒนาเพียงด้านใดด้านหนึ่ง กล่าวคือ โครงการพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ อาจจะเน้นหรือให้ความสำคัญเพียงด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การพัฒนาเฉพาะด้านกายภาพ (เช่น การทำถนน ทางเดิน การรักษาความสะอาดของชุมชน ฯลฯ) หรือ การพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (เช่น ไฟฟ้า ประปา) หรือการพัฒนาเด็กและเยาวชน การส่งเสริมและพัฒนาทางด้านอาชีพและรายได้ หรือ การพัฒนาเฉพาะการศึกษา การพัฒนาเฉพาะสตรี เป็นต้น

ทั้งนี้เนื่องจากแต่ละหน่วยงานมีบทบาท และหน้าที่ความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน หรือแม้กระทั่งหน่วยงานของกรุงเทพมหานครเอง ซึ่งโดยปกติควรที่จะเข้าไปมีบทบาทสนับสนุนชุมชนให้เกิดการพัฒนาหรือการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ในทุก ๆ ด้าน แต่ก็ยังมีเงื่อนไขและข้อจำกัดต่าง ๆ มากมาย (เช่น เงื่อนไข และข้อจำกัดด้านกฎหมาย งบประมาณ และข้อจำกัดด้านความรู้ ความสามารถ ความเข้าใจและแนวคิดของบุคลากร ฯลฯ) ทำให้การพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นเพียงมิติใดมิติหนึ่งของชีวิต หรือมิติใดมิติหนึ่งของชุมชนเท่านั้น

การพัฒนาเพียงมิติใดมิติหนึ่ง หรือด้านใดด้านหนึ่งนั้น นอกจากจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แล้ว ยังเป็นการสูญเสียทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรเวลา และทรัพยากรอื่น ๆ ไปโดยเปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้นการพัฒนาชุมชนที่จะเกิดผลอย่างแท้จริงเป็นไปอย่างต่อเนื่องและทุกอย่างสอดคล้องกันนั้นจะต้องเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม (holistic approach) หรือการพัฒนาชุมชนในทุกด้าน ทุกมิติ เพราะแต่ละด้านหรือแต่ละมิติล้วนมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันหรือมีผลกระทบซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้ ยังอาจกล่าวได้ด้วยว่า “การพัฒนา” ที่ผ่านมานั้นมักจะอยู่บนความคิดที่ว่า “นักพัฒนา” หรือบุคลากรจากองค์กรภายนอกชุมชนนั้น เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเหนือกว่า “ประชาชน” ที่อาศัยอยู่ในชุมชน หลายคนมีความคิดเชิงลบต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนของผู้มีรายได้น้อยหรือคนยากจนในเมืองนั้น มักจะถูกมองว่าเป็นแหล่งรวมของปัญหาสารพัน กล่าวคือ คนยากจนในเมืองนั้นมีแต่ “ปัญหา” แต่ไม่มี “ศักยภาพ” ในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

ดังนั้น โครงการพัฒนาต่าง ๆ จึงถูกกำหนดขึ้นบนแนวคิดและหลักการของการเป็น “เจ้าบุญทุ่ม” กล่าวคือ จะต้องทุ่ม (dump) ทุกอย่าง ที่นักพัฒนาจากภายนอกคิดว่าเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนต้องการหรือมีความจำเป็นต้องมีลงไปยังชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ (แต่ในความเป็นจริง ก็ไม่สามารถทุ่มได้อย่างที่คิด เพราะทรัพยากรของหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่นั้น ความจริงก็มีไม่มากมายเท่าใด ถ้าจะเทียบกับจำนวนประชากรและจำนวนชุมชนที่มีอยู่)

เมื่อไม่สามารถทุ่มได้จริงอย่างที่คิด และต้องการ แต่ก็หาทางออกอื่น ๆ ไม่พบ ก็เลยเกิดสภาพที่เรียกว่า “ทำดีโน่นบ้างที่นี่บ้าง” “เรื่องนั้นบ้าง เรื่องนี้บ้าง” กระจุกกระจายไปทั่ว แต่ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย และไม่เห็นผลเป็นเนื้อเป็นหนังที่ใดเลยสักแห่งเดียว

ด้วยความเข้าใจในปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นอย่างดี เราจึงเกิดความคิดว่า ควรจะถึงเวลาหรือยังที่จะเริ่มต้น “ทศวรรษของการพัฒนาแนวใหม่” ซึ่งก็คือ แนวการพัฒนาที่มองเห็นศักยภาพของชุมชน หรือของประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ๆ และเราซึ่งเป็นบุคคลภายนอกจะเป็นเพียงผู้กระตุ้นหรือผู้อำนวยความสะดวกให้ประชาชน แสดงศักยภาพของตนออกมาได้ และสามารถที่จะทำงานร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนหรือบรรลุผลต่าง ๆ ตามความจำเป็น และความต้องการของตนได้เท่านั้น เราจะต้องเลิกกระทำตัวเป็น “คุณพ่อคุณแม่รู้ดี” กันเสียที เรามีสิทธิในการคิดและนำเสนอได้ แต่ชาวชุมชนจะเห็นพ้องกับเราด้วยหรือไม่ นั่นก็เป็นสิทธิของพวกเขาเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในโครงการนี้เราจึงนำเสนอ “แนวคิดและหลักการ” การพัฒนาชุมชนที่เรียกกันว่า “แนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ให้ชาวชุมชนวัดช่องลมรับไปศึกษาและพิจารณา

สำหรับ “แนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” นี้ ดร.โรเซ่ ชิกาล เป็นผู้ร่วมคิดค้นขึ้นกับผู้ร่วมงานของท่าน ซึ่งเป็นอดีตผู้อำนวยการอนามัยโลกประจำประเทศเนปาล

นอกจากนั้น แนวคิดนี้ยังได้เคยถูกนำมาแปรเป็นการปฏิบัติหรือทดลองปฏิบัติในหลาย ๆ หมู่บ้านและชุมชนในเขตชนบทของประเทศไทยด้วย ซึ่งพบว่า หลายชุมชนหรือหลายหมู่บ้านสามารถปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นในหลาย ๆ แง่มุมภายในระยะเวลาอันสั้นและยังสามารถทำการพัฒนาชุมชนของตนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องอีกด้วย

การวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนผู้มีรายได้น้อย ในเมืองครั้งนี้จึงอยู่บนแนวคิดที่ว่า “การใช้ความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน” เป็นเครื่องมือสำหรับการสร้างองค์กรและการเข้าร่วมของชุมชน การประสานทรัพยากรและความร่วมมือในการสนับสนุนการพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ การพัฒนากลุ่มและปัจเจกชนในชุมชน การกำหนดปัญหาร่วมกันของชุมชน การสร้างวงจรการบริหารโครงการต่าง ๆ ของชุมชนด้วยตนเอง และเป็นเครื่องมือสำหรับการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเป็นระบบขึ้นใหม่ จะทำให้ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่าชุมชนแออัด สามารถบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าได้ ซึ่งหมายถึงว่า “ความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ของประชาชนในชุมชนดังกล่าวได้รับการตอบสนอง

โดยที่ “ความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ซึ่งมีองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น สุขภาพอนามัย อาหาร ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม การศึกษา อาชีพและรายได้ ความมั่นคง และชีวิตทางสังคมวัฒนธรรม ฯลฯ นั้นจะต้องถูกจัดทำหรือกำหนดขึ้นโดยมีเครื่องชี้วัดที่เหมาะสม

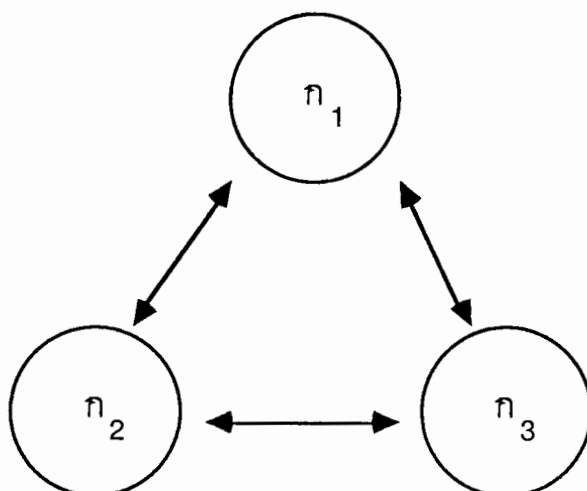
ปัจจัย 3 ประการ ที่สำคัญที่จะทำให้ชุมชนบรรลุสู่การพึ่งพาตนเองและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าคือ 1) องค์กรสำหรับการวางแผนและการบริหารจัดการของชุมชน 2) กำลังคนของชุมชน (Manpower) 3) เงินทุนและการบริหารจัดการด้านเงินทุน เช่น ในรูปของเงินทุนหมุนเวียนต่าง ๆ หรือสหกรณ์ ฯลฯ (ดังรูป)

ภาพประกอบที่ 1

ปัจจัย 3 ประการเพื่อการบรรลุการพึ่งพาตนเองของชุมชน

ก₁ คือ องค์การของชุมชน

สำหรับการวางแผนและการบริหารจัดการ

ก₂ คือ กำลังคนของชุมชน
ซึ่งอาจจะเป็นในรูปแบบของ
ปัจเจกบุคคล กลุ่ม ครอบครัว
หรือระบบอาสาสมัคร

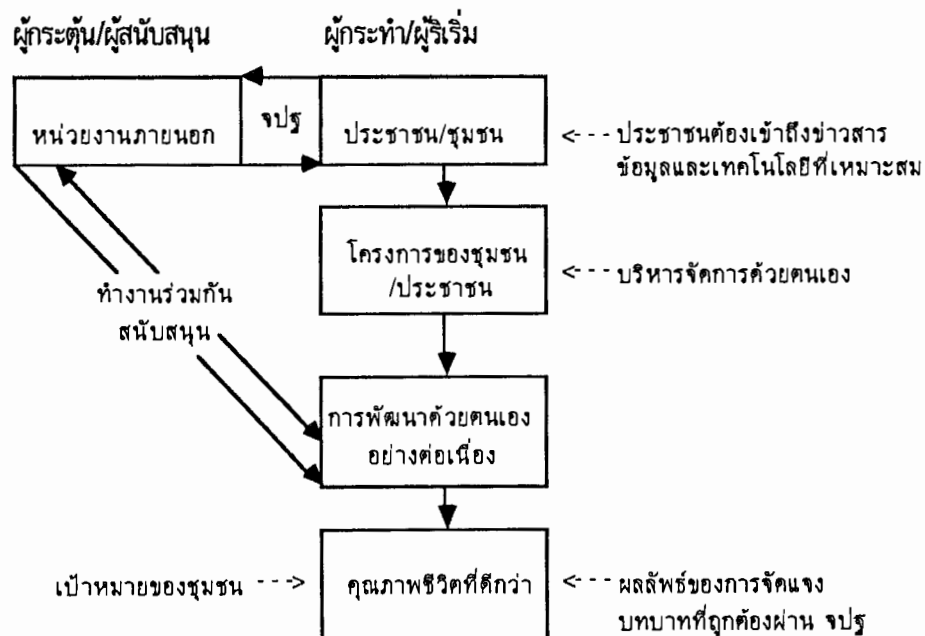
ก₃ คือ กำลังเงินหรือการบริหารจัดการ
ด้านการเงินของชุมชน เช่น อาจจะเป็น
ในรูปแบบของกองทุนหมุนเวียน หรือในรูป
สหกรณ์ เป็นต้น

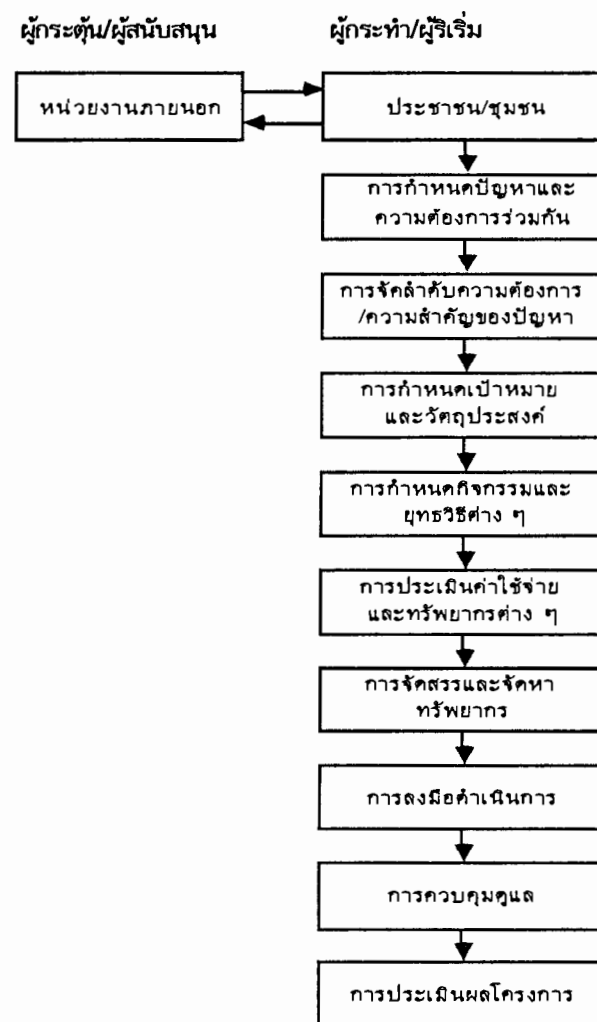
กำลังคนเหล่านี้จะต้อง
เข้าถึงข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ
ที่จำเป็นในการตัดสินใจ
และเข้าถึงเทคโนโลยีที่
เหมาะสมต่าง ๆ ด้วย

หมายเหตุ ภาพประกอบนี้ปรับมาจาก Nondasuta, A & Chical, R., August, 1988 p. 16

เพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายและ/หรือจุดมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้นได้จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานสนับสนุนภายนอกกับชุมชนเสียใหม่ดังที่กล่าวแล้วว่า ที่ผ่านมานั้นหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นองค์กรของรัฐหรือเอกชนมักจะเป็นผู้กำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์รวมทั้งขั้นตอนต่าง ๆ ของการพัฒนาไว้อย่างสำเร็จรูปแล้ว และนำเข้าไปใช้ในชุมชนโดยลงมือกระทำเองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีอยู่บ่อยครั้งที่เป็นการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการหรือความจำเป็นของชุมชน ในโครงการนี้ หน่วยงานภายนอกจะต้องเป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้กระตุ้น” ในขณะที่ชุมชนจะต้องมีบทบาทเป็น “ผู้ริเริ่ม” หรือ “ผู้กระทำ” เจเนอรัลที่สำคัญ ก็คือ ประชาชนในชุมชนจะต้องสามารถเข้าถึงข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่จำเป็นรวมถึงเทคโนโลยีที่เหมาะสม (ซึ่งหมายรวมถึงทักษะด้านเทคนิคและการจัดการต่าง ๆ) ซึ่งอาจจะจำเป็นที่จะต้องมีการฝึกอบรมในเรื่องและรูปแบบต่าง ๆ กันทั้งนี้ขึ้นกับความจำเป็นของแต่ละโครงการ ดังแสดงให้เห็นในภาพประกอบข้างล่างดังนี้ คือ³⁾ :-

การเป็น “ผู้ริเริ่ม” และ/หรือ “ผู้กระทำ” ด้วยตนเอง ก็หมายถึงว่าประชาชนในชุมชนจะต้องร่วมกันกำหนดปัญหาหรือจัดลำดับความต้องการของตนเองขึ้น รวมถึงขั้นการกำหนดกิจกรรมและยุทธวิธีต่าง ๆ ไปจนถึงขั้นการจัดสรรทรัพยากรและ/หรือการประเมินค่าใช้จ่ายต่าง ๆ การจัดหาทรัพยากร และการลงมือดำเนินการตลอดจนถึงการควบคุมดูแลการดำเนินการโครงการอย่างใกล้ชิด และขั้นสุดท้ายคือ การประเมินผลโครงการ ดังแสดงให้เห็นในแผนภูมิดังต่อไปนี้⁴⁾

เราเชื่อว่า ด้วยการกระทำดังกล่าว ประชาชนหรือชุมชนจะเกิดการพัฒนาความรับผิดชอบที่มีต่อตนเองและชุมชน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการพัฒนาความสามารถในการจัดการ จนถึงขั้นการเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชนหรือการยกระดับชุมชนให้กลายเป็นแหล่งอาชีพหรือถึงขั้นเป็นเจ้าของกิจการด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้สมาชิกชุมชนมีรายได้อย่างสม่ำเสมอ และจะสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด รวมถึงการพัฒนาความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นในชุมชนด้วย ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้ หมายถึงการบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าของชุมชนนั่นเอง

จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของโครงการ (Project Goal and Objectives)

จุดมุ่งหมายหลักของโครงการ

- ต้องการให้หน่วยงานของรัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองมีแนวคิดหลักการและบทบาทที่ถูกต้องในการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเหล่านี้ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างคุ้มค่าและเกิดผลอย่างจริงจังต่อเนื่องในระยะยาว

วัตถุประสงค์เฉพาะหน้าของโครงการ

1. เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหา โดยการรวมกลุ่มกัน มีการพัฒนากำลังคนและการจัดการต่าง ๆ รวมทั้งมีการระดมเงินทุนของตนเองได้ในระดับหนึ่ง
2. เพื่อให้ชุมชนเกิดการแก้ไขปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกัน (เช่น ปัญหาทางเดิน น้ำประปา ขยะ ฯลฯ) และสามารถมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ในระดับหนึ่ง

วัตถุประสงค์ระยะยาวของโครงการ

1. เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง
2. เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และสามารถบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกด้าน
3. เพื่อให้ชุมชนวัดช่องลมสามารถยกระดับตนเองขึ้นมาเป็น “ชุมชนตัวอย่าง” ของการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเหมือน และความแตกต่างในเรื่องลำดับความสำคัญของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนเมืองและชุมชนชนบท
3. เพื่อศึกษากระบวนการและวิธีการทำงานร่วมกันของชุมชน
4. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนคิดค้นขึ้น
5. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ด้วยแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน
6. เพื่อเสนอแนะข้อสรุปจากการวิจัยและพัฒนาให้แก่ชุมชนวัดช่องลมและชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองอื่น ๆ รวมทั้งองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับ การปรับปรุงชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง

เงื่อนไขของโครงการ (Project Conditions)

การวิจัยและพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองครั้งนี้ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดและรูปแบบการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานหรือโครงการสาธารณ-สุขมูลฐาน หมู่บ้านพึ่งพาตนเอง ซึ่งดำเนินการอยู่ในชนบทหรือในหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวนมากมายหลายแห่ง แต่ถึงแม้แนวคิดและรูปแบบดังกล่าวจะได้ถูกนำไปใช้ในชุมชนชนบทหลายแห่งและบางแห่งก็บรรลุผลตามเป้าหมายได้เป็นอย่างดีก็ตาม การนำแนวคิดและรูปแบบดังกล่าวมาทดลองใช้หรือทดสอบในชุมชนแออัดหรือชุมชนของผู้มีรายได้น้อย ซึ่งเป็นชุมชนเมืองที่มีความแตกต่างอย่างมากจาก “ชุมชนในชนบท” ในทุก ๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม โครงสร้างต่าง ๆ ของชุมชนเอง รวมทั้งองค์ประกอบและปัจจัยอื่น ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน วัสดุสิ่งที่จะสามารถทำได้อย่างง่ายดาย

นอกจากนี้ ชุมชนดังกล่าวยังมีใช้ชุมชนที่มีการก่อตัวขึ้นมาเหมือนกับชุมชนในชนบท แต่มีลักษณะที่แตกต่างหลากหลาย ประกอบไปด้วยคนหลายอาชีพ หลายลักษณะ บางแห่งตกอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรมจนหลายท่านพากันเรียกว่า “แหล่งเสื่อมโทรม” หลายแห่งอยู่กันอย่างแออัดยัดเยียดขาดระบบสาธารณูปโภค จนหลายท่านพากันเรียกว่า “สลัม” หรือหลายแห่งบุกรุกที่ดินสาธารณะ จนได้ชื่อว่าเป็น “สลัมบุกรุก”

ดังนั้น การนำแนวคิดและรูปแบบดังกล่าวมาทดลองใช้ จึงจำเป็นต้องใช้วิธีการ “วิจัยและพัฒนา” ควบคู่กันไป เราคงจะไม่สามารถนำประสบการณ์และขั้นตอนต่าง ๆ ที่ได้จากชุมชนในชนบทมาใช้ได้ทั้งหมดแต่จะต้องมีการศึกษาเรียนรู้ ประมวลและพินิจพิจารณาถึงความจริงที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เพื่อที่จะสามารถนำไปปรับใช้ใน “ชุมชนเมือง” อื่น ๆ ต่อไป ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องเลือกเพียงชุมชนหนึ่งขึ้นมาเพื่อทำการทดสอบแนวคิดและรูปแบบนี้ และหลังจากนั้นจึงจะขยายไปยังชุมชนอื่น ๆ ต่อไป โดยกำหนดระยะ

เวลาไว้ 3 ปี (สิงหาคม 2531 - กรกฎาคม 2534) หรืออาจจะเร็วกว่านั้นถ้าชุมชนแม่บทสามารถพึ่งพาตนเองได้และพร้อมที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ของตนสู่ชุมชนอื่น ๆ

นอกจากเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้นแล้ว โครงการยังมีเงื่อนไขการใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารชาติแบงก์ด้วย กล่าวคือ การกระทำกิจกรรมใด ๆ ก็ตามที่ชุมชนจำเป็นต้องใช้เงิน และหลังจากที่มีการระดมเงินทุนภายในชุมชนแล้วยังไม่เพียงพอ หรือชุมชนไม่มีเงินเพื่อการดำเนินกิจกรรมที่พิจารณาแล้วว่าเป็นความต้องการ หรือความจำเป็น ชุมชนสามารถยืมเงินจากผู้สนับสนุนได้โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ยแต่จะต้องผ่อนชำระคืนเงินดังกล่าว หลังจากดำเนินโครงการนั้น ๆ เสร็จสิ้นไปแล้ว 3 ปี แต่ทั้งนี้จะต้องไม่เกิน 10 ปี

การใช้จ่ายเงินกองทุนจะต้องเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนและครอบครัว หรือนำไปลงทุนเพื่อการสร้างอาชีพและรายได้ให้เกิดขึ้นในชุมชนเท่านั้น

การยืมเงินทุกครั้งจะต้องมีการทำสัญญาและลงนามไว้เป็นหลักฐาน การทำสัญญาดังกล่าวจะเป็นการลงนามระหว่างสถาบันการเงินที่ให้การสนับสนุนโครงการฝ่ายหนึ่ง กับผู้จัดการโครงการแต่ละโครงการที่ชุมชนเลือกตั้งหรือแต่งตั้งขึ้นอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งก็หมายถึงว่าจะไม่มีการทำสัญญากับบุคคลหนึ่งหรือครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเป็นราย ๆ เงื่อนไขดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชาวชุมชนรวมตัวกันเป็นกลุ่มในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานร่วมกัน และเพื่อให้ชุมชนรู้จักวิธีการบริหารจัดการโครงการด้วยตนเอง จึงมีเงื่อนไขว่าแต่ละโครงการควรมี “ผู้จัดการ” หนึ่งคน และตำแหน่งดังกล่าวควรจะกระจายไปยังหลาย ๆ คนไม่ใช่คน ๆ เดียวเป็นผู้จัดการทุกโครงการ

ชุมชนวัดช่องลมก่อนการวิจัยและพัฒนา (Wat Chonglom Slum Before R&D)

ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัดช่องลม

ชุมชนวัดช่องลมมีอายุประมาณ 15 ปี กล่าวคือ ประมาณปี พ.ศ. 2521 ได้มีประชาชนจากจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะจากปทุมธานี ได้เข้ามาเช่าที่ดิน (ซึ่งเป็นของเอกชน หรือบริษัททุนยักษ์จำกัด) และปลูกบ้านพักอาศัยอยู่ประมาณ 10 กว่าครอบครัว หรือ 10 กว่าหลังคาเรือน และหลังจากนั้นก็มีการเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น ๆ เรื่อย ๆ จนหนาแน่นและแออัด โดยแต่ละครัวเรือนเช่าที่ดินประมาณ 10-20 ตารางวา เจ้าของที่ดินได้มีการจัดวางผังหรือจัดสาธารณูปโภคใด ๆ ให้ และประกอบกับที่ดินบริเวณนี้เป็นที่ลุ่ม หรืออยู่ในระดับต่ำ เมื่อมีบ้านเรือนมากขึ้น และไม่มีการระบายน้ำทำให้น้ำโสโครกจากแต่ละครัวเรือนขังอยู่ที่อุ้มน้ำบ้าน สงกลิ่นเน่าเหม็น และในฤดูฝนทำให้การคมนาคม ภายในชุมชนหรือการเดินทางติดต่อกับภายนอกชุมชนเป็นไปอย่างยากลำบาก จำเป็นต้องสร้างสะพานทางเดินเชื่อมต่อกัน แต่เนื่องจากชาวชุมชนมีลักษณะต่างคนต่างอยู่ และไม่ค่อยรู้จักกัน จึงไม่มีการริเริ่มรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ การเดินทางในฤดูฝนเป็นไปอย่างยากลำบาก เนื่องจากมีน้ำท่วมขังและเน่าเหม็น

ต่อมาปี พ.ศ. 2524 มีโครงการพัฒนาชุมชนของพรรคการเมืองพรรคหนึ่ง ร่วมกับทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ได้เข้ามาพูดถึงการทำงานเป็นกลุ่มหรือแนะนำให้ชาวชุมชนรู้จักการทำงานร่วมกัน แต่ก็ยังไม่มีการทำงานร่วมกันใด ๆ เกิดขึ้น จนกระทั่งปี พ.ศ. 2526 พรรคการเมืองดังกล่าวจึงนำ วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น ไม้ ตะปู มาให้ชาวชุมชนสร้างทางเดินภายในชุมชน โดยสร้างเป็นสะพานหรือทางเดินไม้ใน 3 ซอยด้วยกันการที่ชาวชุมชนมีโอกาสทำงานร่วมกันในครั้งนี้ จึงทำให้มีความรู้จักซึ่งกันและกันขึ้นมาบ้าง

ปลายปี พ.ศ. 2529 ชุมชนวัดช่องลมได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชนขึ้นมาอย่างเป็นทางการ ตามระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินของกรุงเทพมหานคร โดยมีคณะกรรมการทั้งหมด 16 คน

หลังจากที่มีคณะกรรมการอย่างเป็นทางการแล้ว คณะกรรมการและชาวชุมชนก็ได้มีการร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ เป็นครั้งคราว เช่น การจัดงานตามประเพณีต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ และมีการจัดงานขายบัตรอาหารเพื่อหารายได้ในการพัฒนาชุมชน ต่อมา ประมาณกลางปี 2530 ก็ได้นำเงินรายได้ดังกล่าวมาสร้างทางเดินคอนกรีตยกระดับเส้นทาง แรกขึ้นทำให้มีการติดต่อไปมาหาสู่กันสะดวกขึ้น และในปลายปีเดียวกันนั้นเองคือ วันที่ 31 ธันวาคม 2530 ก็ได้เกิดอุบัติเหตุไฟไหม้ขึ้นในชุมชน โดยมีบ้านเรือนที่ได้รับความเสียหายทั้งสิ้น 38 หลังคาเรือน และส่วนใหญ่เป็นบ้านเรือนในซอยที่ 4 หลังจากเหตุการณ์ไฟไหม้ ได้มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาให้ความช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ในการสร้างบ้าน และการเคหะแห่งชาติได้เข้ามาจัดวางผังและรั้ววัดที่ดินให้ใหม่โดยมีขนาดพื้นที่เช่าเท่า ๆ กัน คือหลังคาเรือนละ 10 ตารางวา

เหตุการณ์ไฟไหม้ดังกล่าวทำให้ชาวชุมชนวัดช่องลมมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาการไร้ที่อยู่อาศัยที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น สำหรับคณะกรรมการในขณะนั้นก็ได้ทำการติดต่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ ให้กับสมาชิกหรือลูกบ้านของตน

ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ชุมชนตั้งมาได้เป็นเวลาประมาณ 10 ปีนั้น มีการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ประมาณ 2-3 ประเภท คือการปรับปรุงด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐานบางประการอันได้แก่ ทางเดินภายในชุมชน และการจัดงานหารายได้ รวมทั้งการจัดงานตามประเพณี สำหรับทรัพยากรต่าง ๆ ที่ใช้ในการก่อสร้างทางเดินนั้นก็ได้รับมาจากพรรคการเมืองในรูปแบบของการให้เปล่า หรืออาจจะมองว่าเป็นการบริจาคก็ได้ แต่แน่นอนว่าทรัพยากรต่าง ๆ ที่ประชาชนในชุมชนนี้หรือชุมชนอื่นได้รับจากพรรคการเมืองนั้น ความจริงแล้วไม่มีสิ่งใดที่ประชาชนจะได้รับมาฟรี ๆ โดยไม่มีสิ่งแลกเปลี่ยน และเมื่อเวลาผ่านไปประชาชนก็อาจจะเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองว่า ความจริงสิ่งที่ประชาชนได้รับมานั้นเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยเมื่อเทียบกับสิ่งที่ประชาชนต้องเสียไป หรือสิ่งที่พรรคการเมืองได้รับจากประชาชน นอกจากนี้ การเข้ามาของพรรคการเมืองในลักษณะดังกล่าวยังทำให้ชาวชุมชนเกิดความเคยชินกับการรอรับความช่วยเหลือ หรือรอคอยความหวังจากบุคคลอื่น โดยขาดการมองเห็นถึงศักยภาพของตนเองและของชุมชนที่จะจัดการปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันได้

ดังนั้น เมื่อ “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้วิจัย” ได้เข้ามาพูดคุยกับผู้นำและประชาชนในชุมชนนี้ในตอนแรก จึงพบว่า ประชาชนยังต้องการความช่วยเหลือจากนักการเมือง หรือจากหน่วยงานต่าง ๆ อยู่ พวกเขามีความคาดหวังว่าบุคคลเหล่านั้นจะสามารถมาช่วยเหลือพวกเขาได้มากมายและตลอดไป ดังเช่น การรอคอยวัสดุอุปกรณ์ในการก่อสร้างทางเดินในชุมชนแต่ละครั้งเป็นเวลาหลายปี และทำให้ตลอดเวลา 10 ปี ที่ผ่านมามีการสร้างทางเดินได้เพียงไม่กี่ร้อยเมตร และเมื่อทางเดินเหล่านั้นผุพังและทรุดโทรมไปก็มีปัญหาว่าใครจะเป็นคนซ่อมแซมดูแล ฯลฯ

ลักษณะทางกายภาพ

เป็นชุมชนขนาดกลาง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 5 ไร่ 2 งาน เป็นพื้นที่ลุ่มบางส่วน มีน้ำขังใต้ถุนบ้าน ฤดูฝนมีน้ำท่วมขังและส่งกลิ่นเน่าเหม็น เนื่องจากการระบายน้ำโสโครกของแต่ละครัวเรือน และไม่มีทางระบายน้ำที่ได้มาตรฐานและถูกสุขลักษณะ แต่ทางระบายน้ำที่มีเป็นทางระบายน้ำที่จัดทำขึ้นชั่วคราว และไม่สามารถระบายได้ดีเท่าที่ควร เนื่องจากมีขยะอุดตัน ใต้ถุนบ้านของทุกหลังคาเรือน ตามทางเดินสาธารณะ และตามที่ว่างต่าง ๆ จะพบเห็นขยะกองสะสมหรือกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ทางเดินเท้าที่มีอยู่ผุพังและโกโรโกโส และหลายแห่งจมปรักอยู่ในน้ำคร่ำ สามารถกล่าวได้ว่าสภาพโดยทั่วไปของชุมชนไม่สะอาด ทางเดินไม่มั่นคง ไม่แข็งแรง ไม่เพียงพอ การทิ้งขยะของประชาชนเป็นไปตามอำเภอใจ ไม่มีถังรองรับขยะ ไม่มีระบบจัดเก็บขยะ มีน้ำขังและส่งกลิ่นเน่าเหม็น เนื่องจากขยะทำให้ทางระบายน้ำที่พอมืออยู่อุดตัน ประกอบกับทางระบายน้ำมีขนาดเล็ก และมีเพียง 2 จุด และลำรางระบายน้ำด้านนอกชุมชน ที่จะต้องรองรับการระบายน้ำจากชุมชนก็อุดตัน หรือเต็มไปด้วยขยะเช่นเดียวกัน และจะสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนในระหว่างที่เดินไปมาในชุมชนด้วยว่า มีสัตว์ที่นำเชื้อโรคต่าง ๆ จำนวนมาก เช่น หนู (มีขนาดใหญ่มาก) ตลอดจนถึงแมลงวัน และยุง

ด้านตัวบ้าน พบว่า ในชุมชนนี้ “บ้าน” มีขนาดค่อนข้างใหญ่ เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนผู้มิรายได้น้อยอื่น ๆ หรือสามารถกล่าวได้ว่าเกือบ 60% อยู่ในสภาพที่ดี ทำด้วยวัสดุที่ค่อนข้างคงทนถาวร และมีพื้นที่พอเพียงสำหรับสมาชิกแต่ละคนในครัวเรือน สำหรับที่เหลื่อ

อีก 40 กว่า % นั้น พบว่าทำด้วยวัสดุที่ไม่ค่อยคงทนถาวร มีขนาดค่อนข้างเล็กหรือคับแคบ บางส่วนมีแต่โครงหลังคาและพื้นชั้นล่าง ยังไม่มีฝา และพื้นชั้นบน และมีบางส่วนที่ต้องการการปรับปรุงซ่อมแซมและต่อเติม เช่น หลังคารั่ว ห้องน้ำยังไม่ถูกสุขลักษณะหรือทรุดโทรม สถานที่หลับนอนไม่เป็นสัดส่วน มีขนาดเล็กต้องการปรับปรุงเป็นบ้านสองชั้น ฯลฯ

ด้านสาธารณูปโภค เช่น น้ำประปา พบว่า ประมาณ 20% ยังต้องซื้อน้ำจากเพื่อนบ้านในราคาแพง เนื่องจากไม่มีเงินติดตั้งมิเตอร์

สำหรับสถานที่เพื่อการพบปะพูดคุยหรือการประชุมเพื่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันนั้นใช้โรงจอดรถที่อยู่ด้านนอกตรงทางเข้าชุมชน โดยขอยืมใช้จากเจ้าของเป็นครั้งคราว แต่ในขณะนั้น (ต้นปี 2531) ผู้นำและประชาชนในชุมชนก็ได้จัดเตรียมที่ดินส่วนหนึ่งไว้สำหรับการก่อสร้างสถานที่หรืออาคารเอนกประสงค์ แต่ยังไม่ทราบว่า sẽ นำเงินจากที่ไหนมาก่อสร้าง

สำหรับศูนย์รับเลี้ยงเด็กภาคกลางวันยังไม่มี แต่ผู้นำและชุมชนก็คิดว่าจำเป็น และกำลังคิดที่อยากจะสร้างขึ้น แต่ก็ติดปัญหาเรื่องเงินทุนในการก่อสร้างอีกเช่นเดียวกัน

สำหรับร้านค้าขายของชำและของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ในชุมชนมีประมาณ 4-5 ร้าน กระจายอยู่ตามจุดต่าง ๆ

ประชากร อาชีพ และรายได้*

ชุมชนวัดช่องลมมีทั้งหมด 135 หลังคาเรือน จำนวนครอบครัวประมาณ 180 และจำนวนประชากรทั้งหมด 755 คน โดยมีประชากรชายและหญิงในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกันคือ ประชากรชาย 372 คน และประชากรหญิง 383 คน (ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานเขตยานนาวา 2535)

* ข้อมูลที่น่าเสนอในส่วนนี้ ส่วนหนึ่งได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน บางส่วนเป็นข้อมูลของสำนักงานเขตยานนาวา และบางส่วนเป็นข้อมูลการสำรวจ จปฐ. ของชุมชน ข้อมูลบางส่วนอาจมีความคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงบ้างเล็กน้อย

ประชากรในวัยแรงงานมีงานทำ จำนวน 398 คน หรือคิดเป็นประมาณ 84% ที่ม
งานทำ ที่เหลือ 16.30% (78 คน)ว่างงาน

ประชากรส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษา รองลงมาคือชั้นมัธยมศึกษา และ
กลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือแต่พออ่านออกเขียนได้บ้าง มีจำนวน 33 คน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นสตรี

สำหรับสถานะการอยู่อาศัย พบว่า ส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นผู้อยู่อาศัยถาวร
มีเพียงส่วนน้อยที่มีสถานะเป็นผู้เช่าห้อง และเคลื่อนย้ายไปมา (มีประมาณ 20 กว่า
ครอบครัว) สำหรับผู้เช่าห้องนั้นมีได้นับรวมเข้ากับจำนวนประชากรดังกล่าวข้างต้น

ด้านอาชีพ พบว่า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างและเป็นลูกจ้างของบริษัท
ห้างร้านและโรงงานในบริเวณใกล้เคียง รองลงมาคือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และรับงานมาทำ
ที่บ้าน เช่น เย็บเสื้อผ้า ตัดกระดุม ฯลฯ

ด้านรายได้ พบว่า มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 3,000-4,000 บาทต่อเดือน
สำหรับครัวเรือนที่มีรายได้น้อยกว่า 3,000-4,000 บาทต่อเดือนมีประมาณ 92 ครัว-
เรือน หรือประมาณ 50% ของครัวเรือนทั้งหมดที่มีปัญหาเรื่องรายได้ไม่พอเพียง สำหรับ
ขนาดครัวเรือนโดยเฉลี่ย เท่ากับ 4 คน

กลุ่มผู้นำและความสัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมของชุมชน

พบว่า ผู้นำของชุมชนวัดช่องลมมีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนของตนให้ดียิ่ง ๆ
ขึ้น ๆ แต่ก็ติดปัญหายังขาดแคลนทรัพยากรต่าง ๆ จึงยังคงรอคอยความช่วยเหลือจากบุคคล
ภายนอก ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น ประกอบกับชุมชนมีสองชั่วอำนาจอที่สำคัฒ ชั่วอำนาจอหนึ่งได้
รับการยอมรับจากชาวชุมชนมากกว่าอีกชั่วอำนาจอหนึ่ง และชั่วอำนาจอที่ได้รับการยอมรับ
จากชาวชุมชนน้อยกว่าดังกล่าว ยังมีความสัมพันธ์กับพรรคการเมืองจากภายนอกด้วย มี
ผลทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างกันในการพัฒนา และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การพัฒนา
ในชุมชนมีความล่าช้ากว่าที่ควรจะเป็น

สำหรับความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมของชาวชุมชน พบว่า บางกลุ่มเป็นญาติ พี่น้อง หรืออยู่ในระดับเครือญาติเดียวกัน เช่น กลุ่มซอยที่ 2 และกลุ่มซอยที่ 4 บางกลุ่ม เป็นต้น สำหรับความสัมพันธ์ตามกลุ่มละแวกบ้านก็พอมีอยู่บ้างแล้ว เป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจุก กระจายไปทั่วชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม พบว่า มีอยู่จำนวนมากที่ถึงแม้จะอยู่ใกล้กันแต่ไม่รู้จัก กันหรือไม่มีความสัมพันธ์ติดต่อกันเลยก็มี ทั้งนี้เนื่องจากบางบ้านสร้างกำแพงล้อมบ้าน ของตนและไม่ต้องการติดต่อสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านใกล้เคียง แต่บางส่วนหรือส่วนใหญ่นั้น ต้องออกไปทำงานตั้งแต่เช้ามืด และกลับมาบ้านอีกครั้งหนึ่งก็เมื่อมืดค่ำหรือบางส่วนกลับถึง บ้านของตนตอนดึก หรือตอนเช้า เนื่องจากทำงานเป็นกะ (shift work) ทำให้ขาดการ ติดต่อกับหรือคบหาสมาคมกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซึ่งก็ต้องหมกมุ่นหรือหมดเวลาไปกับการ ทำมาหากินเช่นกัน

สำหรับความสัมพันธ์ หรือการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในชุมชนที่มีมาก่อนขังนาน แล้วก็คือ การช่วยกันในเรื่องค่าฌาปนกิจศพ เวลาที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งในชุมชนเสียชีวิต โดยใช้วิธีการเรียไรหรือการบริจาคตามกำลังความสามารถ และความศรัทธาของแต่ละคน นอกจากนี้ ชาวชุมชนจำนวนมากก็จะไปเข้าร่วมพิธีสวดศพและพิธีเผาศพที่วัดช่องลมด้วย นอกจากนี้ก็มีความสัมพันธ์กันในเรื่องของการจัดงานประเพณีและงานบุญต่าง ๆ ร่วมกัน ดังกล่าวแล้วข้างต้น

การรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่าง ๆ

นอกจากการรวมกลุ่มกันพัฒนาหรือปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชน โดยเฉพาะทางเดิน และการร่วมกันจัดงานหารายได้เข้าชุมชนดังกล่าวแล้วข้างต้น พบว่า ชุมชนวัดช่องลมได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน คือ องค์การนานาชาติเพื่อร่วมกัน พัฒนา ให้มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น 2 กลุ่ม มีสมาชิกอยู่รวมทั้งหมดประมาณ 20 กว่าคน หรือ 20 กว่าครอบครัว กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง 2 กลุ่ม มีเงินออมอยู่ประมาณ 30,000 บาท (สาม หมื่นบาทถ้วน)

นอกจากนี้ก็มีกลุ่มเยาวชน ได้รับการสนับสนุนจากสมาคมวาย เอ็ม ซี เอ มีการ
กระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันเป็นครั้งคราว เช่น การทำความสะอาดชุมชน การแข่งขันกีฬา
 เป็นต้น

สำหรับการรวมกลุ่มกันเพื่อการพัฒนาอาชีพและรายได้นั้น ยังไม่มี แต่พบว่า มี
บุคคลที่เป็นนายหน้ารับงานมาให้ชาวชุมชนทำ เช่น งานตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดกระดุมเสื้อ
ตัดจี๊ค้าย เป็นต้น

ปัจจัยนำเข้าของโครงการ (Project Inputs)

ปัจจัยนำเข้าของโครงการนี้ นอกจากรวมถึง “แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ที่นำเสนอให้กับชุมชนเพื่อศึกษาและพิจารณาคัดเลือกแล้วถึงรายละเอียดของแนวคิดและหลักการดังกล่าวในบทที่ว่าด้วยเรื่อง “แนวคิดและความเป็นมาของโครงการ” แล้ว โครงการนี้ยังมีปัจจัยนำเข้าอื่น ๆ อีกดังต่อไปนี้คือ :-

1. **เงินสนับสนุนโครงการ** ทั้งสิ้นจำนวน 1.5 ล้านบาท โดยได้รับการสนับสนุนจากธนาคารซิตี้แบงก์ (Citibank N.A.) ซึ่งเป็นธนาคารของต่างชาติ เงินก้อนนี้เป็นเงินสนับสนุนที่ธนาคารซิตี้แบงก์ มอบให้โครงการโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ทั้งสิ้น ธนาคารถือว่าเงินก้อนนี้เป็นส่วนหนึ่งของเงินบริจาค (donation) แต่ทางผู้ริเริ่มโครงการ เป็นผู้ตั้งเงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้เงิน และการคืนเงินของชุมชนให้แก่โครงการ โดยตั้งความหวังไว้ว่าจะนำเงินที่ชุมชนยืมเพื่อไปใช้ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และส่งกลับคืนมานั้นไปใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ต่อไป
2. **บุคลากรของโครงการ** มีจำนวน 2 ท่านคือ ผู้จัดการโครงการ 1 ท่าน และผู้ช่วยผู้จัดการโครงการอีก 1 ท่าน การที่โครงการนี้ใช้บุคลากรจำนวนน้อย เนื่องจากโครงการนี้เป็นโครงการที่ชาวชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของชุมชนและเป็นเจ้าของปัญหาต่าง ๆ จะเป็น “ผู้กระทำ” (Actors) หรือเป็น “ผู้ริเริ่ม” (Initiators) ในขณะที่บุคลากรของโครงการซึ่งเป็นคนภายนอกจะเป็นเพียง “ผู้สนับสนุน” (Supporters) หรือ “ผู้กระตุ้น” (Motivators) หรือ “ผู้อำนวยความสะดวก” (Facilitators) เท่านั้น

ดังนั้น จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้บุคลากรจากภายนอกจำนวนมากเหมือนโครงการพัฒนาอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะโครงการเชื่อมั่นในพลัง และศักยภาพของ ชาวชุมชน

ถ้าเรามองเห็นศักยภาพ และพลังของเขา สนับสนุนและให้โอกาสแก่เขาในการแสดงศักยภาพของเขาออกมา และเมื่อถึงเวลานั้นซึ่งก็คือเวลาที่พวกเขาพร้อมใจกันแสดงศักยภาพของตนเองออกมาก็ไม่มีความจำเป็นสำหรับบุคคลจากภายนอกมากนัก ที่จะต้องปรากฏตัวอยู่ที่นั่นตลอดเวลา

เพราะฉะนั้น เราจึงเห็นได้ว่า ถ้าเรามีแนวคิดที่ถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีแนวคิดหรือความคิดที่เคารพและเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนนั้น จะทำให้ต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของโครงการลดลงเป็นอย่างมาก และถ้าต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายของโครงการในด้านนี้ลดลง ก็จะทำให้มีทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับชุมชนเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้น การที่ “รัฐ” มักอ้างอยู่เสมอว่าไม่สามารถทำการพัฒนาหรือปรับปรุงชุมชนผู้มิรายได้น้อยในเมืองได้มากนัก เพราะขาดเงินหรือขาดงบประมาณ หรืองบประมาณมีจำกัด นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคิดแต่จะพัฒนาหรือปรับปรุงชุมชนด้วยแนวคิดหรือความเคยชินแบบเก่า ๆ ที่ต้องการทุนหรือโถมทุกอย่างจากภายนอกนั่นเอง

ถ้า “รัฐ” หันมาใช้แนวคิดและหลักการใหม่ ๆ ที่ให้ความสำคัญหรือมองเห็น “ทรัพยากรต่าง ๆ” ที่มีอยู่แล้วในชุมชนบ้าง ก็จะทำให้ทุนค่าใช้จ่ายด้านบุคลากรและทรัพยากรอื่น ๆ ของรัฐไปอีกมากมายมหาศาลเลยทีเดียว

3. **คำแนะนำเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคต่าง ๆ** ในการพัฒนาชุมชนผู้มิรายได้น้อยในเมือง นั้น พบว่า คำแนะนำเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคต่าง ๆ จากบุคคลภายนอกที่มีความรู้ ความชำนาญและ/หรือความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ ยังเป็นสิ่งที่จำเป็น และมีความสำคัญต่อวิถีทางการพัฒนาของชุมชนอยู่ค่อนข้างมาก

คำแนะนำเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคต่าง ๆ เหล่านั้นได้แก่ คำแนะนำในการสำรวจสภาพและปัญหาของชุมชน คำแนะนำในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา คำแนะนำในการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างง่าย ๆ คำแนะนำในการจัดสร้างทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐานและประหยัด คำแนะนำในการติดต่อกับภาคธุรกิจเอกชน คำแนะนำในการจัดการประชุมด้วยตนเอง คำแนะนำในการจัดทำบัญชีของชุมชน คำแนะนำในการจัดการด้านการเงิน คำแนะนำในการจัดการด้านองค์กร ฯลฯ

เราจะได้เห็นว่าคำแนะนำต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นคำแนะนำเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคที่เกี่ยวข้องกับหลายด้านหลายมิติด้วยกันไม่ว่าจะเป็นด้านวิศวกรรม ด้านสาธารณสุขและสุขภาพอนามัย ด้านการจัดการและการบริหารองค์กร ด้านการเงิน และการบัญชี ด้านการวิจัยและการรวบรวมข้อมูล ด้านการวิเคราะห์และการจัดทำโครงการ ด้านการติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ฯลฯ

แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่ลืมว่าจะต้องเป็นเพียงคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะเท่านั้น ชาวชุมชนจะต้องกลับไปพิจารณาไตร่ตรองอีกครั้งหนึ่งอย่างรอบคอบ และเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำเหล่านั้นหรือไม่ ถ้าปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติจะมีผลดีและผลเสียอย่างไรบ้าง ชาวชุมชนจะต้องรู้จักการวินิจฉัยหรือการวิเคราะห์ผลลัพธ์และผลกระทบต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นด้วยตนเอง ซึ่งตรงจุดนี้เราถือว่าเป็น “กระบวนการทำงานร่วมกัน” ของชาวชุมชนที่สำคัญมาก ที่จะมีผลต่อการจัดทำหรือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตนต่อไปในอนาคต

สำหรับคำแนะนำในเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนั้น พบว่า มีคำแนะนำบางประการที่ “ผู้สนับสนุน” หรือ “ผู้กระตุ้น” หรือ “ผู้อำนวยความสะดวก” ของโครงการไม่มีความรู้ หรือความชำนาญเชี่ยวชาญเพียงพอ ก็จะทำการติดต่อประสานงานกับบุคคลที่มีความรู้และความชำนาญเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ให้แก่ชุมชน เช่น เมื่อชุมชนต้องการความรู้หรือคำแนะนำเกี่ยวกับการสร้างทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐานและประหยัดนั้น เนื่อง

จากเป็นความรู้ด้านวิศวกรรมโครงสร้าง ทางฝ่าย “ผู้สนับสนุน” ก็ได้ทำการติดต่อประสานงานกับผู้เชี่ยวชาญด้านนี้ให้แก่ชุมชน หรือ ความรู้และคำแนะนำเกี่ยวกับเรื่องการทำธุรกิจ หรือการลงทุนทำธุรกิจด้านต่าง ๆ ทาง “ผู้สนับสนุน” ก็ได้ทำการติดต่อประสานงานกับบุคลากรของธนาคารซีทีแบงก์ (ฝ่ายพัฒนาธุรกิจ) ให้กับทางชุมชน เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ใคร่ขอเรียนย้ำว่า โครงการนี้เน้นหรือให้ความสำคัญกับการระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนก่อนไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางด้านตัวเงิน ทรัพยากรบุคคลหรือกำลังกาย หรือกำลังแรงงาน ทรัพยากรด้านวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ทรัพยากรด้านคำแนะนำหรือความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ จากผู้นำหรือสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากเราทราบหรือตระหนักดีว่า ในทุกชุมชนมักจะมีบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญด้านต่าง ๆ อยู่พอสมควร เช่น บางคนเป็นช่างปูน ช่างไม้ ช่างประปา ช่างไฟฟ้า ช่างก่อสร้าง ฯลฯ

หลังจากการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนแล้วพบว่า ยังไม่เพียงพอที่จะลงมือปฏิบัติการหรือดำเนินกิจกรรมที่กำหนดไว้ได้ โครงการหรือ “ผู้สนับสนุน” จึงจะนำทรัพยากรของโครงการเข้ามาเสริมกับทรัพยากรของชุมชนเมื่อชุมชนต้องการหรือนำเสนอเข้ามายังโครงการ

ดังนั้น ปัจจัยนำเข้าของโครงการทั้งที่เป็นตัวเงินและจำนวนบุคลากรจึงมีน้อย หรือ ถูกกำหนดไว้ไม่มากนัก เมื่อเทียบกับโครงการอื่น ๆ ประกอบกับโครงการมีปัจจัยนำเข้าที่สำคัญคือ “แนวคิดและตัวชี้วัดเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ซึ่งเป็นเหมือนเครื่องชี้หนทางในการพัฒนา ไม่ให้หลงทาง จึงทำให้การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ เป็นไปอย่างคุ้มค่า หรือการกำหนดกิจกรรมใด ๆ ก็ตามจะต้องคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่แล้วเป็นอันดับแรก รวมถึงประโยชน์ใช้สอยของมันอย่างเต็มที่ ตัวอย่างเช่น การสร้างทางเดินคอนกรีต ตามปกติที่ผ่านมาชุมชนจะต้องรอให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรับปรุงชุมชนแออัดมาสร้างให้ และต้องรอเป็นเวลานานเนื่องจากต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย ทางเดินคอนกรีตที่หน่วยงานราชการเป็นผู้สร้างมักจะมีราคาแพงมาก เนื่องจากเหตุผลหลาย

ประการด้วยกัน แต่เหตุผลที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง เป็นเพราะใช้เงินของรัฐ จึงไม่มีใครที่คิดจะช่วยให้ “รัฐ” ประหยัด ซึ่งก็หมายถึงว่าจะต้องมีการสิ้นเปลืองทรัพยากรต่าง ๆ เช่น ปูน หิน ทราย ฯลฯ ไปโดยใช่เหตุ

แต่ถ้าเราเปลี่ยนให้ชุมชนเป็นผู้สร้างขึ้นเองและจ่ายเงินเอง จะเกิดการประหยัดทรัพยากรอย่างมากมายมหาศาล ด้วยประโยชน์ใช้สอยและมาตรฐานเท่าเดิม เช่น ในโครงการนี้ ชาวชุมชนได้คำนึงถึงการใช้ขยะที่ไม่ย่อยสลายมาถมรองพื้นเพื่อเป็นการประหยัดวัสดุอื่น ๆ ที่จะต้องซื้อหามา เช่น หิน ทราย ซึ่งจะได้กล่าวถึงเรื่องนี้อย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่งในบทที่ว่าด้วยเรื่อง “ผลลัพธ์ของโครงการ”

กระบวนการและวิธีการในการวิจัยและพัฒนา (Project Process and Methods)

เนื่องจากแนวคิดและรูปแบบของการพัฒนาครั้งนี้แตกต่างจากโครงการพัฒนาอื่น ๆ อย่างสิ้นเชิง ดังนั้นการมอง “ชุมชน” หรือ “ชาวชุมชน” ก็แตกต่างจากโครงการอื่น ๆ เช่นกัน ในครั้งนี้ หน่วยงานสนับสนุนจากภายนอก หรือ “ผู้สนับสนุน” และชุมชนอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน ไม่มี “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” แต่ทั้งสองฝ่ายเป็น “หุ้นส่วน” ในการพัฒนาเหมือนกับ “หุ้นส่วน” ในการดำเนินการทางธุรกิจ ไม่มีฝ่ายที่เหนือกว่าและต่ำกว่า ดังนั้นจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ “ผู้สนับสนุน” จะต้องชี้แจงให้ “ชุมชน” ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับแนวคิดและหลักการต่าง ๆ ทั้งหมด เพราะเล็งเห็นว่าเป็นกระบวนการและขั้นตอนที่สำคัญที่สุด หรือเรียกได้ในอีกนัยหนึ่งว่าเป็น “การเตรียมการทางสังคม” (Social preparation)

เพราะฉะนั้นหลังจากรับทราบเกี่ยวกับแนวคิดรูปแบบ และเงื่อนไขของโครงการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ถ้าชุมชนต้องการที่จะพัฒนาชุมชนของตนภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว ก็สามารถที่จะลงมือดำเนินการได้เลย แต่ถ้าชุมชนไม่ต้องการที่จะพัฒนา ไม่สนใจแนวคิดและรูปแบบดังกล่าวหรือไม่ต้องการยอมรับเงื่อนไขดังกล่าว ชุมชนก็สามารถที่จะปฏิเสธได้ไม่มีการบังคับ ซึ่งก็หมายถึงว่าจะไม่มีการดำเนินโครงการในชุมชนดังกล่าว ถ้าชุมชนไม่ต้องการนั่นเอง

ดังนั้น ถ้าชาวชุมชนยอมรับแนวคิดและรูปแบบของโครงการ ก็หมายความว่าชุมชนมองเห็น และยอมรับปัญหาของตนและต้องการแก้ไขปัญหานั้น ๆ ด้วยตนเอง โดยจะได้รับการสนับสนุนด้านต่าง ๆ จากโครงการฯ ชุมชนวัดช่องลมได้แสดงให้เห็นถึงความต้องการดังกล่าว และโครงการได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2531 โดยการลงนามในสัญญาข้างต้นระหว่างสองฝ่าย คือฝ่ายผู้สนับสนุน ซึ่งในที่นี้คือธนาคารชาติแบงก์ (ซึ่งนับว่าเป็นสถาบันการเงินแห่งแรกที่ต้องการเปิดศักราชใหม่แห่งการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือต้องการสร้างโอกาส

ใหม่ ๆ ให้กับผู้มีรายได้น้อยในเมือง) กับฝ่ายดำเนินการหรือผู้กระทำ ซึ่งในที่นี้คือ “ชุมชนวัดช่องลม”

อย่างไรก็ตาม ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมได้ใช้เวลาทั้งหมด 3 เดือนก่อนการตัดสินใจลงนามในสัญญาขั้นต้นในการพิจารณาไตร่ตรองเกี่ยวกับโครงการนี้อย่างรอบคอบ พร้อมทั้งซักถามข้อข้องใจต่าง ๆ เป็นที่แน่นอนว่าในตอนแรกนั้นชาวชุมชนไม่คิดว่าโครงการที่มีแนวคิดและรูปแบบที่แปลกใหม่เช่นนี้จะมีความเป็นไปได้ในการกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเงินคืนนั้น ชาวชุมชนมองว่าคงเป็นไปได้ยาก หรือส่วนมากคิดว่าคงไม่สามารถทำได้ ดังนั้นเราจึงพบว่า ชุมชนมีความลังเลและไม่กล้าเสนอโครงการเข้ามาเพื่อขอรับการสนับสนุนทางการเงินในช่วงแรก

แต่เมื่อชาวชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำของชุมชนมีความพร้อม ชุมชนก็จะเคลื่อนไปข้างหน้าอย่างรวดเร็วและมีพลัง หลังจากการลงนามในสัญญาแล้วชุมชนก็กำหนดปัญหาเร่งด่วน 3 ประการ ที่ควรจะได้รับแก้ไข คือ 1) ปัญหาทางเดินเท้า 2) ปัญหาน้ำประปา และ 3) ปัญหาเรื่องบ้าน

ความจริงปัญหาเร่งด่วนอีกประการหนึ่งที่ “ผู้สนับสนุน” มองเห็นและคิดว่าเป็นปัญหาสำคัญต่อสุขภาพอนามัยของชาวชุมชนอย่างมาก คือ ปัญหาขยะ ที่สะสมอยู่ใต้ถุนบ้าน และทำให้เกิดน้ำขังตลอดทั้งปี รวมทั้งส่งกลิ่นเน่าเหม็น แต่ปรากฏว่าชาวชุมชนไม่มองว่าเป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนแต่ประการใด ซึ่งทาง “ผู้สนับสนุน” ก็ได้เสนอแนะว่า ถ้าชุมชนมีความสะอาดปราศจากขยะและไม่มีน้ำขัง สภาพแวดล้อมของชุมชนก็จะดีขึ้น กลิ่นเหม็นจะหายไป และจะมีโอกาสที่จะติดต่อกองกลางดำเนินการกับหน่วยงานภายนอก หรือนำงานเข้ามาทำในชุมชนได้ ภาพพจน์ของชุมชนจะดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนได้ใช้เวลาในการพิจารณาคำแนะนำดังกล่าวเป็นเวลาเกือบ 2 เดือน จึงเห็นด้วยว่าชีวิตและชุมชนที่ปราศจากขยะน่าจะมีคุณประโยชน์มากกว่า จึงได้กำหนดปัญหาขยะเป็นปัญหาเร่งด่วนอีกประการหนึ่ง

จากตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า “ผู้สนับสนุน” ใช้วิธีการให้ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะหรือเป็นเพียงผู้กระตุ้นเท่านั้น ถ้าชาวชุมชนไม่เห็นด้วยกับข้อเสนอแนะดังกล่าว หรือไม่เห็นว่าเป็นปัญหา “ผู้สนับสนุน” ก็จะต้องเคารพความคิดเห็นของชุมชน

หลังจากการกำหนดปัญหาเร่งด่วนผ่านพ้นไปแล้ว เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน เพื่อที่ชุมชนจะได้ทราบว่านอกจากปัญหาเร่งด่วนแล้ว ชุมชนและครอบครัวมีปัญหาและความต้องการอื่นใดอีกบ้าง ทั้งนี้เพื่อที่การพัฒนาจะมีเป้าหมายอย่างแจ่มชัดและไม่หลงทาง

การสำรวจความจำเป็น หรือความต้องการขั้นพื้นฐานของชุมชนได้ใช้แบบสำรวจที่ “ผู้สนับสนุน” สร้างขึ้น แต่แบบสำรวจดังกล่าวได้ผ่านการพิจารณากลั่นกรองจากผู้นำของชุมชนรวมทั้งชาวชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเครื่องชี้วัดต่างๆ ด้วยตนเองด้วย ซึ่งพบว่าองค์ประกอบของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนวัดช่องลม ไม่แตกต่างจากชุมชนบทมกนิกนอกจากประเด็นเรื่อง “รายได้” ซึ่งกำหนดไว้ว่าสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวควรมีรายได้ไม่ต่ำกว่าคนละ 1,000 บาท/เดือน นอกจากนี้ยังมีการกำหนดว่าทุกครัวเรือนควรเข้าถึงระบบการบริการไฟฟ้าและบริการน้ำประปาโดยตรง รวมทั้งการมีระบบป้องกันอัคคีภัยที่มีประสิทธิภาพด้วย

การสำรวจปัจจัยขั้นพื้นฐานตามแบบสำรวจดังกล่าวข้างต้นเป็นการกระทำโดยประชาชนในชุมชนเอง (โดยประชาชนกลุ่มนี้ได้รับการฝึกอบรมในการใช้แบบสอบถามจาก “ผู้สนับสนุน”) โดยสามารถทำการสำรวจเสร็จภายในเวลา 1 อาทิตย์ และสามารถวิเคราะห์รวบรวมผลแล้วเสร็จภายในระยะเวลา 3 วัน หลังจากการสำรวจปัญหา และความต้องการของครอบครัวและชุมชนด้วยตนเองดังกล่าว ทำให้ประชาชนในชุมชนตระหนักและทราบถึงปัญหาและความต้องการร่วมกัน ซึ่งนำไปสู่การร่วมกันดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ครอบครัว และกำลังคนของชุมชนต่อไป⁵⁾

จากการสำรวจปัญหาและความต้องการดังกล่าว พบว่า ปัญหาอันดับหนึ่งหรือเป็นปัญหาที่ประชาชนส่วนใหญ่ประสบ ก็คือ ปัญหาเรื่องรายได้ ปัญหาเรื่องลงมาคือความต้องการด้านข่าวสาร ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพและข่าวสารข้อมูลด้านอื่น ๆ อันดับสามคือความต้องการเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่จะสามารถตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตนได้ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ เป็นต้น อันดับสี่ คือ ความต้องการที่จะมีสภาพแวดล้อมที่ดี (กล่าวคือ การไม่มีน้ำขังใต้ถุนบ้าน การมีทางระบายน้ำ) อันดับหก คือ ปัญหาเรื่องบ้าน (เช่น ต้องการปรับปรุงซ่อมแซม ต่อเติม หรือสร้างใหม่) อันดับเจ็ดคือ การมีห้องน้ำ ห้องส้วมที่ถูกสุขลักษณะ และอันดับแปด คือ ความต้องการมีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดถูกหลักอนามัย เป็นต้น

ดังที่กล่าวตั้งแต่แรกแล้วว่า ในการพัฒนาเพื่อบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าและการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้นั้น จำเป็นจะต้องมีปัจจัยหลัก 3 ประการด้วยกัน คือ 1) องค์การเพื่อการวางแผนและบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ 2) กำลังคน และ 3) เงินทุนและการบริหารเงินทุน สำหรับปัจจัยด้านกำลังคนและเงินทุนนั้นไม่ใช่ว่าเป็นปัญหามากเท่าปัจจัยด้านองค์การเพื่อการวางแผนและบริหารจัดการ เพราะกำลังคนที่มีคุณภาพ มีความสามารถ และมีทักษะด้านต่าง ๆ มีจำนวนมากในชุมชน สำหรับเงินทุนนั้นชุมชนสามารถยืมจากกองทุนได้ถ้าต้องการ แต่สำหรับด้านองค์การในการวางแผนและบริหารจัดการนั้น พบว่า ที่มียังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร คณะกรรมการส่วนใหญ่เป็นคณะกรรมการเพียงในนามแต่ไม่มีบทบาทหรือไม่สนใจในการพัฒนาชุมชนแต่อย่างใดเลย ดังนั้น จึงได้มีการเสนอให้มีการจัดรูปขององค์กรใหม่ให้เป็นตัวแทนของประชาชนแต่ละกลุ่มหรือแต่ละละแวกบ้านอย่างแท้จริง โดยเสนอว่าแต่ละกลุ่มซึ่งประกอบไปด้วย 10-11 หลังคาเรือนเลือกผู้แทนหรือผู้ประสานงานกลุ่มขึ้นมา 1 คน ผู้แทนหรือหัวหน้ากลุ่มนี้จะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานภายในกลุ่ม ถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ให้กับสมาชิกกลุ่มรวมทั้งรวบรวมหรือระดมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากลูกกลุ่มเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างทั่วถึง เหมือนดังเช่นในชุมชนชนบทที่ชาวชุมชนวัดช่องลมได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานมาประมาณ 2-3 แห่ง⁶⁾

ข้อเสนอแนะในการจัดรูปขององค์กรขึ้นใหม่ ได้นำเสนอไว้ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกโครงการ (กันยายน-ธันวาคม 2531) แต่ผลปรากฏว่าชุมชนไม่สามารถจัดองค์กรดังกล่าวได้ จนกระทั่งเวลาผ่านไปปีกว่าจึงสามารถจัดรูปองค์กรดังกล่าวขึ้นมาได้สำเร็จ ทั้งนี้เนื่องจากชาวชุมชนเพิ่งจะมองเห็นความสำคัญและหลังจากที่มีโอกาสทำงานร่วมกันในโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการสร้างทางเดินคอนกรีต โครงการกำจัดขยะ ฯลฯ จึงทำให้ชาวชุมชนรู้จักกันมากขึ้นและมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น กระบวนการและปรากฏการณ์ตรงนี้นั้นแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับที่เกิดขึ้นในชุมชนชนบท สำหรับในชุมชนชนบทนั้น การสร้างหรือจัดรูปองค์กรดังกล่าวสามารถทำได้ทันทีที่ ประชาชนมองเห็นความสำคัญด้วยตนเองเสียด้วยซ้ำ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้การพัฒนาเกิดขึ้นช้าหรือเร็วต่างกันแต่ทั้งนี้เราจะต้องไม่ลืมความจริงว่า คนในชุมชนชนบทนั้นมักจะรู้จักและไว้วางใจกันอยู่แล้ว หรือเป็นชุมชนที่มีโครงสร้างอยู่แล้ว ในขณะที่ชุมชนในเมืองนั้นไม่มี ดังนั้น กระบวนการและเวลาในการสร้างองค์กรดังกล่าวในชุมชนชนบทและชุมชนเมืองจึงต่างกันตามไปด้วย

การใช้วิธีการวิจัยและพัฒนาควบคู่กันไป จึงเป็นวิธีการที่ถูกต้อง ที่จะทำให้ได้รับความรู้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นในขณะที่การพัฒนากำลังดำเนินไป ข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการเขียนรายงานฉบับนี้ จึงเป็นข้อมูลที่มีชีวิตชีวา ข้อมูลดังกล่าวได้มาเนื่องจากผู้เขียนเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการนี้ในฐานะ “ผู้สนับสนุน” หรือ “หน่วยงานสนับสนุนจากภายนอก” และได้ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การบันทึกข้อมูลรายวัน การใช้ผู้รายงาน (Key Informants) และการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Talk) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จึงทำให้ได้ข้อมูลต่าง ๆ อย่างละเอียดครบถ้วน สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงเหตุและผล (Cause-Effect Analysis) รวมทั้งการใช้วิธีการอุปนัย (Inductive)

ผลลัพธ์ของการพัฒนา (Project Outputs)

การรวมตัวกันของประชาชนในชุมชนวัดช่องลม และการมีบทบาทเป็นผู้ริเริ่มและผู้กระทำโครงการต่าง ๆ ด้วยตนเองโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเพื่อพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานของครอบครัวและชุมชน โดยมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่าในครั้งนี ทำให้ชุมชนสามารถร่วมกันจัดทำโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตนเองได้หลายประการด้วยกัน ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ ดังนี้คือ :-

1. การจัดการด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ

ได้แก่ ทางเดินเท้า น้ำประปา และทางระบายน้ำ แต่เดิมชาวชุมชนวัดช่องลมใช้ทางเดินเท้าที่เป็นไม้ผุพัง และจมปรักอยู่ในโคลนตมและน้ำเน่าเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงซอยเดียวเท่านั้นที่มีทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐาน ทางชุมชนมองว่าการมีทางเดินเท้าที่มั่นคงถาวรได้มาตรฐานและอยู่เหนือระดับน้ำน่าจะดีกว่าทั้งในแง่สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และสุขภาพของประชาชนในชุมชน จึงตกลงร่วมกันว่าจะสร้างทางเดินเท้าคอนกรีตในซอยใหญ่ ๆ ในชุมชนเป็นอันดับแรกและหลังจากนั้นจึงจะดำเนินการสร้างทางเดินเท้าในซอยเพื่อเชื่อมต่อกันทั้งชุมชน ซึ่งจะทำให้ประชาชนในชุมชนสามารถไปมาหาสู่กันได้ดีกว่าที่ผ่านมา การสร้างทางเดินเท้าคอนกรีตในซอยใหญ่จะกระทำในซอยแรกหรือซอยที่หนึ่งก่อน โดยผู้นำต้องการดูว่าประชาชนในชุมชนจะให้ความร่วมมือในการก่อสร้าง และการผ่อนชำระเล็กน้อยแค่ไหน เนื่องจากเป็นโครงการแรกที่ชาวชุมชนจะต้องจ่ายเงินด้วยตนเอง และจะต้องลงมือสร้างเองด้วย

การประเมินค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างทางเดินคอนกรีตในซอยแรกความยาวประมาณ 100 เมตร ได้ถูกประเมินไว้ประมาณ 30,000 บาท (สามหมื่นบาทถ้วน) โดยผู้จัดการโครงการ

การสร้างทางเท้า (ซึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกให้เข้ามาดำเนินการต่าง ๆ แทนประชาชนในชุมชน รวมทั้งการบริหารจัดการโครงการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี)

การก่อสร้างสามารถทำได้เสร็จภายในเวลาเพียงหนึ่งวัน โดยประชาชนจากทุกซอยมาเข้าร่วมในการก่อสร้าง ทั้งผู้ใหญ่ คนหนุ่มสาวและเด็ก ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ไม่มีการแบ่งแยกเพศ แต่ผู้ชายอาจจะต้องรับผิดชอบงานที่ใช้แรงมากกว่าผู้หญิงเช่น การตอกเสาหรือการวางรากฐาน ในขณะที่ผู้หญิงจะทำหน้าที่ผูกเหล็กและเข้าแถวรับถังปูนสลับกับผู้ชาย

การก่อสร้างทางเดินคอนกรีตในครั้งนี้ใช้จ่ายเงินไปเพียง 20,000 กว่าบาทเท่านั้น (ซึ่งก็หมายถึงว่า แต่ละครัวเรือนจะต้องเสียค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยประมาณ 200กว่าบาทเท่านั้น โดยมีระยะเวลาการผ่อนชำระคืนเงินยืมนานถึง 3-10ปี) แต่ถ้าเป็นการจัดการโดยองค์การภายนอก เช่น องค์กรของรัฐ หรือองค์กรของเอกชนอื่นๆ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายมากกว่า 4-5 เท่า และจะต้องใช้เวลาในการรอกอยอย่างต่ำ 1-2 ปี ความต้องการดังกล่าวจึงจะได้รับการตอบสนอง⁷⁾

การที่ชุมชนได้แสดงให้เห็นถึงศักยภาพและความปรารถนาที่จะพัฒนาชุมชนของตนให้ดีขึ้นโดยไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก (เช่น กทม., พรรคการเมือง, องค์กรเอกชน) กลับทำให้หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ต้องการที่จะให้การสนับสนุนชุมชนโดยการนำเอาทรัพยากรของตนเข้ามาเสริมกับทรัพยากรของชุมชน ซึ่งก็หมายถึงว่าได้เกิดการ ประสานทรัพยากรระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ขึ้นแล้ว

สำหรับทางเดินเท้าในซอยย่อยหรือเชื่อมระหว่างซอยชั้นที่ 1 ชุมชนก็ได้จัดการสร้างแล้วเสร็จในเวลาเพียง 3 วัน ซึ่งมีความยาวทั้งหมด 200 กว่าเมตร โดยเสียค่าใช้จ่ายอีกประมาณ 30,000 บาท (ทางเดินเท้าในซอยย่อยมีความกว้างน้อยกว่าทางเท้าในซอยใหญ่และสามารถใช้วัสดุสำเร็จรูปที่มีขายในท้องตลาดได้หลายอย่าง ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก หรือทำได้ถูกมากกว่าทางเท้าในซอยใหญ่) เสริมด้วยการสนับสนุนหรือการประสาน

ทรัพยากรของหน่วยงานต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วทำให้ชุมชนวัดช่องลมเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว จนกระทั่งปัจจุบันชุมชนมีทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐานเชื่อมต่อถึงกันทั้งชุมชนโดยมีความยาวรวมทั้งสิ้น 624 เมตร ทำให้การไปมาหาสู่กันทำได้สะดวกและปลอดภัยจากโรคเท้าเปื่อยด้วย

นอกจากทางเดินเท้า ก็มีปัญหาเกี่ยวกับน้ำสะอาดสำหรับบริโภคและอุปโภค ซึ่งพบว่ามีทั้งหมด 27 ครัวเรือนที่ต้องการติดตั้งมิเตอร์น้ำประปา ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 3,600 บาทต่อหลังคาเรือน ชาวชุมชนทั้ง 27 ครัวเรือนได้รวมกันเพื่อดำเนินโครงการติดตั้งมิเตอร์น้ำประปาโดยมีบุคคลหนึ่งเป็นผู้จัดการและมีการรวบรวมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่จำเป็นในการขอติดตั้งมิเตอร์และยื่นเรื่องต่อการประปานครหลวงในคราวเดียวกันทำให้ได้รับการตอบสนองต่อปัญหาดังกล่าวอย่างรวดเร็ว และทาง การประปาได้มาติดตั้งให้แล้วเสร็จภายหลังจากการยื่นเรื่องภายในเวลา 2 อาทิตย์ ทำให้ครัวเรือนเหล่านี้มีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาดในปัจจุบัน และครัวเรือนเหล่านี้ยังทำการผ่อนชำระคืนเงินยืมจากกองทุนได้ทั้งหมดแล้วภายในระยะเวลา 18 เดือน ภายหลังจากการติดตั้งมิเตอร์เสร็จเรียบร้อย การผ่อนชำระคืนเงินยืมดังกล่าวภายในเวลาที่รวดเร็วกว่าที่กำหนดไว้ในสัญญาด้วย ได้แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเหล่านี้มีความรับผิดชอบ และพวกเขาต้องการจะพิสูจน์ให้สังคมได้ตระหนักว่าพวกเขาเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม มีศักดิ์ศรีและมีความต้องการที่จะพัฒนาปรับปรุงตนเอง มิได้ต้องการจมปรักอยู่ในวัฒนธรรมแห่งความยากจน ถ้าพวกเขามีโอกาส ซึ่งตรงกันข้ามกับที่นักวิชาการบางท่านกล่าวไว้ (Lewis, 1961)

แต่สำหรับสาธารณูปโภคที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ทางระบายน้ำนั้นชาวชุมชนมีความคิดที่จะจัดทำ แต่ยังไม่สามารถจัดทำได้ทั้งหมด ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนยังไม่มี ความมั่นใจว่าจะสามารถตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ได้ตลอดไปหรือไม่ ประกอบกับการสร้างทางระบายน้ำต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก ชุมชนเคยติดต่อให้ทางกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงเข้ามาดำเนินการให้ แต่ติดปัญหาว่ากรุงเทพมหานครไม่สามารถเข้ามาดำเนินการในที่ดินของเอกชนได้ อย่างไรก็ตามต่อปัญหานี้ พบว่าชาวชุมชนวัดช่องลมยังไม่หมด

ความอดทน แต่ได้พยายามที่จะมองหาช่องทางต่าง ๆ อยู่เสมอที่จะให้มีการจัดทำทางระบายน้ำในชุมชนให้ได้ โดยที่สมาชิกคนหนึ่งของชุมชนซึ่งมีอาชีพเป็นช่างก่อสร้าง มีความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้มาก และเคยเสนอแนะไว่ว่าน่าจะจัดทำทางระบายน้ำแบบเปิด (open drainage) ซึ่งจะสามารถจัดสร้างได้ง่ายกว่าและเสียค่าใช้จ่ายต่ำกว่าทางระบายน้ำแบบฝังใต้ดิน

2. การจัดการด้านตัวบ้าน

ชาวชุมชนวัดช่องลมพิจารณาว่า “บ้าน” เป็นความจำเป็นเร่งด่วนอันดับสามที่ควร จะได้รับการพัฒนาและตอบสนองรองจากทางเดินเท้าและน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด ในขั้นแรกมีครัวเรือนที่มีความจำเป็นเร่งด่วนเนื่องจากหลังคาผุพัง ขาดฝา ขาดพื้น ที่นอนไม่พอเพียงพอสำหรับสมาชิกในครัวเรือน ฯลฯ จำนวน 26 ครัวเรือน ทั้ง 26 ครัวเรือนจึงมีการรวมตัวกันเพื่อร่วมกันจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็นในการสร้างและปรับปรุงซ่อมแซมบ้านทำให้สามารถซื้อวัสดุอุปกรณ์ได้ในราคาที่ถูกลงกว่าท้องตลาด เพราะสามารถติดต่อซื้อจากผู้ผลิตโดยตรง การสร้างและปรับปรุงซ่อมแซมบ้านหลายหลัง เป็นการช่วยกันทำหรือผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำโดยใช้ช่างและแรงงานภายในชุมชนเอง ทำให้ค่าจ้างแรงงานไม่รั่วไหลออกไปนอกชุมชนในกรณีที่ต้องจ่ายค่าแรง และในกรณีที่ช่วยเหลือกันทำก็ทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความสามัคคีและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น ซึ่งจะเป็นบันไดไปสู่การสร้างความสามัคคีกันให้เกิดขึ้นในชุมชนต่อไป ในกรณีหลังนี้จะเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานและทักษะหรือความรู้ความชำนาญในแต่ละด้านซึ่งกันและกัน และหลังจากเสร็จงานแล้วก็จะมีการเลี้ยงอาหารและเครื่องค้ำตอบแทนซึ่งกันและกันด้วย^{๑)}

ในขั้นต่อมายังมีครัวเรือนที่มีความจำเป็นต้องต่อเติมซ่อมแซม ปรับปรุงอีกจำนวน 21 ครัวเรือน ในกลุ่มหลังนี้ก็ได้ดำเนินการต่าง ๆ ตามขั้นตอนดังกล่าวข้างต้น

การปรับปรุงซ่อมแซมต่อเติมและสร้างบ้านของครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 47 ครัวเรือนดังกล่าวใช้ค่าใช้จ่ายที่ยืมจากกองทุนประมาณแปดแสนกว่าบาท ซึ่งแต่ละครัวเรือนได้

เริ่มการผ่อนชำระเงินคืนกองทุน ตั้งแต่การซ่อมแซมปรับปรุงต่อเติมและการสร้างแล้วเสร็จ จนถึงปัจจุบันทั้ง 47 ครั้วเรือนได้ทำการผ่อนชำระคืนเงินยืมก่อนหน้านี้แล้วเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 247,000 บาท (สองแสนสี่หมื่นเจ็ดพันบาทถ้วน)

3. การจัดการด้านการกำจัดและจัดเก็บขยะ

หลังจากที่ชาวชุมชนวัดช่องลม ได้พิจารณาร่วมกันว่าชีวิตที่ปราศจากขยะน่าจะเป็นชีวิตที่รื่นรมย์มากกว่า ก็ได้ทำการติดต่อกับสำนักงานเขตยานนาวาให้ช่วยเป็นผู้ประสานงานกับเรือนจำต่าง ๆ เพื่อว่าจ้างให้นักโทษมาดำเนินการกำจัดและกวาดล้างขยะที่สะสมอยู่ใต้ถุนบ้าน จนก่อให้เกิดการอุดตันและทำให้น้ำขังอยู่ใต้ถุนและส่งกลิ่นเน่าเหม็นคลุ้งไปทั่วมาเป็นเวลามากกว่า 10 ปี

หลังจากทางสำนักงานเขตยานนาวาได้ติดต่อไปยังเรือนจำต่าง ๆ ในที่สุดก็ได้ตกลงว่าจ้างนักโทษจากเรือนจำสมุทรปราการจำนวนประมาณ 60-70 คน มาทำการกำจัดขยะ โดยตกลงราคาหรือค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นเป็นเงิน 20,000 บาท (สองหมื่นบาทถ้วน) โดยชุมชนจะต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเองทั้งหมด ชุมชนจึงทำการขอยืมเงินจากโครงการจำนวน 20,000 บาท นักโทษจากเรือนจำสมุทรปราการเข้ามาทำการจัดเก็บและขุดคุ้ยขยะที่อัดสะสมกันอยู่ตามที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะใต้ถุนของแต่ละบ้านเป็นเวลาทั้งหมด 2 วัน โดยได้ปริมาณขยะประมาณ 20-30 รถบรรทุกขนาดใหญ่ ขยะดังกล่าวทางสำนักงานเขตยานนาวาได้จัดส่งรถขนขยะมาขนไปทิ้งยังแหล่งกำจัดขยะของกรุงเทพมหานคร

หลังจากนั้น ชุมชนก็ได้ดำเนินการประชุมและตกลงกันในเรื่องการจัดเก็บขยะภายในชุมชน โดยมีข้อตกลงกันว่าต่อไปจะไม่มีการขว้างปาหรือทิ้งขยะลงใต้ถุนบ้าน หรือรอบบริเวณบ้านอีก แต่จะทิ้งลงในถังขยะที่จะจัดให้มีขึ้นในทุกซอย ๆ ละประมาณ 3-4 จุด โดยทุกครัวเรือนจะต้องเสียค่าใช้จ่ายครัวเรือนละ 10 บาทต่อเดือน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจ้าง

แรงงานหรือสมาชิกในชุมชนในการเก็บขยะดังกล่าว ไปทิ้งยังจุดทิ้งขยะหน้าชุมชน และชุมชนได้ทำการติดต่อกับสำนักงานเขตยานนาวาให้ส่งรถจัดเก็บขยะมาจัดเก็บขยะดังกล่าว

สำหรับชุมชนวัดช่องลมนี้ ปรากฏว่ามีสมาชิกชุมชนที่มีอาชีพเก็บขยะขายอยู่ด้วยจำนวน 1 ราย นอกจากนี้ชุมชนยังนำขยะจำนวนหนึ่งที่ไม่ย่อยสลาย เช่น ขวด พลาสติก โลหะต่าง ๆ ฯลฯ มาใช้ถมที่หรือถมรองพื้นในช่วงของการสร้างทางเดินคอนกรีต เพื่อเป็นการประหยัดวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น หิน ทราย ปูน ที่มีราคาแพงด้วย

ปัจจุบัน ชุมชนวัดช่องลมมีระบบการจัดเก็บขยะที่ดีและมีประสิทธิภาพ เรื่องของการขวางปาหรือทิ้งขยะอย่างไม่เป็นที่เป็นทางนั้นแทบจะไม่มีอีกเลย ยกเว้นในบางกรณี เช่น เด็กเล็ก ๆ ซึ่งมีความเคยชินเวลาซื้อไอศกรีมหรือของขบเคี้ยวต่าง ๆ หรือไอศกรีม ก็มักจะแกะห่อกระดาษและปาทิ้ง แต่ก็พบว่า ร้านค้าต่าง ๆ ภายในชุมชนก็ได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาโดยการคัดเด็กเล็ก ๆ และได้จัดตั้งถังรองรับขยะเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งก็สามารถแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่ง

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีบทลงโทษด้วยการปรับด้วย ถ้ามีใครพบเห็นหรือพบว่ามิบุคคลใดทิ้งขยะอย่างไม่เป็นที่เป็นทาง แต่ที่ผ่านมามีส่วนใหญ่ว่าจะใช้วิธีการตักเตือนก่อน ซึ่งสมาชิกที่เข้ามาอยู่ใหม่ และไม่ทราบกฎระเบียบของชุมชนก็มักจะปฏิบัติตามด้วยดี จึงยังไม่มีใครมีผู้ใดถูกลงโทษโดยการถูกปรับเลย

4. การจัดการด้านการส่งเสริมและพัฒนารายได้

การพัฒนารายได้เพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านนี้ของสมาชิกในชุมชนเป็นความจำเป็นอีกประการหนึ่ง ซึ่งจากการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน พบว่ามีถึง 90 ครั้วเรือน (จากทั้งหมด 180 กว่าครั้วเรือน) หรือประมาณครึ่งหนึ่งที่ยังขาดรายได้ที่พอเพียงต่อการยังชีพ (หรือประมาณ 1,000 บาทต่อคนต่อเดือน ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดที่ชุมชน

กำหนดขึ้นเอง) ชาวชุมชนที่ประสบปัญหาดังกล่าวได้มีความพยายามที่จะจัดทำโครงการที่จะสามารถทำรายได้ในระยะยาว อย่างไรก็ตาม ความพยายามด้านนี้มีใช้จะประสบผลสำเร็จได้ง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยภายนอกหลายประการที่ชาวชุมชนไม่สามารถควบคุมได้ เช่น ทัศนคติของคนภายนอกที่ชาวชุมชนไปติดต่อเพื่อร่วมดำเนินธุรกิจด้วย พบว่า ยังมีคนภายนอกชุมชนอีกจำนวนมากที่ไม่มีความเชื่อมั่นในชาวชุมชนแออัด หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภาพพจน์ของชาวชุมชนแออัดในสายตาของคนภายนอกอีกจำนวนมากยังไม่ดี ยิ่งขาดความเชื่อถือไว้วางใจ ทำให้หลายครั้งความพยายามด้านการพัฒนารายได้ต้องล้มเหลว แต่อย่างไรก็ตาม พบว่าประชาชนในชุมชนวัดช่องลม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้นำมองว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องธรรมดา และไม่ยอมท้อถอยง่าย ๆ แต่ตรงกันข้ามกลับพยายามขวนขวาย และต่อสู้เพื่อพิสูจน์ให้สังคมภายนอกได้เห็นว่าพวกเขาเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า มีศักยภาพ และในที่สุดพวกเขาก็สามารถเอาชนะปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ได้ในระดับหนึ่ง และได้เริ่มจัดทำโครงการพัฒนารายได้เกี่ยวกับการเย็บเครื่องหนัง โดยได้รับการสนับสนุนจากบริษัทที่มีชื่อเสียงด้านการส่งออกเครื่องหนังแห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม พบว่า โครงการนี้ยังไม่ประสบผลสำเร็จในการสร้างรายได้ หรือการสร้างงานให้กับสมาชิกของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากมีปัญหาอุปสรรคหลายประการด้วยกัน ซึ่งจะได้อธิบายและอภิปรายอย่างละเอียดในบทที่ว่าด้วย “ปัญหาอุปสรรคและข้อสังเกตบางประการ”

แต่ประสบการณ์ในการติดต่อเจรจาทางธุรกิจกับภาคเอกชนทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีการพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินธุรกิจและจะทำให้ชุมชนสามารถจัดการเรื่องเหล่านี้ได้ด้วยตนเองต่อไปในอนาคต

นอกจากโครงการพัฒนารายได้ดังกล่าวแล้ว ชุมชนยังมีความคิดที่จะทำโครงการพัฒนารายได้ในรูปแบบอื่น ๆ ต่อไปอีก เช่น ธุรกิจเกี่ยวกับเสื้อผ้า ธุรกิจเกี่ยวกับการชักรีด ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม มีสิ่งหนึ่งที่สังเกตได้อย่างชัดเจนว่าประชาชนในชุมชนแออัดจำนวนมาก (ซึ่งในปัจจุบันมีรายได้เพียงเล็กน้อย) ยังไม่กล้าที่จะลงทุนดำเนินธุรกิจเนื่องจากยังขาด

ความมั่นใจประกอบกับการลงทุนดำเนินธุรกิจนั้นจะต้องใช้เวลาระยะหนึ่งกว่าที่จะได้ทุนคืน แต่ประชาชนในชุมชนแออัดเคยชินกับการได้รับค่าตอบแทนเป็นรายวัน ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นทันตา (Quick cash income) และจำเป็นต้องนำมาใช้จ่ายในแต่ละวันเนื่องจากชาวชุมชนเหล่านี้มักจะไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือเงินสำรอง ดังนั้น ความคิดที่จะสนับสนุนให้ประชาชนในชุมชนแออัดเปลี่ยนสถานะทางเศรษฐกิจของตัวนั้น จึงเป็นความคิดที่คงจะไม่สามารถแปลงเป็นการปฏิบัติได้ง่ายดายนัก ซึ่งคงจะต้องให้เวลาและมีการวิจัยอย่างใกล้ชิดต่อไป

5. การจัดการด้านกองทุนหมุนเวียนหรือกลุ่มออมทรัพย์⁹⁾

แต่เดิมก่อนที่จะมีโครงการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน โดยการสนับสนุนของธนาคารชาติแบงก์ ชุมชนวัดช่องลมได้รับการส่งเสริมจากองค์การนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา (Foster Plan Parenthood International) ให้มีการรวมกลุ่มกันออมทรัพย์เพื่อเป็นกองทุนหมุนเวียนของครัวเรือนสมาชิก แต่เดิมกลุ่มออมทรัพย์ดังกล่าวมีสมาชิกอยู่ประมาณ 20 ครอบครัว และมีเงินทุนหมุนเวียนไม่มาก แต่ในที่สุดกลุ่มออมทรัพย์นี้ก็มีการขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งทุกครอบครัวในชุมชนเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ นอกจากนี้ยังเปิดรับสมาชิกจากชุมชนใกล้เคียง และสมาชิกที่เป็นผู้เช่าห้องในชุมชนด้วย

กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนหมุนเวียนของชุมชนนี้ สมาชิกสามารถออมได้ตั้งแต่ 30 บาท ถึงสูงสุด 500 บาทต่อเดือน หรือสามารถซื้อหุ้นในราคาหุ้นละ 100 บาท

กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนหมุนเวียนนี้ สามารถช่วยเหลือหรือบรรเทาความเดือดร้อนของสมาชิกในด้านต่าง ๆ ได้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นในด้านการลงทุนค้าขาย การศึกษาของบุตร ค่ารักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย หรือการนำไปชำระหนี้เงินกู้ที่กู้มาในอัตราดอกเบี้ยที่สูง เป็นต้น

นอกจากนี้ สมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ ยังมีความต้องการที่จะเพิ่มการออม เพื่อที่จะซื้อที่ดินที่เป็นที่ตั้งของชุมชนหรือซื้อที่ดินชานเมืองร่วมกันในอนาคตด้วย โดยชุมชนคาดหวังกันไว้ว่าจะนำเงินที่ออมกันไว้ได้ไปเป็นเงินค้ำประกันเงินที่จะกู้จากสถาบันการเงิน หรือกู้จากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง เพื่อนำมาชำระค่าที่ดิน

ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์มีสมาชิกทั้งสิ้น จำนวน 360 คน (เป็นคนภายในชุมชน 200 คน) หรือเกือบ 100 %ของจำนวนครอบครัวทั้งหมดในชุมชน ที่เหลือเป็นคนจากชุมชนข้างเคียง ที่ไม่มีกลุ่มออมทรัพย์ของตนเอง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชนวัดช่องลมนั้นอยู่ในสถานะที่จะช่วยเหลือชุมชนอื่น ๆ ได้ด้วย ปัจจุบันกลุ่มออมทรัพย์มีเงินทุนหมุนเวียนและสินทรัพย์ทั้งหมด ณ วันที่ 27 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 ประมาณ 700,000 บาท (เจ็ดแสนบาทถ้วน)

นอกจากนี้กลุ่มออมทรัพย์ยังมีเงินค่าใช้จ่ายของกลุ่มอีกประมาณ 40,000 กว่าบาท ซึ่งเงินส่วนนี้ได้มาจากดอกเบี้ยเงินกู้และดอกเบี้ยจากการฝากเงินไว้ในธนาคาร กลุ่มใช้เงินก่อนนี้สำหรับซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น ตู้เอกสาร กระดาษ ฯลฯ รวมทั้งใช้เลี้ยงรับรองสมาชิกกลุ่มเวลามีประชุม เป็นต้น

6. การจัดการด้านการสาธารณสุขมูลฐานและกองทุนยา

สมาชิกของชุมชนจำนวน 5 คนได้เข้ารับการอบรมเพื่อเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขของชุมชน โดยจะทำหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลและรักษาสุขภาพขั้นพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีความคิดที่จะจัดตั้งสหกรณ์ยาเช่นเดียวกับที่มีอยู่ในชุมชนชนบทหลายแห่ง อย่างไรก็ตามกิจกรรมเหล่านี้เพิ่งอยู่ในขั้นริเริ่มดำเนินการและมองหาช่องทางในการจัดทำเท่านั้น ยังไม่สามารถให้บริการแก่สมาชิกในชุมชนได้

7. การจัดการด้านองค์กรของชุมชน

พบว่า ตลอดระยะเวลาการพัฒนาของชุมชนที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดการจัดรูปขององค์กรชุมชนขึ้นใหม่ ซึ่งมีประสิทธิภาพมากกว่ารูปแบบเดิม โดยแต่ละกลุ่มประกอบไปด้วยบ้านประมาณ 10-12 หลังคาเรือนเลือกผู้แทนหรือผู้ประสานงานของตนขึ้นมา 1 คน และผู้แทนกลุ่มเหล่านี้จะทำงานอย่างใกล้ชิดกับประธานชุมชนและผู้จัดการโครงการต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้การติดต่อสื่อสารสามารถทำได้อย่างทั่วถึงมากกว่าที่ผ่านมา

8. การจัดบริการสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน

ปัจจุบันชุมชนวัดช่องลมได้จัดสร้างศูนย์รับเลี้ยงเด็กกลางวันเสร็จเรียบร้อยแล้ว และสามารถเปิดให้บริการแก่เด็กอายุ 2-6 ปีที่อยู่ในชุมชนได้ถึง 60 กว่าคน โดยเด็กแต่ละคนเสียค่าใช้จ่ายเพียงคนละ 5 บาทต่อวัน อาคารของศูนย์ สร้างโดยได้รับความสนับสนุนทางทรัพยากรจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน และบริหารโดยชุมชนเอง โดยชุมชนได้ติดต่อสมาคม วาย-เอ็ม-ซี-เอ ให้เข้ามาช่วยสนับสนุนด้านการฝึกอบรมบุคลากร ซึ่งเป็นประชาชนในชุมชนและถ่ายทอดเทคนิคการจัดการต่าง ๆ ให้ด้วย

ปัจจุบันศูนย์รับเลี้ยงเด็กกลางวันมีบุคลากรที่เป็นคนภายในชุมชนและได้รับการฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ของสมาคม วาย เอ็ม ซี เอ (YMCA) จำนวนถึง 4 คน ซึ่งบุคลากรทั้ง 4 คนนี้ จะสามารถบริหารจัดการศูนย์ ได้ด้วยตนเอง เนื่องจากสามารถปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ได้ตามเกณฑ์ที่ทางสมาคมฯ กำหนดไว้ และในไม่ช้านี้เจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ ก็จะถอนตัวออกจากชุมชน นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ของสมาคมฯ ยังพิจารณาเห็นศักยภาพของบุคลากรทั้ง 4 คน นี้ว่าจะสามารถถ่ายทอดการฝึกอบรมให้กับชุมชนอื่นๆ ได้ด้วย นอกจากนี้ศูนย์รับเลี้ยงเด็กกลางวันยังสามารถแบ่งเบาภาระต่าง ๆ ของผู้ปกครองไปได้มาก ทำให้มารดาสามารถทำงานหารายได้ให้แก่ครอบครัวได้มากขึ้น

นอกจากนี้เด็กยังได้รับโอกาสต่าง ๆ เช่นเดียวกับเด็กในวัยเดียวกันที่เป็นบุตรหลานของกลุ่มชนชั้นอื่น ๆ ด้วย ถึงแม้จะยังมีความแตกต่างด้านคุณภาพของบริการก็ตาม แต่เด็กที่มาใช้บริการที่ศูนย์ฯ ก็จะได้รับ การกระตุ้นให้มีการพัฒนาตามวัย ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเจ้าหน้าที่ของสมาคมวาย เอ็ม ซี เอ และจากบุคลากร ซึ่งเป็นคนในชุมชนเอง ซึ่งมีจิตใจและมีความตั้งใจที่จะทำงานด้านนี้ นอกจากนี้เด็กยังได้รับอาหารเสริมต่าง ๆ จากศูนย์ฯ ด้วย

นอกจากนั้น การมีสถานรับเลี้ยงเด็กภายในชุมชน ยังทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างเจ้าหน้าที่ดูแลเด็กและบิดามารดาหรือผู้ปกครองของเด็ก ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูล และความรู้ความเข้าใจต่าง ๆ ในการเลี้ยงดูเด็ก ทำให้เด็กได้รับการพัฒนาหรือการเลี้ยงดูไปในทิศทางที่ถูกต้องมากขึ้น และผู้ปกครองมีความสนใจเอาใจใส่บุตรหลานของตนมากขึ้นด้วย

9. กองทุนการศึกษาของชุมชน

เนื่องจาก “การศึกษา” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “การศึกษาภาคบังคับ” เป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานประการหนึ่งของชุมชน ทั้งนี้ผลจากการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน ทำให้ทราบว่าชุมชนยังมีปัญหาเด็กจำนวนหนึ่งที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งเป็นปัญหาอันดับที่ 16 ของชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงเกิดความตระหนักในปัญหานี้และเห็นความสำคัญของเรื่อง “การศึกษาของเด็กในชุมชน” เป็นอย่างมาก จึงได้ทำการจัดตั้ง “กองทุนการศึกษาของชุมชน” ขึ้น โดยได้รับเงินช่วยเหลือเพื่อก่อตั้งกองทุนจากหลายหน่วยงานด้วยกัน เช่น จากองค์การนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา และจากองค์การยูนิเซฟ (Unicef) เป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)

นอกจากนี้ ชุมชนยังทำการจัดหารายได้เข้ากองทุนโดยการจัดงานในเทศกาลต่าง ๆ ด้วย เช่น เทศกาลปีใหม่ เป็นต้น

ที่ผ่านมา กองทุนนี้ได้ให้เงินกู้เพื่อการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนในชุมชนไปแล้วเป็นจำนวนทั้งสิ้น 9 ราย โดยคิดดอกเบี้ยร้อยละ 1 และกองทุนได้รับการชำระคืนเงินกู้เพื่อการศึกษาทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยจากทั้ง 9 รายหมดแล้ว

ปัจจุบัน ณ วันที่ 27 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2536 กองทุนการศึกษามีเงินในกองทุนทั้งสิ้น จำนวน 73,200 บาท (เจ็ดหมื่นสามพันสองร้อยบาทถ้วน)

10. การจัดการด้านการรักษาความสะอาดของชุมชน

หลังจากที่ชุมชนได้มีการจัดตั้งระบบการจัดเก็บขยะ และการกวาดล้างขยะในชุมชนออกหมดแล้ว ตลอดจนถึงมีการจัดระเบียบชุมชนในด้านต่าง ๆ อย่างครบถ้วน ชุมชนได้พิจารณาเห็นว่า “ความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย” ของชุมชนที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง สมาชิกทุกคนในชุมชนเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ และมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญยิ่ง ชุมชนจึงได้ทำการจัดตั้งคณะกรรมการฝ่ายรักษาความสะอาดชุมชนขึ้นมาดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ โดยคณะกรรมการชุดนี้จะทำหน้าที่ระดมกำลังคนภายในชุมชนเพื่อร่วมกันรณรงค์ทำความสะอาดชุมชนในโอกาสหรือเทศกาลต่าง ๆ เช่น ในวันสำคัญทางศาสนา วันนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ นอกเหนือจากการร่วมกันทำความสะอาดชุมชนอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง หรือ สองอาทิตย์ต่อ 1 ครั้ง ทั้งนี้แล้วแต่ว่ามีความจำเป็นมากน้อยแค่ไหน

การทำความสะอาดชุมชนนี้รวมไปถึงการขุดลอกและทำความสะอาดทางระบายน้ำธรรมชาติ ทั้งที่อยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชนด้วย

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการบำเพ็ญประโยชน์ โดยการร่วมกันทำความสะอาดบริเวณวัดช่องลม ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ใกล้ชุมชนหรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นวัดที่ชาวชุมชนวัดช่องลมใช้ประกอบพิธีต่าง ๆ ทางศาสนาตลอดเวลาที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นพิธีบวชนาค พิธีศพ หรือพิธีบุญต่าง ๆ เช่น ตรุษ สงกรานต์ เข้าพรรษา ฯลฯ

ดังนั้น ชาวชุมชนวัดช่องลมจึงรู้สึกเหมือนว่า “วัดช่องลม” เป็นวัดของชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากส่วนหนึ่งเป็นเพราะชุมชนนี้ใช้ชื่อว่า “ชุมชนวัดช่องลม” ซึ่งเป็นชื่อของวัดนั่นเอง

เพราะฉะนั้น ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมจึงให้ความสำคัญและดูแลรักษาความสะอาดของวัดมากเท่าเทียมกับการดูแลรักษาความสะอาดชุมชนของตนด้วย

11. ศูนย์ชุมชน

สามารถกล่าวได้ว่า “ศูนย์ชุมชน” ของชุมชนวัดช่องลม เป็นศูนย์ฯ ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับศูนย์ชุมชนของชุมชนต่าง ๆ ในเขตยานนาวา ทั้งนี้เป็นผลมาจากการที่ชุมชนวัดช่องลมได้แสดงให้หน่วยงานต่าง ๆ ประจักษ์แล้วว่า ชุมชนมีความร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาปรับปรุงชุมชนของตนให้ดีขึ้นในทุกด้าน ด้วยเหตุนี้ หน่วยงาน กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ จึงเกิดความเชื่อถือไว้วางใจ ศรัทธา และต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นด้วย

แต่เดิม ชุมชนมีงบประมาณอยู่เพียงเล็กน้อยสำหรับสร้างศูนย์ชุมชน และได้วางแผนกันไว้ว่าจะสร้างแบบค่อยเป็นค่อยไป งบประมาณก้อนแรกนี้ได้มาจากการที่ชุมชนจัดงานปีใหม่หารายได้โดยการขายบัตรอาหาร และมีเงินอีกส่วนหนึ่งที่เหลือจากการยืมจากโครงการฯ เพื่อนำมาสร้างทางเดินคอนกรีตอีกประมาณ 10,000 บาทเท่านั้น

สำหรับการก่อสร้างก็เช่นกัน แต่เดิมชุมชนตั้งใจกันไว้ว่า จะใช้ช่างและแรงงานของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ทำ จะได้ทุนค่าใช้จ่ายด้านค่าจ้างแรงงาน จะจ้างช่างจากภายนอกเฉพาะช่วงการวางรากฐานเท่านั้น

จากความพยายามและความมุ่งมั่นดังกล่าวข้างต้น ทำให้หน่วยงาน กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ เช่น พรรคการเมือง องค์กรนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา ต้องการให้การสนับสนุน

ชุมชน การสร้างศูนย์ชุมชนจึงเป็นไปอย่างรวดเร็ว และสำเร็จก่อนเวลาที่ชุมชนกำหนดไว้ ทั้งนี้โดยการควบคุมและกำกับดูแลงานของผู้นำและชาวชุมชนวัดช่องลมเอง

นอกจากนี้ทางผู้นำ คณะกรรมการและชาวชุมชนวัดช่องลมยังได้วางแผนการใช้สอยพื้นที่ศูนย์ดังกล่าวอย่างคุ้มค่าด้วย โดยชั้นล่างของศูนย์ ถูกใช้เป็นสถานที่รับเลี้ยงเด็กกลางวัน และชั้นบนใช้เป็นสถานที่ประชุมหรือต้อนรับแขก ในยามที่มีผู้มาศึกษาดูงานชุมชน และมุมหนึ่งจัดเป็นมุมอ่านหนังสือ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากจำนวนเด็กที่มาขอรับบริการที่สถานรับเลี้ยงเด็กมีมาก ทางสถานรับเลี้ยงเด็กจึงขอใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของชั้นบนด้วย

ต่อไปในอนาคต ถ้าชุมชนต้องการจัดตั้ง “สหกรณ์ฯ” ขึ้นในชุมชนก็จะใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของชั้นบนเป็นสถานที่จัดตั้ง “สหกรณ์ฯ” ด้วย

สำหรับการดูแลรักษาความสะอาด และการดูแลตัวอาคารรวมทั้งวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ของศูนย์ฯ อันประกอบไปด้วยโต๊ะ เก้าอี้ เครื่องเสียง ฯลฯ นั้น ทางศูนย์ ได้จัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาชุดหนึ่งสำหรับดูแลความเรียบร้อยทุกด้านของศูนย์ ซึ่งเป็นคณะกรรมการชุดเดียวกับที่ใช้บริหารจัดการการทำงานของสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวันนั่นเอง

ดังนั้น ตัวอาคารจึงมีความสะอาดและมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มีอยู่อย่างครบถ้วนตลอดเวลา ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประชาชนในชุมชนวัดช่องลมมีความสามารถในการบริหารจัดการที่ดี มีความสำนึกรับผิดชอบในสมบัติของส่วนรวม ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้คงจะไม่เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นได้ไม่ถาวรนัก ถ้าเราใช้แนวคิดและหลักการพัฒนาแบบเก่า ๆ โดยคนภายนอกเป็นผู้จัดการหมดทุกสิ่งทุกอย่าง คิดแทนชาวชุมชนหมดทุกสิ่งทุกอย่าง

ผลกระทบของโครงการ (Project Impacts)

ผลกระทบของโครงการในที่นี้ จะพิจารณาผลกระทบที่เกิดขึ้นทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ผลกระทบทั้งที่เป็นทางตรงและผลกระทบทางอ้อม และผลกระทบในมิติต่าง ๆ ทั้งมิติทางเศรษฐกิจการเมือง สังคม และอื่น ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้ :-

1. ผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในชุมชน (Internal Impacts)

1.1 ผลกระทบทางตรง (Direct Impacts)

1.1.1 ผลกระทบด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อม (Physical and Environmental Impacts) พบว่า ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางด้านกายภาพและสภาพแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัดเจน กล่าวคือ ชุมชนมีความสะอาด มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปราศจากขยะ มีทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐาน ดูแข็งแรง คงทน มาทดแทนสะพานหรือทางเดินไม้ที่ผุพังโกโรโกโสและจมปรักอยู่ในน้ำคร่ำ นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของตัวบ้านที่ได้รับการปรับปรุง ซ่อมแซมต่อเติมหรือสร้างใหม่ให้ดูมีความคงทนถาวรและสามารถคุ้มแดดคุ้มฝนได้ดีกว่าเดิม รวมทั้งศูนย์ชุมชนที่ดูมั่นคงถาวรใหญ่โตและสามารถใช้สอยในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้หลายประการ ซึ่งแต่เดิมจะเป็นแค่ลานซีเมนต์โล่ง ๆ ไม่มีตัวอาคาร

นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการตัดแปลงและซ่อมแซมบ้านบางหลังที่ค่อนข้างทรุดโทรมให้เป็นสถานที่ทำงานหรือโรงงาน (workshop) และต่อมาได้ให้กิจการภายนอกชุมชนเข้ามาเช่าสถานที่ดังกล่าวในการทำธุรกิจด้วย และรายได้ส่วนหนึ่งได้นำมาเข้ากองทุนของชุมชนเพื่อใช้จ่ายในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนต่อไป

แต่ก่อนชุมชนวัดช่องลม มักจะประสบกับปัญหาน้ำท่วมขังโดยเฉพาะในฤดูฝน และมีน้ำครำส่งกลิ่นเน่าเหม็นอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากไม่สามารถระบายน้ำออกได้เพราะมีขยะมากทำให้อุดตัน แต่พบว่าในปัจจุบันสภาพดังกล่าวดีขึ้นมาก การมีน้ำครำยังอยู่ใต้ถนนมีเพียงบางพื้นที่เท่านั้น การระบายน้ำสามารถทำได้ดีพอสมควร กลิ่นเน่าเหม็นต่าง ๆ มีน้อยลง หรือเกือบจะหมดไป ด้านน้ำดื่มน้ำใช้พบว่าประชาชนมีน้ำดื่มน้ำใช้ที่สะอาดถูกสุขอนามัยอย่างพอเพียงและค่าใช้จ่ายด้านนี้ก็ลดลงด้วย

1.1.2 ผลกระทบด้านจิตใจและสังคม (Psycho-Social Impacts) พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชนในชุมชนวัดช่องลมอันเป็นผลมาจากการดำเนินโครงการร่วมกัน กล่าวคือ ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมมีความเชื่อมั่นในพลังและความสามารถของตนมากขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือช่วยเหลือตนเองได้มากขึ้นในทุก ๆ ด้าน พวกเขาลงมือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ไม่มีการรอคอยความช่วยเหลือหรือหวังลม ๆ แล้ง ๆ ที่จะได้รับความเมตตาจากหน่วยงานหรือองค์กรภายนอก

นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าประชาชน มีความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงและพัฒนาชุมชนและความเป็นอยู่ในครอบครัวของตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีสำนึกรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมภายในชุมชน ไม่มีผู้ใดคิดที่จะขว้างปาหรือทิ้งขยะอย่างไม่เป็นที่เป็นทางอีก (ยกเว้นเด็กเล็ก ๆ ซึ่งยังมีการรับรู้น้อย) ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ให้ความสำคัญในการตกแต่งและจัดบ้านเรือนของตนให้มีความน่าดูน่าชมโดยการปลูกต้นไม้ไว้หน้าบ้าน ถึงแม้จะมีเนื้อที่เพียงน้อยนิดก็ยังอุตสาหะทำ หรือบางรายไม่มีพื้นที่ดินเลย ก็ยังนำกระถางต้นไม้มาวางตกแต่ง และบางรายได้มีการตัดแปลงหรือนำวัสดุใช้แล้วหรือเหลือทิ้งมาดัดแปลงเป็นกระถางปลูกต้นไม้ เช่น การใช้ท่อระบายน้ำขนาดกลางที่คนอื่นทิ้งแล้ว นำมาวางตั้งและใส่ดินลงไปและใช้ปลูกต้นไม้ยืนต้นบางชนิดได้ ทำให้ชุมชนดูเขียวชอุ่มกว่าแต่ก่อน เพราะแต่ละบ้านให้ความสำคัญต่อการปลูกต้นไม้มากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า ความต้องการด้านความภูมิใจ ความมีศักดิ์ศรี (self-esteem) ความสำเร็จ (self-actualization) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (sense of belonging) ของประชาชนในชุมชนนี้ได้รับการตอบสนอง ประชาชนได้ส่งเงินยืมให้แก่โครงการในพื้นที่ที่ติดตั้งระบบน้ำประปา และปรับปรุงซ่อมแซมที่พักอาศัยของตนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทั้ง ๆ ที่โครงการให้เวลากับชุมชนและครอบครัวในการผ่อนชำระเป็นเวลา 3-10 ปี หลังจากการดำเนินโครงการแต่ละโครงการเสร็จสิ้นลง แต่ชาวชุมชนวัดช่องลมก็ต้องการที่จะแสดงให้สังคมได้ประจักษ์ว่า พวกเขาเป็นประชาชนที่มีความสามารถและมีความรับผิดชอบถึงปัจจุบัน ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมได้ผ่อนชำระเงินยืมคืนให้แก่โครงการเป็นจำนวนเงินถึง 400,000 กว่าบาทแล้ว (จากที่ยืมไปทั้งหมดจำนวนหนึ่งล้านหนึ่งแสนบาท) เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ทั้งหมด 6-7 โครงการด้วยกัน (อันได้แก่โครงการติดตั้งมิเตอร์น้ำประปา, โครงการกำจัดและจัดตั้งระบบจัดเก็บขยะ, โครงการพัฒนาปรับปรุงและซ่อมแซมที่พักอาศัย, โครงการพัฒนารายได้, โครงการสร้างศูนย์ชุมชน ฯลฯ)

1.1.3 ผลกระทบด้านทักษะในการบริหารจัดการ พบว่า ประชาชนในชุมชนจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้นำของชุมชนมีการพัฒนาด้านทักษะในการบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ตลอดจนถึงความสามารถในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเองมากยิ่งขึ้น และสามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลด้วย นอกจากนี้ประชาชนและผู้นำชุมชนยังมีการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถด้านต่าง ๆ เช่น ความสามารถในการจัดประชุม โดยมีวาระการประชุมและมีการจัดการต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ มีการลงนาม มีเอกสารประกอบการประชุม ฯลฯ หรือมีความสามารถในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานหรือแหล่งประโยชน์ต่าง ๆ มีความสามารถในการจัดเตรียมหรือการเขียนโครงร่างของโครงการต่าง ๆ มีความสามารถในการจัดทำบัญชีค่าใช้จ่ายและการชำระเงินคืนแก่โครงการอย่างเป็นระบบ ฯลฯ

1.1.4 ผลกระทบด้านองค์กรและการทำงานร่วมกันของชุมชน พบว่า องค์กรของชุมชนมีความแข็งแกร่งหรือสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างเข้มแข็งมากขึ้น มีประสิทธิภาพ

มากขึ้น จนกระทั่งคณะกรรมการของชุมชนได้รับโล่เกียรติคุณจากการเคหะแห่งชาติ ว่าเป็นคณะกรรมการที่มีความร่วมมือร่วมใจ หรือมีความสามัคคีกันในการทำงานเพื่อพัฒนาชุมชนของตน

1.1.5 ผลกระทบด้านการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็ก พบว่า การที่ชุมชนมีกองทุนการศึกษาและสถานรับเลี้ยงเด็กภายในชุมชน ทำให้เด็กและเยาวชนของชุมชนได้รับโอกาสต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะโอกาสในการศึกษาเล่าเรียน มีโอกาสทัดเทียมกับเด็กและเยาวชนในสังคมภายนอกมากขึ้น และจะสามารถเติบโตขึ้นมาเป็นทรัพยากรที่มีค่าของสังคมได้มากขึ้น

1.1.6 ผลกระทบด้านความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไป พบว่า การมีกองทุนหมุนเวียนหรือกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ทำให้สภาพความเป็นอยู่โดยทั่ว ๆ ไปของประชาชนในชุมชนนี้ดีขึ้น มีความเดือดร้อนหรือมีความเสี่ยงน้อยลง มีหลักประกันมากขึ้น กล่าวคือ ถ้ามีความเดือดร้อนใด ๆ ก็สามารถหันหน้าเข้าหากองทุนนี้ได้เนื่องจาก “กองทุน” เป็นเหมือนเสาหลักที่ปักฝังในยามเดือดร้อนไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านเงินขาดมือ ปัญหาค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน ปัญหาการรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ปัญหาหนี้สินจากการกู้เงินที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ปัญหาการประกอบอาชีพหรือเงินลงทุนในการประกอบอาชีพค้าขาย ฯลฯ

1.1.7 ผลกระทบด้านการพัฒนาด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาชุมชนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องนี้ ความจริงแล้วเป็นวัตถุประสงค์ระยะยาวประการแรกของโครงการฯ ที่ต้องการให้ชุมชนมีความคิดสร้างสรรค์ มีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบต่อชุมชนและต่อสภาพแวดล้อม และสามารถรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชนของตนต่อไปอย่างต่อเนื่อง หรือสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งจากการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกต และการติดตามสอบถามเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ของชุมชน หลังจากผ่านพ้นช่วงระยะเวลาการดำเนินการของโครงการวิจัย และพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยการสนับสนุนของธนาคารชาติแห่งประเทศไทย หรือ ตั้งแต่ภายหลังเดือนกรกฎาคม 2534 เป็นต้นมา

จนถึงปัจจุบัน (กุมภาพันธ์ 2536) หรือคิดเป็นระยะเวลาปีครึ่งหลังจากการถอนตัวของผู้สนับสนุนจากภายนอก พบว่า ชุมชนยังคงมีการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาชุมชนโดยตรง

นอกจากนี้ ยังพบว่า ชุมชนยังมีการคิดค้นกิจกรรมอื่น ๆ ขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชากรกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ได้มีการริเริ่มดำเนินกิจกรรมเพื่อการพัฒนากลุ่มเยาวชนและเยาวชนของชุมชนขึ้น (สำหรับ “เยาวชน” ในที่นี้ทางชุมชนหมายถึงกลุ่มเด็กที่มีอายุ 15 ปีลงมา และ “เยาวชน” หมายถึง กลุ่มที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปี - 25 ปี) โดยมีเป้าหมายเพื่อฝึกอบรมกลุ่มเยาวชนของชุมชนให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม รู้จักความสามัคคี มีสุขภาพร่างกาย จิตใจแข็งแรง หรือมีสุขภาพอนามัยนั่นเอง กิจกรรมพัฒนาเยาวชนนี้ เกิดขึ้นมาจากการที่ผู้นำของชุมชน 2 ท่าน สังเกตเห็นว่าเด็ก ๆ หรือเยาวชนของชุมชน หรือสังเกตจากบุตรหลานของตนเองว่า มีการใช้จ่ายเงินอย่างค่อนข้างฟุ่มเฟือย หรือใช้เงินจับจ่ายซื้อของที่ไม่เป็นประโยชน์ เช่น ลูกแก้ว ไฟ่ จัปเบอร์ ฯลฯ ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในปัจจุบันเด็กและเยาวชนมีสิ่งยั่วยุที่มิใช่ความจำเป็นมากมายเหลือเกินและบางอย่างเป็นอบายมุข หรือเป็นจุดเริ่มต้นของการพนัน เช่น การเล่นเกมสล็อต ตู้ม้า ฯลฯ

นอกจากนี้ ผู้นำทั้งสองท่าน (ปัจจุบันท่านหนึ่งดำรงตำแหน่งเป็นรองประธานฯ และอีกท่านหนึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายรักษาความสะอาด) ยังมีความห่วงใยในอนาคตของเด็กและเยาวชนเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความห่วงใยในเรื่องพฤติกรรมเบี่ยงเบน หรือการติดยาเสพติด ถ้าเด็กและเยาวชนเหล่านี้มีการรวมกลุ่มกันเองโดยมิได้รับการชี้แนะจากผู้ใหญ่ที่มีความเข้าใจในความต้องการด้านต่าง ๆ ของเด็ก ถึงแม้ในชุมชนแห่งนี้จะมีผู้ติดยาเสพติดอยู่เพียง 1-2 รายและเป็นผู้ใหญ่ก็ตาม ทางผู้นำฯ มองว่าถ้าเด็กไม่มีทางออก หรือมีการมั่วสุมกันเองมากเกินไปก็จะทำให้เด็กหลงทางได้ ดังเช่นที่พบเห็นอยู่แล้วในชุมชนอื่น ๆ ประกอบกับผู้นำเองก็ต้องการแก้ไขภาพพจน์ของชุมชนแออัดที่คนทั่วไปมักเข้าใจเสมอว่าเป็น

แหล่งของการค้าและเสพยาเสพติด และผู้นำเองก็มีบุตรหลานอยู่ในวัยเยาวชนด้วย จึงคิดค้นโครงการพัฒนาและฝึกอบรมเยาวชนและเยาวชนขึ้น โดยผู้นำเป็นผู้ฝึกอบรมเองและมีกลุ่มเยาวชน (อายุ 15 ปีขึ้นไป) เป็นพี่เลี้ยงด้วย โดยเริ่มดำเนินกิจกรรมพัฒนานี้ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2535 หรือประมาณเกือบ 2 เดือน และจะทดลองทำเป็นระยะเวลาประมาณ 3 เดือน แล้วจึงจะประเมินผลดูว่าเป็นอย่างไร? ได้ผลมากน้อยแค่ไหน? ถ้าได้ผลดีหรือมีประโยชน์ต่อเด็กและเยาวชนของชุมชนก็จะดำเนินการต่อไปเรื่อย ๆ

กิจกรรมการพัฒนาดังกล่าว มีสมาชิกที่เป็นเยาวชนและเยาวชนเข้าร่วมทั้งสิ้นประมาณ 80 คน โดยมีเยาวชนและเยาวชนจากชุมชนใกล้เคียงมาเข้าร่วมด้วย เช่น จากชุมชนคลองขวางและบ้านพักรถไฟ

ช่วงเวลาของการดำเนินกิจกรรมคือวันจันทร์ - ศุกร์ เวลา 17.30 - 20.00 น. ณ ลานจอดรถและที่ว่างบริเวณหน้าชุมชน โดยที่ช่วงครึ่งแรกจะเป็นการออกกำลังกายด้วยท่าต่าง ๆ โดยผู้นำ (ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้าฝ่ายรักษาความสะอาดของชุมชนในปัจจุบัน) ได้ทำการดัดแปลงหรือประยุกต์ท่าต่าง ๆ มาจากสมัยที่ตนเองเคยฝึกทหาร และเป็นผู้ฝึกอบรมเอง และหลังจากนั้นก็จะเป็นช่วงของการพักผ่อน หลังจากหายเหนื่อยแล้ว ก็จะเริ่มการฝึกอบรมด้านกีฬามารยาท ด้านการพูดจาและการใช้ภาษา และการชี้ให้เห็นถึงผลเสียของอบายมุข เป็นต้น สำหรับวันอาทิตย์จะมีกิจกรรมพิเศษ นอกสถานที่ คือ การพาไปออกกำลังกายและทำกิจกรรมร่วมกันที่สวนลุมพินี และกลับมารับประทานอาหารกลางวันร่วมกันที่ชุมชน โดยที่ผู้นำเหล่านี้ (ทั้งประธาน รองประธาน และหัวหน้าฝ่ายรักษาความสะอาด) เป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ด้วยตนเองทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นค่าน้ำมันรถ ค่าอาหาร และค่าวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ

นอกจากกิจกรรมด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนแล้ว ผู้นำและชาวชุมชนวัดช่องลมยังจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุด้วย เช่น การจัดพาผู้สูงอายุไปทัศนศึกษาและ

พิธีกรรมที่วัดสวนแก้ว เป็นต้น โดยกิจกรรมดังกล่าวได้รับความสนใจจากกลุ่มผู้สูงอายุมาก และเรียกร้องให้มีการจัดกิจกรรมดังกล่าวขึ้นอีก

นอกจากนี้ ชุมชนและผู้นำชุมชน ยังมีความคิดที่จะจัดทำโครงการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่องในด้านอื่น ๆ อีก เช่น โครงการแยกประเภทขยะ โดยผู้นำของชุมชน และเยาวชนไปเข้ารับการอบรมเรื่องนี้ที่จัดขึ้นโดยสำนักงานเขตยานนาวา 1 ครั้งและจัดโดยโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง 1 ครั้ง มีผู้เข้ารับการอบรมทั้ง 2 ครั้ง ประมาณ 40 คน และคาดว่าจะสามารถเริ่มดำเนินโครงการแยกประเภทขยะได้ภายใน 2 เดือนข้างหน้า ทั้งนี้จะจัดให้เยาวชนส่วนหนึ่งเข้ามารับผิดชอบเรื่องนี้ และจะนำรายได้ที่ได้จากการขายขยะส่วนที่เป็นกระดาษหนังสือพิมพ์ เศษเหล็ก ขวด โลหะต่าง ๆ ฯลฯ นั้น มาใช้จ่ายในการดำเนินโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชนดังกล่าวข้างต้น

นอกจากการดำเนินโครงการที่เกี่ยวกับเด็ก ผู้สูงอายุ และสิ่งแวดล้อม แล้ว ชุมชนและผู้นำชุมชนยังมีโครงการทางด้านจริยธรรมและศาสนาด้วย โดยจะจัดให้มีการบรรพชาสามเณรในช่วงฤดูร้อน ในเดือนเมษายนที่จะถึงนี้ ทั้งนี้ชุมชนวัดช่องลมจะเป็นเจ้าภาพจัดพิธีครั้งนี้ขึ้น โดยเชิญชุมชนต่าง ๆ ในเขตยานนาวาเข้ามาร่วมโครงการ ซึ่งคาดว่าจะมีผู้เข้าร่วมบรรพชาสามเณรไม่ต่ำกว่า 100 ราย จากชุมชนต่าง ๆ ทั้งหมดประมาณ 20 กว่าชุมชน โดยจะมีการกระทำพิธีที่วัดช่องลม และใช้สถานที่ของโรงเรียนนนทรีวิทยา เป็นสถานที่พำนักและฝึกอบรมในช่วงบรรพชาทั้งหมดประมาณ 17 วัน โดยที่กลุ่มแม่บ้านของชุมชนจะเป็นผู้จัดเตรียมอาหารถวายแก่สามเณรตลอดเวลา 17 วัน ซึ่งจะผลัดเวรกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 5 คน ต่อ 1 วัน

จากการนำเสนอกิจกรรมด้านต่าง ๆ มาทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่าชุมชนและผู้นำชุมชนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความกระตือรือร้น มีความต้องการที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในทางที่ดีเกิดขึ้นในชุมชนของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความสำคัญกับกลุ่มเด็กและเยาวชนนั้น ได้แสดงให้เห็นว่า ชาวชุมชนวัดช่องลมต้องการให้บุตร

หลานของตนหรือกลุ่มคนรุ่นใหม่ในชุมชนได้รับการพัฒนา หรือการฝึกอบรมในทางที่ถูกต้อง และสามารถเจริญเติบโตขึ้นมาเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าของสังคม และสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับชุมชนหรือกลุ่มชนชั้นของตน¹⁰⁾

1.2 ผลกระทบทางอ้อม (Indirect Impacts)

1.2.1 ผลกระทบด้านเศรษฐกิจและรายได้ พบว่า ประชาชนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการคิดค้นหรือการหาทางออกให้กับครอบครัวของตนเอง ในเรื่องของเศรษฐกิจและรายได้มากขึ้นกว่าเดิม ถึงแม้ความพยายามของประชาชนในชุมชนที่จะจัดทำโครงการพัฒนา และส่งเสริมรายได้ร่วมกันยังไม่สำเร็จก็ตาม แต่ประชาชนก็ได้ย่อท้อในการแสวงหาทางเลือกต่าง ๆ แต่เดิมประชาชนที่ประกอบอาชีพค้าขายโดยการเปิดเป็นร้านค้าของชำเล็ก ๆ ภายในชุมชนมีอยู่ทั้งหมดประมาณ 4-5 ร้าน แต่ในปัจจุบันพบว่ามีมากถึง 14-15 ร้าน ซึ่งมีทั้งร้านขายกับข้าวสำเร็จรูป ร้านขายผักและของสด ร้านขายของเบ็ดเตล็ดและของชำร้านขายก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ

สำหรับกิจการหรือธุรกิจขนาดเล็กอื่น ๆ เช่น กิจการขายดอกไม้ กิจการเย็บเสื้อผ้าโหล กิจการตัดผมหรือเสริมสวย ฯลฯ ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน

จากการสอบถามผู้นำชุมชนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านสถานะทางเศรษฐกิจ และรายได้ของประชาชนในชุมชนนี้ พบว่า ผู้นำเองก็ยอมรับว่า ประชาชนมีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจดีขึ้น แต่เดิมมีประชาชนหรือครอบครัวที่สมาชิกมีรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อคนมีถึงจำนวน 90 กว่าครอบครัว แต่ปัจจุบันลดลงเหลือเพียงประมาณ 30 กว่าครอบครัวที่ยังมีปัญหาด้านรายได้ต่ำกว่า 1,000 บาทต่อคนต่อเดือน ทั้งนี้เนื่องจากครอบครัวมีขนาดใหญ่หรือค่อนข้างใหญ่ (มีจำนวนสมาชิก 6-10 คน หรือบางครอบครัวอาจมากกว่า 10 คน) แต่จำนวนผู้มีรายได้มีเพียง 1-2 คนในครอบครัวดังกล่าว

1.2.2 ผลกระทบด้านการเมืองและการกระจายอำนาจภายในชุมชนและบทบาทสตรี พบว่า ประชาชนในชุมชนมีความสนใจเกี่ยวกับความเป็นไปต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้น และมีความต้องการที่จะเข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาของชุมชนมากขึ้น นอกจากนี้พวกเขายังให้ความสนใจ และมาใช้สิทธิในการเลือกตั้งคณะกรรมการของชุมชนมากขึ้นด้วย หรือสามารถกล่าวได้ว่าประชาชนในชุมชนวัดช่องลมมาใช้สิทธิในการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนในครั้งหลังสุดครบ 100%

จากการสนทนากับคณะกรรมการ ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนวัดช่องลม ทำให้ทราบว่าผู้นำหลายท่านมีความต้องการที่จะเห็นการสืบเปลี่ยนหมุนเวียนกันในเรื่องของตำแหน่ง บทบาทและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการชุมชน ไม่ต้องการให้เกิดการผูกขาดตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ไว้ในมือของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และผลกระทบอีกประการหนึ่งที่น่าสนใจก็คือ การที่ผู้หญิงเข้ามามีตำแหน่ง และมีบทบาทรวมทั้งมีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ของชุมชนมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ คณะกรรมการบริหารศูนย์ชุมชน ฯลฯ ยกตัวอย่างเช่น คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ มีสตรีถึง 7 คน จากจำนวนกรรมการทั้งสิ้น 16 คน หรือเกือบครึ่งหนึ่งเป็นสตรี

2. ผลกระทบต่อสังคมภายนอก (External Impacts) หรือหมายรวมถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนด้วยนั่นเอง มีดังต่อไปนี้คือ :-

2.1 ผลกระทบทางตรง (Direct Impacts)

2.1.1 ผลกระทบต่อเจ้าหน้าที่และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน พบว่า โครงการมีผลกระทบต่อความคิด พฤติกรรมและทัศนคติของเจ้าหน้าที่และบุคลากรขององค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาและปรับปรุงชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง กล่าวคือเจ้าหน้าที่เหล่านี้เกิดการยอมรับ และมองเห็นถึงศักยภาพ

ภาพของประชาชนในชุมชนมากขึ้น สืบเกิดได้จากการที่หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้พยายามที่จะนำทรัพยากรจากหน่วยงานของตนเข้ามาประสานกับทรัพยากรของชุมชน และยังเปิดโอกาสหรือปล่อยให้ประชาชนในชุมชนบริหารจัดการทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้ได้ด้วยตนเองด้วย ซึ่งก่อนหน้านี้ ทางเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานเหล่านี้จะต้องเป็นผู้จัดการหรือดำเนินการเองทุกเรื่อง หรือดำเนินการเองเป็นส่วนใหญ่ โดยไม่เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เช่น กรณีการสร้างทางเดินคอนกรีตในระยะหลัง ๆ นี้ ชุมชนได้รับการจัดการก่อสร้างทางเดินคอนกรีตสามารถทำได้อย่างรวดเร็ว ไม่ต้องรอนานถึง 2-3 ปี เหมือนแต่ก่อน ทำให้

2.1.2 ผลกระทบต่อสถาบันการเงินต่าง ๆ พบว่า มีสถาบันการเงินของไทยจำนวนหนึ่งที่สนใจและต้องการเข้ามาสืบบทบาท และมีส่วนร่วมในการพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมของเราให้ดีขึ้น หลังจากที่มีสถาบันการเงินต่าง ๆ เหล่านี้ได้มองเห็นแล้วว่าประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดนั้น ความจริงแล้วก็มีความต้องการและความปรารถนาที่จะพัฒนาและปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น นอกจากนั้นสถาบันการเงินเหล่านี้ยังให้ความสนใจด้วยว่าประชาชนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชนที่มีศักดิ์ศรีและมีศักยภาพ ถ้าพวกเขาได้รับการส่งเสริมและการสนับสนุนในทิศทางที่ถูกต้อง

2.1.3 ผลกระทบต่อชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองอื่น ๆ พบว่ามีชุมชนอื่น ๆ สนใจเกี่ยวกับการดำเนินการของโครงการ และได้มาเยี่ยมชมหรือมาชมวัดช่องลม หรือมีการเชิญผู้นำและคณะกรรมการของชุมชนไปบรรยาย โดยชุมชนของตนฟังถึงการดำเนินการพัฒนาชุมชนให้ดีขึ้นได้ด้วยวิธีรวมนานา โดยจากชุมชนวัดช่องลมได้รับเลือกให้เป็นชุมชนดีเด่นของเขตยานนาวา โดยชุมชนดีเด่นของกรุงเทพมหานครในปีเดียวกันด้วย จึงทำให้หน่วยงานเฉพาะสำนักงานเขตในสังกัดกรุงเทพมหานครได้นำประชาชนจากรณีในศึกษาในงานที่ชุมชนมากขึ้น ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ คุยร่วมกันการพัฒนาชุมชนซึ่งกันและกัน หรือระหว่างประชาชนที่อยู่ใน

ทำให้ประชาชนกลุ่มนี้มองเห็นทางเลือกต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองเห็นถึงความสำคัญของการเลือกที่ชุมชนวัดของลมกำลังเดินอยู่นั้นด้วย

2.1.4 ผลกระทบต่อนโยบายของรัฐ แนวคิดหลักการและประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนวัดของลม ได้รับความสนใจจากหน่วยงานและผู้บริหารระดับสูงของรัฐบาล โดยเฉพาะจากหน่วยงานระดับนโยบายและแผน เช่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และหน่วยงานปฏิบัติ เช่น การเคหะแห่งชาติ และได้นำมาเป็นกรณีศึกษา (case study) เพื่อประกอบการศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการจัดตั้ง "กองทุนพัฒนาชุมชนเมือง" ซึ่งจะเป็น กองทุนที่ให้สินเชื่อแก่ชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง โดยจะครอบคลุมสินเชื่อเพื่อการประกอบอาชีพ สินเชื่อที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ในที่สุด กองทุนดังกล่าวก็ได้รับการจัดตั้งขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนทางการเงินและงบประมาณจากรัฐบาลในขั้นต้นนี้ทั้งสิ้น จำนวน 1,250 ล้านบาท (หนึ่งพันสองห้าล้านบาทถ้วน)

ผลกระทบทางอ้อม (Indirect Impacts)

น้อยซึ่ง 1 ผลกระทบต่อสังคมไทย เป็นที่แน่นอนว่าการที่ประชาชนกลุ่มผู้มีรายได้น้อยทางเลือกอื่นแออัดที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ รอบด้านหลายประการด้วยกันนี้ทั้งหมด แต่อยู่ หรือมีทางออกให้กับปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้นบ้าง แม้จะไม่ทำงานเพื่อประโยชน์อย่างอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พวกเขาสามารถร่วมมือกันเอง โดยได้สภาพความเป็นอยู่ต่าง ๆ ของพวกเขาให้ดีขึ้นได้ด้วยตัวของกลุ่มคนยาก ต้องจากสังคม หรือจากหน่วยงานภายนอกนั้น ย่อมก่อให้เกิดผลอย่างมหาศาล เพราะมันหมายถึงว่าปัญหาต่าง ๆ หรือคิดกันว่า มันช่างหนักหนาสาหัสอันยากที่จะของข้ามทางเลือกต่าง ๆ ที่อยู่ตรงหน้าเราต่างหาก

เพราะฉะนั้น ความสำเร็จของชุมชนวัดช่องลม จึงเป็นเหมือนการชี้ทางออกให้กับสังคมของเราโดยรวม โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มคนยากจนในเมืองอย่างกรุงเทพมหานคร ที่มีอยู่ไม่ต่ำกว่า 1.2 ล้านคน ถ้าปัญหาของกลุ่มคนยากจนในเมืองมีทางออก ก็หมายความว่า ปัญหาของสังคมลดลง การที่ปัญหาของสังคมลดลงหรือบรรเทาอาการที่รุนแรงลงได้ก็หมายความว่า สังคมมีสันติสุขหรือมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ ชุมชนวัดช่องลมยังกลายเป็นแหล่งกลางของการให้การศึกษากับนักศึกษา และอาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน บทเรียนและประสบการณ์ของชุมชนวัดช่องลมจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการศึกษาของสังคมด้วย ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีกทิศทางหนึ่ง ที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าทิศทางอื่น ๆ แต่อย่างใด

2.2.2 ผลกระทบต่อสังคมต่างประเทศ ความรู้และประสบการณ์ของ “ชุมชนวัดช่องลม” หรือจะถือได้ว่าของ “สังคมไทย” ในครั้งนี้ได้มีผลกระทบไปถึงสังคมต่างประเทศด้วย ทั้งนี้เนื่องจากมีบุคคล กลุ่ม และองค์กรจากประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา คานาดา จีน อินเดีย อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น เกาหลีฮ่องกง ฮิปปี้ ฝรั่งเศส อังกฤษ ฟิลิปปินส์ ไนจีเรีย ฯลฯ ได้เดินทางมาศึกษาดูงาน และเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนวัดช่องลมเป็นจำนวนมากในตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา บุคคล กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ ดังกล่าวประกอบไปด้วยบุคคลจากหลาย ๆ สาขาวิชาชีพด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มและองค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับพัฒนาและปรับปรุงชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นฮ่องกง กรุงโซล กรุงไทเป กรุงมนิลา เมืองบอมเบย์ บันดุง ฯลฯ และกลุ่มบุคคลที่มาศึกษาและเรียนรู้ประสบการณ์จากชุมชนวัดช่องลมที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ กลุ่มนักศึกษาและนักวิชาการจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ กลุ่มบุคคลเหล่านี้ต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “ความรู้และประสบการณ์” ของสังคมไทยในเรื่องนี้ จะได้รับการถ่ายทอดต่อ ๆ กันไป และหลายท่านกล่าวว่า “จะนำความรู้และ ประสบการณ์” ที่ได้จากสังคมไทยไปประยุกต์ใช้ในสังคมของตนต่อไป

ปัจจัยเสริมที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการ (Analysis of Important Variables Contributing to Project Achievement)

การที่ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมสามารถร่วมกันปรับปรุง และพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นได้ โดยที่ปัญหาพื้นฐานหลายอย่างของครอบครัวและชุมชนได้รับการแก้ไข ความจำเป็นขั้นพื้นฐานหลายประการได้รับการตอบสนอง ประชาชนและชุมชนมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชนและสภาพแวดล้อมและมีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไปอย่างต่อเนื่อง ไม่หยุดยั้ง ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ในเกือบทุกด้าน ความรู้ความสามารถและทักษะต่าง ๆ ได้รับการพัฒนา หรือสามารถกล่าวได้โดยรวมว่า “ชุมชนวัดช่องลม” และ “ประชาชนในชุมชน” นี้สามารถบรรลุการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในหลาย ๆ ด้าน จนกลายเป็น “ชุมชนตัวอย่าง” และเป็น “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาชุมชน” (Community Development Educational Center) ตลอดจนถึงการมีผลกระทบต่อนโยบายของรัฐบาลด้วย นั้น พบว่า ปัจจัยหรือตัวแปรเสริมที่สำคัญที่ก่อให้เกิดความสำเร็จดังกล่าวนี้มีหลายประการด้วยกัน ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็นกลุ่มตัวแปรหรือปัจจัยเสริมที่สำคัญ ๆ 3 กลุ่มใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ :-

1. ปัจจัยหรือตัวแปรจากภายในชุมชน (Internal Factors or Variables)
2. ปัจจัยหรือตัวแปรจากภายนอกชุมชน (External Factors or Variables)
3. ปัจจัยหรือตัวแปรอื่น ๆ เช่น เรื่องระยะเวลาของโครงการที่ยืดหยุ่นได้

1. ปัจจัยหรือตัวแปรจากภายในชุมชน (Internal Factors or Variables) ที่สำคัญได้แก่ :-

1.1 ผู้นำและคุณภาพของการนำ จากการพูดคุยกับชาวชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ รวมทั้งการใช้วิธีการสังเกตการณ์ร่วมด้วย ทำให้ทราบและเห็นว่า ผู้นำของชุมชนนี้โดยเฉพาะบุคคลที่มีตำแหน่งสูงสุด คือตำแหน่ง “ประธานชุมชน” นั้นได้รับการยอมรับจากชาวชุมชนเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นบุคคลที่มีความเสียสละ มีความกระตือรือร้นในการ

จริงที่ค่อนข้างดีหรือดีกว่าชาวชุมชนคนอื่น ๆ มี
มากกว่า “เป็นคนธรรมดาธรรมดา” หรือมีความ
“ฉลาด” หรือมีความ

ថ្ងៃ ៧

แก้ไขปัญหของชุมชน มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ค่อนข้างดีหรือดีกว่าชาวชุมชนคนอื่น ๆ มีบุคลิกที่อ่อนน้อม นุ่มนวลใจเย็น และเป็นบุคคลที่ชาวชุมชนบอกว่า “เป็นคนธรรมดาธรรมดา” และชาวชุมชนบางท่านกล่าวว่า ผู้นำของชุมชนเป็นคน “ใจดี มีเมตตา” หรือมีความซื่อสัตย์ สุจริต เป็นต้น

ดังนั้น ผู้นำจึงสามารถพูดโน้มน้าวให้ชาวชุมชนเห็นคล้อยตามและปฏิบัติตามได้ นอกจากนี้ผู้นำยังเป็นบุคคลที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อคนที่ด้อยกว่า ชอบช่วยเหลือบุคคลอื่น สมาชิกของชุมชนคนใดมีเรื่องราวเดือดร้อนสามารถช่วยบรรเทาและปัดเป่าได้ จึงยังทำให้ได้รับการยอมรับสูง เพราะมักจะเป็นบุคคลที่ลงมือกระทำการต่าง ๆ ด้วยตนเองก่อน หรือทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง มิใช่เพียงแค่พูดเท่านั้น

นอกจากนี้ ผู้นำยังเป็นบุคคลที่มีสติและมีความสามารถในการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ได้ดี มีความยุติธรรมในการแก้ไขปัญหา สามารถวางตนเป็นคนกลางได้ดี หรือแม้กระทั่งปัญหา และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับตนเองก็สามารถจัดการได้ดี โดยใช้วิธีนิ่งเฉยไม่ตอบโต้ โดยเฉพาะในขณะที่ฝ่ายตรงข้ามยังมีอารมณ์โกรธหรืออยู่ในภาวะที่ไม่รับฟังสิ่งใด ๆ แต่จะใช้วิธีชี้แจง ถ้าฝ่ายตรงข้ามต้องการรับฟังเหตุผล หรือจะใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์โดยไม่มีการชี้แจงใด ๆ เลย เป็นต้น¹¹⁾

ดังนั้น ผู้นำและคุณภาพของการนำ จึงเป็นตัวแปรหรือปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่ทำให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม หรือเกิดความต้องการที่จะทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงชุมชนของตนให้ดียิ่งขึ้น

1.2 ความต้องการการยอมรับของสมาชิกชุมชน ประชาชนในชุมชนมีความต้องการที่จะตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของครอบครัวและชุมชนอยู่แล้ว และไม่ต้องการที่จะถูกสังคมมองว่า พวกเขาเป็นกลุ่มคนที่มีปัญหาหรือเป็นกลุ่มคนที่ไม่สามารถที่จะปรับปรุง

เปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ของตนได้ แต่ตรงกันข้าม พวกเขาก็เหมือนกับบุคคลกลุ่มอื่น ๆ ที่ต้องการการยอมรับจากสังคม (Social acceptance) เช่นเดียวกัน

ดังนั้น เมื่อ “ผู้สนับสนุน” ได้เรียนให้ชาวชุมชนวัดช่องลมทราบว่าสังคมภายนอกมีความคิดเห็นหรือมีทัศนคติอย่างไรต่อชาวชุมชน หรือต่อประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัด พวกเขาพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า “ก็เคยดูก็แล้วกันว่าจะสามารถทำได้หรือไม่ ?”

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า นอกจากปัจจัยความต้องการที่จะตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของตนแล้ว ความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากสังคมก็ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมร่วมมือกันผลักดันให้โครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่พวกเขาร่วมกันคิดค้นขึ้นประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

1.3 แรงจูงใจทางเศรษฐกิจและสังคม นอกจากปัจจัยหรือตัวแปรดังกล่าวข้างต้นแล้วยังพบว่า ปัจจัยด้านแรงจูงใจทางเศรษฐกิจและสังคมก็เป็นอีกปัจจัยหรือตัวแปรหนึ่งที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน กล่าวคือ ชาวชุมชนวัดช่องลมมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคมของตน โดยพวกเขามุ่งหวังกันไว้ว่า การรวมตัวกันของพวกเขาเพื่อการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันจะเป็นรากฐานนำไปสู่การทำธุรกิจร่วมกัน หรือการเป็นเจ้าของธุรกิจหรือกิจการต่าง ๆ ที่พวกเขามีทักษะหรือมีความรู้ความชำนาญอยู่ ซึ่งก็หมายถึงว่า พวกเขาจะมีโอกาสในการเลื่อนชั้นทางสังคม (Social mobility) ถ้าพวกเขาสามารถทำได้

1.4 ความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชน พบว่า ปัจจัยหรือตัวแปรด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ก็เป็นอีกปัจจัยหรือตัวแปรหนึ่งที่มีความสำคัญหรือมีผลต่อความสำเร็จของโครงการด้วย ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกของชุมชนมีความสัมพันธ์หรือรู้จักกันตามละแวกบ้านของตนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจัดกระจายไปทั่วชุมชนและมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่บ้างแล้วในระดับหนึ่งและบางกลุ่มก็เป็นญาติพี่น้องกัน โดยเฉพาะในกลุ่มละแวกบ้านที่มาตั้งถิ่น

ฐานอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานหรือเป็นกลุ่มบุกเบิก พบว่ากลุ่มที่เป็นญาติพี่น้องกันหรือเป็นกลุ่มมีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วในระดับหนึ่งมักจะมาจากจังหวัดใกล้เคียงกรุงเทพมหานคร เช่น มาจากจังหวัดปทุมธานี นอกจากนี้ก็ยังพบว่าหัวหน้าครอบครัวที่มีอาชีพคล้ายคลึงกันหรืออยู่ในวัยเดียวกันก็มักจะมีความสัมพันธ์กันอยู่แล้วในระดับหนึ่งเช่นกัน

สำหรับกลุ่มละแวกบ้านที่เป็นญาติพี่น้องกันและมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างมาก หรือมีการติดต่อไปมาหาสู่หรือมีการช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกันค่อนข้างมาก หรือมากที่สุดเมื่อเทียบกับ กลุ่มละแวกบ้านอื่น ๆ ก็คือกลุ่มซอย 4 ซึ่งเป็นกลุ่มที่เคยประสบเหตุการณ์ไฟไหม้จนบ้านเรือนเสียหายเหมือนกันหมด และได้เคยร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มาแล้วในระดับหนึ่ง จึงทำให้รู้จักและคุ้นเคยกันพอสมควร และจากการสังเกต พบว่า กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่ “ผู้สนับสนุน” พูดหรือชี้แจงหรือแนะนำได้อย่างรวดเร็ว และยังสามารถนำไปถ่ายทอดแก่กลุ่มละแวกบ้านอื่น ๆ ได้อีกด้วย ดังนั้น จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดแต่อย่างใดที่ผู้นำ หรือหัวหอกของการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่จะมาจากกลุ่มละแวกบ้านในซอยที่ 4 นี้เอง

1.5 ขนาดและแผนผังของชุมชน พบว่า การที่ชุมชนมีขนาดที่ไม่ใหญ่เกินไปแต่เป็นชุมชนขนาดกลาง ทำให้การติดต่อสื่อสารข้อมูลซึ่งกันและกันสามารถทำได้สะดวกรวดเร็ว นอกจากนี้แผนผังของชุมชนที่แบ่งออกเป็น 4 ซอยใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มที่เคยถูกไฟไหม้ ได้มีการจัดวางผังอย่างเป็นระเบียบ บ้านทุกหลังหันหน้าไปทางถนนซอย ทำให้การจัดการหรือการจัดระบบต่าง ๆ สามารถทำได้ง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งระบบการจัดเก็บขยะหรือการจัดระบบองค์กรของชุมชนที่มีตัวแทนมาจากแต่ละกลุ่มละแวกบ้าน ฯลฯ จะสามารถทำได้ดีและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนถึงการรักษาระบบที่จัดตั้งขึ้นนั้นให้คงทนถาวรก็สามารถทำได้ง่ายกว่าด้วย

1.6 สถานะการอยู่อาศัยของชุมชน พบว่า การที่ประชาชนในชุมชนวัดช่องลม มีสถานะเป็นผู้เช่าที่ดินและมีสัญญาเช่า ทำให้ประชาชนมีความมั่นคงในการอยู่อาศัยในชุมชน

นี้ในระดับหนึ่ง ความมั่นคงดังกล่าวยอมทำให้ประชาชนมีความต้องการและมีแรงจูงใจที่จะปรับปรุงและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นเมื่อพวกเขามีโอกาส ประกอบกับประชาชนก็คิดในทางกลับกันด้วยว่า ถ้าพวกเขาร่วมกันพัฒนาหรือปรับปรุงชุมชนที่ตนอยู่ อาศัยให้ดีขึ้น และได้แสดงให้เห็นให้เจ้าของที่ดินได้เห็น ว่าพวกเขามีความปรารถนา และความต้องการที่จะตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่ดินผืนนี้ต่อไปอย่างมีคุณภาพแล้วละก็ เจ้าของที่ดิน น่าจะมีความเมตตากรุณาต่อพวกเขา หรือมองเห็นว่าพวกเขาเป็นกลุ่มประชากรที่มีคุณค่าพอที่จะอาศัยอยู่บนที่ดินผืนนี้ต่อไปได้ ซึ่งก็หมายความว่าพวกเขาจะไม่ต้อง ประสบกับปัญหาการถูกไล่ที่นั่นเอง

2. ปัจจัยหรือตัวแปรจากภายนอกชุมชน (External Factors or Variables)

ซึ่งในที่นี้จะแบ่งออกเป็นปัจจัยหรือตัวแปรกลุ่มย่อย 2 กลุ่มคือ กลุ่มปัจจัยหรือตัวแปร ภายในโครงการ และกลุ่มปัจจัยหรือตัวแปรภายนอกโครงการ ได้แก่

2.1 ปัจจัยหรือตัวแปรภายในโครงการ ซึ่ง “โครงการ” ในที่นี้หมายถึงโครงการวิจัยและพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน โดยการสนับสนุนของธนาคารชาติดีแบงก์ สามารถกล่าวได้ว่า “ปัจจัยด้านตัวโครงการ” ที่ถูกกำหนดขึ้นบนแนวคิดและหลักการที่ให้ความสำคัญกับตัวประชาชนผู้เป็นเจ้าของปัญหาหรือเป็นเจ้าของชุมชน ว่าจะต้องเป็นผู้ริเริ่มและผู้ลงมือกระทำด้วยตนเอง โดยที่บุคคลภายนอกจะเป็นเพียงผู้กระตุ้น ผู้สนับสนุนและผู้อำนวยความสะดวกเท่านั้น

แนวคิดและหลักการดังกล่าวสอดคล้องกับความเป็นจริง และความต้องการของประชาชน เพราะประชาชนเป็นผู้ที่ทราบปัญหาของตนเองดีอยู่แล้ว เพียงแต่ขาดทรัพยากรด้านต่าง ๆ จึงทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหของตนเองได้ ประกอบกับปัญหาหลายอย่างเป็นปัญหาระดับชุมชน และจะต้องมีการแก้ไขโดยการรวมตัวกันของประชาชนในชุมชนเท่านั้น จึงจะสำเร็จได้

นอกจากนี้ แนวคิดและหลักการของโครงการนี้ ยังเป็นแนวคิดและหลักการที่เน้นเรื่อง “การรวมตัวกันของประชาชน” หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งว่าเป็นแนวคิดและหลักการที่เน้นเรื่ององค์กร (Organization) ของชุมชนเป็นหลักเพราะมีความเชื่อว่า องค์กร กำลังคน และการจัดการด้านการเงินในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมุนเวียน สหกรณ์ จะสามารถนำไปสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนได้ในที่สุด

จากแนวคิดและหลักการดังกล่าวข้างต้น จึงนำมาสู่การกำหนดองค์ประกอบของโครงการ หรือปัจจัยนำเข้า (Inputs) ซึ่งประกอบไปด้วย :-

1) เงินสนับสนุนโครงการจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นปริมาณที่เหมาะสมไม่มากหรือน้อยเกินไป ทั้งนี้เนื่องจากจะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนก่อน ถ้าไม่เพียงพอจึงจะมีการสนับสนุนในรูปของการให้ยืมและมีเงื่อนไขว่าจะต้องคืนภายใน 3-10 ปี นับตั้งแต่การดำเนินโครงการแต่ละโครงการสิ้นสุดลง เงื่อนไขดังกล่าวเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้ประชาชนเกิดการรวมตัวกัน และเกิดความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ได้ตกลงร่วมกันไว้ ประกอบกับเงินสนับสนุนดังกล่าว เป็นเงินสนับสนุนที่ได้รับจากสถาบันการเงิน มิใช่จากองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานทางด้านสาธารณสุขหรือองค์กรพัฒนา ซึ่งก็หมายถึงว่า ถ้าประชาชนยอมรับเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้นแล้วประชาชนก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นให้ได้ เพราะสถาบันการเงินคงจะไม่สามารถยืดหยุ่นหรือผ่อนปรนได้ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ประชาชนไม่เกิดการบิดพลิ้ว ในทางตรงกันข้ามเงื่อนไขนี้กลับกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายและทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันแก้ไขปัญหาอย่างรวดเร็วมากขึ้น นอกจากนี้การมีเงินสนับสนุนโครงการ ทำให้ความต้องการของชุมชนได้รับการตอบสนอง โครงการต่าง ๆ ที่ชุมชนคิดค้นขึ้นสามารถปฏิบัติให้เป็นจริงได้ เนื่องจากมีทรัพยากรรองรับ

2) บุคลากรของโครงการ มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในด้านการทำงานร่วมกับชุมชน หรือมีความเข้าใจที่แจ่มชัดและเชี่ยวชาญในบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะ “ผู้ กระตุ้น” “ผู้สนับสนุน” และ “ผู้อำนวยความสะดวก” จึงสามารถกระตุ้นให้ชุมชนมีการรวมตัวในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนไปในทิศทางที่ถูกต้อง

3) คำแนะนำเชิงเทคนิคและเชิงวิชาการด้านต่าง ๆ เป็นปัจจัยนำเข้าที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยนำเข้าอื่น ๆ เพราะคำแนะนำและความรู้เหล่านี้จะทำให้ กำลังคนของชุมชน (manpower) เกิดการพัฒนาด้านทักษะและเทคนิคในการบริหารจัดการโครงการต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และเกิดการพัฒนาด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

4) แนวคิดเกี่ยวกับความจำเป็นขั้นพื้นฐาน : การใช้ “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” เป็นแนวทางในการพัฒนา (guideline) ทำให้การพัฒนาชุมชนมีเครื่องชี้วัดทำให้ชุมชน ทราบปัญหาของตนว่ามีอะไรบ้าง และสามารถจัดลำดับความสำคัญก่อนหลัง หรือความเร่งด่วนของปัญหาได้ ทำให้ไม่หลงทาง และทำให้ทราบว่าจะต้องทำอะไรต่อไปอีก เพื่อบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นในทุกด้าน นอกจากนี้แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานยังเป็นแนวคิด ที่สอดคล้องกับพุทธธรรม หรือสามารถกล่าวได้ว่า แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่อยู่บนรากฐานของ “พุทธธรรม” ทำให้ชุมชนไม่เกิดความขัดแย้ง หรือถึงแม้จะมีบ้าง แต่ก็ไม่รุนแรงมากมายนัก และเป็นความขัดแย้งที่สามารถจัดการได้

2.2 ปัจจัยหรือตัวแปรจากภายนอกโครงการ พบว่า การสนับสนุนจากบุคคลและองค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นนักการเมือง พรรคการเมือง องค์กรของเอกชน เจ้าหน้าที่ระดับสูงของรัฐและหน่วยงานของรัฐ โดยการนำทรัพยากรของตนหรือจากหน่วยงานของตนมาประสานเข้ากับทรัพยากรของชุมชนและของโครงการ เช่น กรณีการสร้างศูนย์ชุมชนเป็นต้น ตลอดจนการช่วยเหลือแพร่ผลงานของโครงการ และการช่วยแนะนำให้เจ้าหน้าที่ระดับล่างทำตามหรือเอาเป็นตัวอย่าง ทำให้กิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ของชุมชนสามารถดำเนินไปได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพ และสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ตามกำหนดเวลา หรือบางครั้งก่อนกำหนดเวลา

3. ปัจจัยหรือตัวแปรอื่น ๆ (Other Factors or Variables)

เช่น เรื่องระยะเวลาที่ยืดหยุ่นได้ พบว่า ในการพัฒนาชุมชนนั้น ปัจจัยเรื่อง “เวลา” เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง กล่าวคือ การที่ประชาชนมีเวลาในการพิจารณาและไตร่ตรอง หรือสามารถใช้ความคิดของตนเองในการพิจารณาข้อมูล หรือความเป็นมาและความเป็นไป

ต่าง ๆ รอบตัวพอสมควรนั้น (ถึงแม้บางครั้งจะดูเข้าไปบ้างในสายตาของผู้เกี่ยวข้องอีกหลาย ๆ คน) เป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสขบคิดและประเมินค่าของกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะกระทำร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ “เวลา” กับ ประชาชนหรือชุมชนในการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับผู้สนับสนุนจากภายนอกตามแนวคิดและหลักการที่น่าเสนอ รวมทั้งพิจารณาถึงผลลัพธ์และคุณประโยชน์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการทำงานร่วมกัน ยิ่งประชาชนและชุมชนมีเวลาในการพิจารณา และไตร่ตรองมากเพียงใด เขาก็จะยังมีความตระหนัก (Awareness) ในปัญหาที่เขาเผชิญอยู่ ตลอดจนตระหนักถึงความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาด้วยวิธีการร่วมมือกันด้วย

เมื่อผ่านขั้นตอนของความตระหนักทั้งในปัญหาและทางออกแล้ว ประชาชนและชุมชนย่อมเกิดความสนใจ (Interest) และเข้าสู่ขั้นของการประเมินค่า (Evaluation) ของข้อเสนอหรือทางเลือกนั้น ๆ (Alternatives) และทำให้อยากทดลองทำหรือปฏิบัติ (Trial) และถ้าให้ผลดี มีคุณค่าหรือคุณประโยชน์ ก็จะทำให้ประชาชนหรือชุมชนเกิดการยอมรับแนวคิดหลักการหรือข้อเสนอหรือทางเลือกต่าง ๆ ดังกล่าว (Adoption)¹²⁾

เราจะเห็นได้ว่า การที่คนเราจะยอมรับหรือไม่ยอมรับที่จะปฏิบัติการหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น โดยปกติแล้วมักจะมีขั้นตอนและกระบวนการในการคิดไตร่ตรองอยู่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ เป็นสิ่งที่ไม่คุ้นเคย เป็นสิ่งที่จะต้องเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก เป็นสิ่งที่มีเงื่อนไข เราจะต้องให้เวลาแก่ประชาชนและชุมชนในการประเมิน หรือชั่งน้ำหนักระหว่างผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้นอย่างเช่นในโครงการนี้ เราได้จำกัดเวลาแก่ประชาชน และชุมชนในการพิจารณาและไตร่ตรองแนวคิดและหลักการของโครงการแต่อย่างใด แต่ประชาชนและชุมชนใช้เวลาประมาณ 3 เดือน ในการพิจารณาโครงการ แล้วจึงได้แจ้งแก่เราว่าเขาสนใจและอยากทดลองทำดูว่าจะได้ผลอย่างไร และถ้าประชาชนหรือชุมชนยอมรับได้ ก็หมายถึงว่าเขาได้มองเห็นถึงคุณค่าและคุณประโยชน์หรือการที่จะได้รับคุณประโยชน์จากสิ่งนั้นแล้ว และเขาจะพยายามดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อธำรงรักษาคุณค่าและคุณประโยชน์ของสิ่งนั้นไว้

เพราะฉะนั้น “มิติด้านเวลา” (Time Dimension) จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งต่อความสำเร็จของโครงการนี้

โครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตามที่มีการกำหนดหรือจำกัดเรื่องเวลา กล่าวคือ จะต้องทำให้เสร็จตามระยะเวลาที่บุคคลจากภายนอกชุมชนเป็นผู้กำหนดไว้ หรือตามแผนการดำเนินงานของหน่วยงานใด ๆ ก็ตาม สิ่งเหล่านั้นอาจจะสำเร็จหรือเกิดขึ้นได้ตามที่กำหนด แต่ไม่จำเป็นต้องหมายความว่า ประชาชนหรือชุมชนมีความต้องการหรือมองเห็นความสำคัญ หรือคุณค่าของมันเสมอไป ประชาชนหรือชุมชนอาจจะทำไปด้วยความเกรงใจ หรือทำไปอย่างไม่เต็มใจหรือมิใช่ด้วยความสมัครใจ หรือมิใช่ด้วยจิตสำนึกที่เห็นคุณค่า และถ้าเป็นเช่นนั้น ก็มักจะเกิดปัญหาตามมา คือ สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นนั้นมักจะไม่คงทนถาวรหรือไม่ยั่งยืน ดังเช่นกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมากมายตามชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ทั้งในเมืองและชนบท เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ กลุ่มยุวชน เยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสาธิตการเกษตร ฯลฯ หรือในรูปของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เช่น ที่อ่านหนังสือพิมพ์ของหมู่บ้าน ศาลาเอนกประสงค์ ห้องสมุด ศูนย์สาธิตการตลาด ฯลฯ

ส่วนใหญ่ สิ่งเหล่านี้มักจะคงอยู่แต่ในนาม หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่ง คือมีแต่ชื่อ แต่ไม่มีตัวตน ไม่มีคนทำงาน ไม่มีกิจกรรมใด ๆ หรือถ้าเป็นอาคารหรือสิ่งก่อสร้าง ก็มักจะถูกปิดตาย หรืออยู่ในสภาพที่รกร้าง หรือรกรุงรัง หรือมีแต่ที่อ่านหนังสือแต่ไม่มีหนังสือพิมพ์ หรือหนังสืออื่นใดเลยสักฉบับเดียว ฯลฯ

ดังนั้น การคำนึงถึง “ปัจจัยหรือมิติด้านเวลา” ในโครงการพัฒนาต่าง ๆ มิใช่เร่งรัดเอาตามความต้องการของบุคคลภายนอกเท่านั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนา

โดยสรุป ในกระบวนการและโครงการพัฒนา เราไม่สามารถใช้วิธีการทางสถิติใด ๆ เข้ามาวัด (measure) ได้ว่าปัจจัยใดมีความสำคัญต่อความสำเร็จของการดำเนินโครงการมากกว่ากัน เราไม่สามารถวัดได้ว่าเป็นเพราะปัจจัยจากภายในชุมชนหรือปัจจัยจากภายนอกชุมชนหรือปัจจัยด้านเวลา แต่ปัจจัยหรือตัวแปรดังกล่าวข้างต้นทำงานร่วมกันอย่างมีความ

สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องหรือมีผลกระทบซึ่งกัน และกันตลอดเวลาอย่างไม่สามารถที่จะจำแนกแยกแยะออกจากกันได้

อย่างไรก็ตาม คิดว่าคงจะไม่ผิดพลาดมากนัก ถ้าจะสรุปว่า ถ้าปราศจากโครงการนี้ “ชุมชนวัดช่องลม” ก็อาจจะยังคงรอคอยการช่วยเหลือจากหน่วยงานต่าง ๆ หรือรอให้หน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนต่อไป โดยขาดทิศทางและเป้าหมายที่แจ่มชัด ชุมชนอาจจะมีการรวมตัวกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ บ้างแต่ก็เป็นการรวมตัวกันเพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราวไม่ต่อเนื่อง หรือไม่มีพลังเท่าที่ควร

ในทางกลับกัน ถ้าประชาชนและผู้นำของชุมชนวัดช่องลมไม่มีคุณภาพหรือไม่ยอมรับในศักยภาพของตนเอง และไม่เชื่อมั่นว่า “การรวมกลุ่มกัน” จะสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของตนเองได้ แนวคิดและหลักการที่ดีเลิศของโครงการนี้ก็คงจะไม่มีโอกาสได้รับการแปรเป็นการกระทำและการปฏิบัติเป็นแน่

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า “แนวคิดและหลักการ” ที่ดีและถูกต้องและสอดคล้องกับความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า “ตัวประชาชน” ที่จะต้องเป็นผู้แปร “แนวคิดและหลักการ” นั้นให้เป็นการปฏิบัติที่สามารถจับต้อง สัมผัส และเป็นจริงได้ โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือปัจจัยแวดล้อมอื่น ๆ ที่เป็นรายละเอียดดังกล่าวแล้วข้างต้นเป็นตัวหนุนหรือตัวส่งเสริมอีกทอดหนึ่ง

ปัญหาอุปสรรคและข้อสังเกตบางประการ (Problems/Obstructions and Some Observations)

ในการทำงานทุกอย่างมักจะมีปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ อยู่เสมอไม่มากก็น้อย ไม่นับทั้งเบาหรือปัญหาและอุปสรรคนั้นอาจจะดำรงอยู่เป็นระยะเวลาสั้น ๆ หรืออาจจะดำรงอยู่เป็นเวลานาน หรือบางปัญหาและอุปสรรคอาจจะดำรงอยู่ตลอดไปไม่สามารถแก้ไขได้เป็นต้น

ในการทำงานของโครงการวิจัยและพัฒนาในครั้งนี้ก็เช่นกัน เราพบกับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ มากมายตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ หรืออาจจะกล่าวว่าตั้งแต่ริเริ่มความคิดที่จะจัดทำโครงการเลยก็สามารถกล่าวได้ ถึงแม้ในที่สุดเมื่อมองโดยภาพรวมแล้วสามารถกล่าวได้ว่า โครงการนี้ประสบผลสำเร็จเกินคาดหมายหรือภายใต้ระยะเวลาที่สั้นหรือรวดเร็วกว่าที่กำหนดไว้ก็ตาม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการชำระเงินคืนแก่โครงการ ซึ่งชุมชนสามารถทำได้รวดเร็วกว่าที่คาดคิดไว้)

การนำปัญหาอุปสรรค รวมทั้งวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านั้น (ในกรณีที่สามารถแก้ไขได้) ตลอดจนถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเงื่อนไขที่เกิดขึ้นในชุมชนและเงื่อนไขที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชนมาเสนอไว้ ณ ที่นี้้นั้น เพราะต้องการที่จะชี้ให้เห็นตามความเป็นจริงว่า ไม่มีการดำเนินโครงการใด ๆ ที่จะประสบผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ 100% หรือไม่พบกับปัญหาอุปสรรคใด ๆ เลยแม้แต่น้อย นอกจากนี้ การนำเสนอปัญหาอุปสรรค ตลอดจนถึงวิธีการแก้ไขปัญหานั้น ยังอาจจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินโครงการพัฒนาต่าง ๆ ของหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ ตลอดจนถึงชุมชนผู้มิรายได้น้อยอื่น ๆ ต่อไปในอนาคตด้วย

ความจริงแล้ว ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เกิดขึ้นตั้งแต่ขั้นริเริ่มที่จะดำเนินโครงการเลยด้วยซ้ำ กล่าวคือ มีบุคคลจำนวนมากที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อชาวชุมชนแออัดหรือชาวสลัม กลุ่มคนเหล่านี้ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินโครงการในลักษณะเช่นนี้ เพราะไม่เชื่อว่าชาวชุมชนแออัดหรือชาวสลัมจะสามารถคืนเงินให้แก่โครงการได้ นอกจากนี้การขอรับการสนับสนุนทางการเงินจากสถาบันการเงินต่าง ๆ ของไทยก็เป็นสิ่งที่ปัญหาอุปสรรค เพราะดังกล่า

ตั้งแต่แรกแล้วว่า ภาพพจน์ของชาวสลัมในสายตาของคนทั่ว ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสายตาของนักธุรกิจ (ที่ดูเหมือนจะอยู่กับคนละมุมโลกกับชาวสลัม) นั้นเป็นภาพพจน์เชิงลบเสียเป็นส่วนใหญ่

สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในขั้นของการดำเนินโครงการนั้นสามารถจำแนกออกได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ 1) ปัญหาและอุปสรรคจากภายในชุมชน และ 2) ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นมาจากตัวโครงการและจากภายนอกชุมชนดังรายละเอียดต่อไปนี้คือ:-

1) ปัญหาและอุปสรรคจากภายในชุมชน มีดังต่อไปนี้คือ :-

1.1 ความเคยชินกับการได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก ในขั้นต้นของโครงการ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนคำพูดหรือสนทนากับชาวชุมชน ทำให้ทราบว่า ผู้นำและชาวชุมชนวัดช่องลมไม่แตกต่างจากชุมชนผู้มียรายได้น้อยในเมืองอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยเคยพบหรือเคยทำงานด้วยมากนัก ในแง่ของการฝากความหวังไว้กับหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอกที่จะเข้ามาช่วยเหลือหรือยกระดับสถานะความเป็นอยู่ของตน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะวิธีการให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานเหล่านั้น ตลอดจนถึงค่านิยมสัญญาต่าง ๆ จึงทำให้ชาวชุมชนเกิดความเคยชินในการรอรับมากกว่าที่จะคิดริเริ่มหรือลงมือกระทำด้วยตนเอง ปัญหาและอุปสรรคดังกล่าวนี้ทำให้ชาวชุมชน และผู้นำใช้เวลาในการคิดพิจารณาและไตร่ตรองเกี่ยวกับ ข้อเสนอของโครงการค่อนข้างนาน และภายหลังจากที่ลงนามในสัญญาขั้นต้นเป็นเวลานานเป็นเดือนแล้วก็ตามว่าจะมีการพัฒนาชุมชนร่วมกัน หรือรวมกลุ่มกันทำงานโดยการระดม ทรัพยากรภายในชุมชน ทั้งทรัพยากรการเงิน กำลังคน กำลังปัญญา และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ถ้าไม่เพียงพอแล้วจะขอรับการ สนับสนุนจากโครงการในรูปของการยืม ก็ยังพบว่า ผู้นำและชาวชุมชนไม่คิดและเชื่อมั่นว่าวิธีการดังกล่าวนี้จะประสบผลสำเร็จ จึงทำให้ไม่มีการรวมกลุ่มกันในการกำหนดปัญหาและความต้องการร่วมกัน ไม่มีการเคลื่อนไหวในเรื่องของการที่จะกระทำกิจกรรมใด ๆ เลย จนกระทั่ง “ผู้สนับสนุน” ต้องถามว่า “ทำไมถึงยังไม่ลงมือทำอะไรเลย?”

1.2 ทักษะคิดและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนที่มีต่อตนเอง พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ประชาชนหรือชาวชุมชนขาดความมั่นใจในความสามารถหรือขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองว่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงสภาพ ความเป็นอยู่และสภาพแวดล้อมด้วยมือและสมองของตนเองได้ ชาวชุมชนบางคนมักจะพูดเสมอว่า... “ผมไม่มีความรู้หรือท้อ เรียนมาน้อย” ดังนั้นจึงขาดความมั่นใจในการริเริ่ม ดำเนินการใด ๆ ด้วยตนเอง แต่จะต้องได้รับการกระตุ้น การสนับสนุนและการให้กำลังใจอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงแรก ๆ ของการดำเนินโครงการ

1.3 ประชาชนหรือชาวชุมชนเคลือบแคลงสงสัยในความต้องการที่แท้จริงของโครงการ เนื่องจากความแปลกใหม่และความแตกต่างของโครงการนี้จากโครงการอื่น ๆ ที่เคยมีมาทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ธนาคารชาติได้แบ่งกึ่งจะให้การสนับสนุนแก่ชุมชน โดยไม่คิดดอกเบี้ยนั้นกลับกลายเป็นสิ่งที่ทางชุมชนมีความสงสัยเคลือบแคลงเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจาก ชาวชุมชนไม่เชื่อว่าจะมีธนาคารแห่งใดในโลกที่ไม่ต้องการดอกเบี้ย ถ้าเช่นนั้นธนาคารต้องการอะไร? ความเคลือบแคลงสงสัยดังกล่าวประกอบกับปัญหาและอุปสรรคในสองประการแรก ทำให้ “ชุมชน” ไม่เกิดการเคลื่อนไหวใด ๆ เลย เป็นเวลาสองเดือนกว่าในช่วงของการเริ่มต้นโครงการ ทั้ง ๆ ที่ได้ลงนามในสัญญาร่วมกันแล้วว่าจะพัฒนาชุมชน

1.4 ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการจัดองค์กรของชุมชน พบว่า การที่ประชาชนในชุมชนยังมีความรู้จำกัดมักคุ้นกันน้อย ทำให้มีความไว้วางใจซึ่งกันและกันน้อย ดังนั้นการจัดรูปองค์กรของชุมชนขึ้นใหม่ โดยการเสนอให้มีการเลือกหัวหน้าหรือผู้แทนกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยจำนวนบ้านประมาณ 10 หลังคาเรือนต่อ 1 กลุ่ม และมีผู้แทน 1 คนต่อ 1 กลุ่มนั้น จึงมีใช้สิ่งที่จะสามารถทำได้อย่างง่ายคายอย่างที่สุด แต่ตรงกันข้ามกลับใช้เวลานานมากเป็นปี การขาดหัวหน้าหรือผู้แทนกลุ่มที่จะสามารถทำงานกับชาวชุมชนอย่างใกล้ชิด (โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการถ่ายทอดข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ แก่ชาวชุมชนและการรวบรวมหรือรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของชาวชุมชน) ทำให้การดำเนินโครงการเป็นไปอย่างค่อนข้างช้า เพราะไม่สามารถสื่อสารกันได้อย่างทั่วถึง มีบ่อยครั้งที่จะต้องใช้วิธีการสื่อสารทางเดียว คือ การสื่อสารผ่านเสียงตามสายโดยผู้นำชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากการประชุม

กลุ่มใหญ่หรือการประชุมพร้อมกันทั้งชุมชนไม่สามารถทำได้บ่อยนัก เพราะติดขัดด้านสถานที่ประชุมและ “เวลา” ในการประชุมเนื่องจากชาวชุมชนส่วนใหญ่มักจะมีเวลาว่างไม่ตรงกัน

1.5 ความขัดแย้งในระหว่างผู้นำ พบว่า ความขัดแย้งในระหว่างผู้นำ และการช่วงชิงการนำดูจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ในเกือบทุกชุมชน และเป็นเรื่องปกติจะต่างกันไปเพียงแต่ว่ามากหรือน้อย รุนแรงหรือไม่รุนแรง ในชุมชนวัดช่องลมนี้ก็เช่นเดียวกัน คงไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากสิ่งนี้ไปได้ แต่พบว่าความขัดแย้งดังกล่าว เป็นความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงและไม่เป็นปัญหาอุปสรรคต่อการดำเนินโครงการมากนัก และเมื่อเวลาผ่านไป ก็พบว่า เป็นสิ่งที่ชุมชนสามารถจัดการกันเองได้ ไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่บุคคลภายนอกจะต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือเป็นผู้ประสานหรือเป็นตัวกลางแต่อย่างใด และเท่าที่สังเกตเห็นในระยะหลัง ๆ พบว่า ความขัดแย้งที่เคยมีได้คลี่คลายไปแล้ว และพบด้วยว่าในปัจจุบันผู้นำมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน และมีความมุ่งมั่นที่จะร่วมกันพัฒนาชุมชนของตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

2) ปัญหาและอุปสรรคจากตัวโครงการและจากภายนอกชุมชน มีดังต่อไปนี้คือ :-

2.1 ปัญหาและอุปสรรคด้านจำนวนเงินสนับสนุนโครงการ พบว่า จำนวนเงินสนับสนุนโครงการ 1.5 ล้านบาทนั้นเป็นปริมาณที่น้อย ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการหรือการสร้างความเป็นขั้นพื้นฐานของครัวเรือนและชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความต้องการหรือความจำเป็นเกี่ยวกับการปรับปรุงซ่อมแซม และต่อเติมที่พักอาศัยหรือตัวบ้านมีมากกว่าจำนวนเงินที่มี ถึงแม้โครงการจะเน้นหลักการเรื่อง “การตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ก็ตาม แต่เนื่องจากวัสดุก่อสร้างมีราคาแพง ถึงแม้ชาวชุมชนจะใช้วัสดุมือสอง เช่น ซื้อไม้เก่ามาทำ และหลังจากนั้นก็หาสีน้ำมันให้ดูใหม่และมีความคงทนก็ตาม พบว่าการสร้างบ้านสองชั้นด้วยวัสดุเก่า และใช้แรงงานของตนเองและเพื่อนบ้าน จะต้องใช้ค่าใช้จ่ายไม่ต่ำกว่าหลังละ 50,000-60,000 บาท

จากการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน พบว่า มีครัวเรือนที่ต้องการปรับปรุงซ่อมแซมและต่อเติมบ้านพักอาศัยของตนถึงจำนวน 59 ครัวเรือน แต่โครงการ

สามารถให้การสนับสนุนด้านเงินยืมเพียงแค่ 47 ครั้วเรือน เนื่องจากเงินอุดหนุนโครงการมีน้อย และมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายในด้านอื่น ๆ ด้วย

อย่างไรก็ตาม พบว่า ครั้วเรือนที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการส่วนหนึ่ง ปัจจุบันได้รับการสนับสนุนจากสถานที่ทำงานของตนแล้ว และอีกส่วนหนึ่งได้ชะลอการปรับปรุงซ่อมแซมและต่อเติมไว้ก่อน เนื่องจากยังไม่มีเวลาว่างพอ เมื่อเปรียบเทียบกับครั้วเรือนอื่น ๆ ที่ได้รับการสนับสนุนไปแล้ว

2.2 กฎระเบียบหรือข้อบังคับต่าง ๆ ของรัฐ พบว่า มีกฎระเบียบหรือข้อบังคับบางประการของรัฐ ที่เป็นอุปสรรคต่อการที่หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือสนับสนุน หรือให้บริการแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ดินของเอกชน เช่นในกรณีของชุมชนวัดช่องลมนี้ พบว่าชาวชุมชนมีความต้องการที่จะติดตั้งท่อแดงเพื่อใช้ในการเกิดการเกิดอัคคีภัย ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประชาชนหรือชาวชุมชนมีความต้องการที่จะช่วยเหลือตนเองก่อน ซึ่งจะช่วยบรรเทาความรุนแรงให้น้อยลง แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เหตุผลว่าเป็นที่ดินของเอกชน ซึ่งก็เช่นเดียวกับความพยายามของชาวชุมชนที่จะจัดทำทางระบายน้ำภายในชุมชนให้ได้มาตรฐานและถูกสุขลักษณะ ซึ่งจะต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูง แต่ชาวชุมชนก็ยินดีที่จะออกค่าใช้จ่ายส่วนหนึ่งร่วมกับหน่วยงานของรัฐ แต่ก็ติดขัดเรื่องกฎระเบียบอีกเช่นเดียวกัน ปัจจุบันทางชุมชนจึงยังไม่สามารถจัดทำทางระบายน้ำได้ ทั้งนี้เนื่องจากต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงมาก ประกอบกับชาวชุมชนเองก็ยังไม่มีความมั่นใจว่าจะได้อยู่อาศัยบนที่ดินผืนนี้ตลอดไปหรือไม่ ถ้าเจ้าของที่ดินต้องการที่ดินคืนก็ไม่น่าจะคุ้มกับการลงทุน ชาวชุมชนเลยตัดสินใจไม่ทำ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนอีกส่วนหนึ่งจากหน่วยงานของรัฐ

จากที่นำเสนอปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐานในชุมชนวัดช่องลมมาทั้งหมด เราพอจะสังเกตเห็นได้แล้วว่า ปัญหาและอุปสรรคบางประการนั้นสามารถแก้ไขได้ แต่ต้องใช้ระยะเวลาพอสมควร ปัญหาและอุปสรรคบางอย่างต้องใช้วิธีการชี้แจงซ้ำแล้วซ้ำเล่าหลายครั้งหลายครา จึงจะสามารถแก้ไขได้ และปัญหาอุปสรรคบางอย่างต้องปล่อยให้ “เวลา” เป็นเครื่องพิสูจน์ตัวของมันเอง และเราก็ได้เห็น

แล้วด้วยว่า มีปัญหาและอุปสรรคบางอย่างที่ยังแก้ไขไม่ได้ และคงจะต้องรอเวลาอีกนาน โดยเฉพาะในเรื่องกฎ ระเบียบ และข้อบังคับของรัฐนั้นก็อาจจะต้องมีการทบทวนกันใหม่และคงจะต้องใช้เวลานาน ทั้งนี้เนื่องจากมีความเกี่ยวข้องกับกฎหมายที่ดิน เกี่ยวกับนโยบายและความต้องการของรัฐที่จะส่งเสริมและพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มคนผู้มีรายได้น้อยในเมือง ฯลฯ

สำหรับปัญหาอุปสรรคและข้อสังเกตบางประการที่จะนำมาเสนอและอภิปรายในที่นี้ ที่มีความสำคัญมากต่อการส่งเสริมและพัฒนา กลุ่มคนผู้มีรายได้น้อยในเมือง และเป็นสิ่งที่โครงการและชุมชนนี้ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควรในปัจจุบัน ก็คือการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพและรายได้ของชาวชุมชน ซึ่งกรณีนี้จะกล่าวถึง “กลุ่มเย็บเครื่องหนัง” (ถึงแม้ในปัจจุบันถึงกุมภาพันธ์ 2536 จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำหรือไม่พอเพียงในชุมชนนี้จะมีจำนวนลดลงจาก 90 ครัวเรือน เหลือเพียงประมาณ 30 กว่าครัวเรือนก็ตาม¹³) (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2536)

เนื่องจากการที่มีโอกาสได้สังเกตการทำงานของของกลุ่มเย็บเครื่องหนังอย่างใกล้ชิดทำให้พบว่า การทำงานเป็นกลุ่มในลักษณะดังกล่าวนี้ สมาชิกกลุ่มจะต้องมีทักษะอยู่ในระดับเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังพบว่า การที่ชุมชนเลือกประเภทงานที่ต้องใช้ทักษะระดับสูง หรือเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือ แต่ชาวชุมชนยังมีทักษะในงานด้านนี้ต่ำ จึงทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ

เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การรวมกลุ่มกันพัฒนารายได้ด้วยการเย็บเครื่องหนังไม่ประสบผลสำเร็จก็คือ การที่สมาชิกกลุ่มยังไม่มี ความเข้าใจพอเพียงในเรื่องของการลงทุนทำธุรกิจร่วมกัน ผู้ริเริ่มก่อตั้งกลุ่มกับผู้เข้ามาร่วมกลุ่มในภายหลังมีความคิดเห็น และมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน ผู้ที่เข้ามาร่วมกลุ่ม มักจะมองเพียงแค่การเป็นแรงงานรับจ้างของกลุ่ม ไม่ได้ต้องการที่จะเป็นเจ้าของกลุ่มหรือเจ้าของกิจการ อย่างไรก็ตาม ต่อเรื่องนี้ อาจจะเนื่องมาจากการที่สมาชิกกลุ่มที่เข้ามาในภายหลังไม่ได้รับข่าวสารข้อมูลที่เพียงพอ และส่วนหนึ่งอาจจะ เป็นเพราะสมาชิกกลุ่มนี้ยังมีอายุน้อยด้วย (อายุประมาณ 20-25 ปี)

นอกจากนี้ ยังสังเกตเห็นด้วยว่า การจัดการภายในกลุ่ม (management) ยังไม่ดี ประกอบกับผู้จัดการกลุ่ม (manager) มีงานประจำภายนอกชุมชนด้วย ทำให้ไม่สามารถที่จะเข้ามาดูแลหรือจัดการกลุ่มได้เต็มที่

ด้วยสาเหตุหรือเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้การรวมกลุ่มกันพัฒนารายได้ด้วยการเย็บเครื่องหนังของชุมชนวัดช่องลม ยังไม่ประสบความสำเร็จ

ดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่ชุมชนจะต้องพิจารณาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้านก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการใด ๆ ในทำนองเดียวกันนี้ในครั้งต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกประเภทงานที่ชาวชุมชนมีทักษะอยู่แล้ว เช่น งานด้านตัดเย็บเสื้อผ้า งานบริการทำความสะอาด งานซักรีดเสื้อผ้า หรืองานด้านก่อสร้างหรือรับเหมาก่อสร้าง เป็นต้น หรือในกรณีที่คิดว่าการรวมกลุ่มกันทำธุรกิจหรือพัฒนารายได้เป็นสิ่งที่จะประสบผลสำเร็จได้ยาก ชุมชนก็สามารถที่จะส่งเสริมและพัฒนาอาชีพและรายได้เป็นราย ๆ ไป โดยใช้ครอบครัวเป็นหน่วยในการผลิตหรือเป็นการส่งเสริมการทำธุรกิจในระดับครอบครัว (family-based enterprise) แทน เช่น การค้าขาย เป็นต้น

บทสรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

(Summary, Discussion and Suggestions)

สรุปและอภิปรายผล

จึงสามารถสรุปผลของการวิจัยและการพัฒนาของโครงการได้ดังต่อไปนี้ :-

1. โครงการสามารถกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงศักยภาพของตนเองในการแก้ไขปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกัน มีการพัฒนากำลังคนและการจัดการต่าง ๆ ตลอดจนถึงการระดมและจัดการด้านเงินทุนของตนเองได้ในระดับหนึ่ง สำหรับเรื่องการระดมเงินทุน และการจัดตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันนี้ พบว่า ชุมชนมีขีดความสามารถ และศักยภาพด้านนี้สูงเกินคาด กล่าวคือ ชุมชนสามารถจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหมุนเวียนที่มีการบริหารจัดการที่ดี และขยายเติบโตอย่างรวดเร็ว จากเดิม ซึ่งมีสมาชิกเพียง 20 กว่าคนหรือ 20 กว่าครอบครัว แต่ในปัจจุบันมีสมาชิกถึง 360 คน (ภายในระยะเวลาประมาณ 3 ปี) ซึ่งเป็นสมาชิกจากชุมชน 200 กว่าคน (หรือ เกือบ 100%) และที่เหลืออีกประมาณครึ่งหนึ่งนั้นเป็นสมาชิกจากชุมชนใกล้เคียง ซึ่งชี้ให้เห็นว่ากลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหมุนเวียนของชุมชนวัดช่องลมมีความมั่นคง และเป็นที่เชื่อถือหรือสามารถเป็นหลักประกันที่มั่นคงแก่ทั้งสมาชิกภายในชุมชนและสมาชิกจากภายนอกชุมชนด้วย
2. นอกจากประชาชนหรือชาวชุมชนวัดช่องลมจะตระหนักถึงศักยภาพ และความสามารถของตนเองในการแก้ไขปัญหาของครัวเรือนและชุมชน จนมีการรวมกลุ่มกัน และสามารถจัดตั้งองค์กรทางการเงินที่เข้มแข็งของตนเองได้แล้ว ชุมชนยังสามารถร่วมกันแก้ไขปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชนและครัวเรือนได้อีกด้วย เช่น การสร้างทางเดินคอนกรีตที่ได้มาตรฐาน การจัดการด้านสาธารณสุขและสาธารณสุขการต่าง ๆ เช่น การติดตั้งระบบน้ำประปา การกำจัดขยะและจัดตั้งระบบจัดเก็บขยะ การจัดการด้านการปรับปรุงซ่อมแซมและต่อเติมบ้านพักอาศัย การจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กและการให้บริการด้านต่าง ๆ เช่น อาหาร นันทนาการ และการฝึกอบรมในด้าน

ศึกษาถึงปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองด้วยแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน นั้น สามารถสรุปและอภิปราย ผลได้ดังนี้คือ

- 5.1 ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมือง หรือกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงคือ “ชุมชนวัดช่องลม” นั้น พบว่า มีองค์ประกอบเนื้อหาสาระ และตัวชี้วัดที่ไม่แตกต่างจากชุมชนในชนบท ยกเว้นในเรื่องของรายได้ที่ชุมชนเมืองมีการกำหนดตัวชี้วัดไว้ที่ 1,000 บาทต่อคนต่อเดือน ในขณะที่ชุมชนชนบทจะต่ำกว่า ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาวะค่าครองชีพในเมือง¹⁵⁾

นอกจากนี้ ก็ยังมีข้อยกเว้นในเรื่องที่ชุมชนเมืองยังมีความต้องการในเรื่องการมีระบบป้องกันอัคคีภัย รวมทั้งการเข้าถึงระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการต่าง ๆ เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า เป็นต้น ในขณะที่ชุมชนชนบทอาจจะยังสามารถพึ่งพาแหล่งน้ำตามธรรมชาติในชุมชนของตนได้ ประกอบกับการประปาภูมิภาคหรือการประปาชนบทมีขีดความสามารถต่ำในการดำเนินการให้บริการทางด้านนี้แก่คนชนบท แต่บริการด้านนี้มักจะกระจุกตัวอยู่เพียงแค่ว่าในเขตเมือง จึงอาจเป็นไปได้ว่าภายใต้ข้อจำกัดหรือความเป็นจริงดังกล่าว จึงทำให้ชาวชุมชนในเขตชนบทยอมรับสภาพความเป็นจริง หรือข้อจำกัดนี้โดยปริยาย ดังนั้นความต้องการดังกล่าว จึงไม่ปรากฏอยู่ใน “ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” ของชุมชนชนบท

สำหรับ “การมีระบบป้องกันอัคคีภัย” ของชุมชนเมืองนั้นเป็นสิ่งที่ชาวชุมชนแออัดหรือชาวชุมชนวัดช่องลมให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากการตั้งบ้านเรือนที่อยู่ใกล้ติดกันมาก หรือหลังคาชนหลังคา ประกอบกับเส้นทางคมนาคมภายในชุมชนคับแคบ และโดยส่วนใหญ่จะไม่เชื่อมต่อกับเส้นทางคมนาคมสายใหญ่ แต่มักจะเป็นที่ตาบอด เพราะฉะนั้นการขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกอย่างเดียว จะทำให้ชุมชนเกิดความเสียหายมากกว่าที่ควรจะเป็น ชุมชนวัดช่องลมจึงได้พยายามอย่างยิ่งที่จะติดตั้งท่อแดง

(ท่อน้ำขนาดใหญ่ ที่เปิดใช้ได้ทันทีเมื่อเกิดอัคคีภัย) ขึ้นในชุมชน เพื่อรองรับเหตุการณ์ที่ชุมชนไม่พึงปรารถนาได้ทันการณ์

- 5.2) เกี่ยวกับลำดับความสำคัญของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชนเมือง หรือชุมชนวัดช่องลม นั้น พบว่า ความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐานเร่งด่วน ก็คือ ทางเดินคอนกรีต น้ำประปา และบ้าน ซึ่งเป็นความต้องการหรือความจำเป็นเร่งด่วนที่แตกต่างจากชุมชนชนบทอย่างแน่นอนทั้ง 3 ประการ โดยเฉพาะเรื่องทางเดิน และเรื่องบ้านนั้นในชุมชนชนบทหรือครัวเรือนในชนบท ไม่ปรากฏว่าเป็นความต้องการเลย แต่สำหรับเรื่อง “น้ำ” นั้นเป็นความต้องการ แต่มีใช้ในรูปแบบ “น้ำประปา” ดังกล่าวแล้ว แต่อาจจะเป็น “ฝาย” หรือแหล่งน้ำสาธารณะในรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้ในชุมชนชนบทก็จะมีในเรื่องของ “ที่ดินทำกิน” ที่เป็นเรื่องเร่งด่วน

นอกจากความแตกต่างกันในความจำเป็นเร่งด่วนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็จะมี ความแตกต่างกันในเรื่องความต้องการด้านสุขภาพอนามัยที่ดี และไม่เป็นโรค ขาดสารอาหารในทารกและเด็ก ความต้องการด้านการศึกษาของบุตรและ ความต้องการด้านการอนามัยแม่และเด็ก เช่นบริการต่าง ๆ สำหรับหญิงมีครรภ์ วัคซีนเพื่อป้องกันโรคต่าง ๆ สำหรับเด็ก ซึ่งความต้องการต่าง ๆ เหล่านี้ยังคงเป็นความจำเป็นหรือความต้องการที่อยู่ในลำดับแรก ๆ ของชุมชนและครัวเรือนในชนบทอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่สำหรับชุมชนเมืองนั้น พบว่า ความจำเป็นในด้านนี้ยังคงมีอยู่บ้างแต่จัดอยู่ในลำดับท้าย ๆ ของความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน

สำหรับสิ่งที่เป็นความต้องการหรือความจำเป็นขั้นพื้นฐานในลำดับต้น ๆ ของชุมชนเมือง นอกจากความจำเป็นเร่งด่วนดังกล่าวข้างต้นแล้ว พบว่า ความต้องการด้านข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต เช่น ข่าวสารเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การบริโภค การป้องกันอุบัติเหตุต่าง ๆ ฯลฯ และความต้องการด้านการเป็นสมาชิกกลุ่มที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น

กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ เป็นความต้องการที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองและ
สามารถจากความต้องการด้านรายได้

5.3) สำหรับกระบวนการและวิธีการทำงานร่วมกันของชาวชุมชนเมืองนั้น พบว่า
ประชาชนที่อาศัยอยู่ใน “สลัม” หรือ “ชุมชนแออัด” หรือจะเรียกว่า “ชุมชน
ผู้มีรายได้น้อยในเมือง” นั้นสามารถทำงานร่วมกันเพื่อปรับปรุงสภาพความ
เป็นอยู่ของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ได้ ถึงแม้ชาวชุมชนเหล่านี้อาจจะมาจากต่าง
ถิ่นกันก็ตาม ซึ่งข้อเท็จจริงดังกล่าวทำให้กระบวนการในการพัฒนายาวนาน
หรือต้องใช้เวลามากกว่าในชุมชนชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่จะได้มาซึ่ง
องค์กรของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็ง มีความเสียสละ และมี
ความสมานฉันท์กันนั้น ต้องใช้เวลาและผ่านกระบวนการกลั่นกรองนานกว่า
ในชุมชนชนบท ทั้งนี้เนื่องจากในชุมชนชนบทมักจะมีโครงสร้างของความ
สัมพันธ์ทางสังคม วัฒนธรรมกันอยู่แล้วอย่างค่อนข้างเหนียวแน่น ประชาชน
รู้จักกันดี มีความสัมพันธ์แบบระบบเครือญาติ และมีการช่วยเหลือซึ่งกันและ
กันอยู่แล้วในระดับหนึ่ง

5.4) สำหรับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนด้วยแนวคิด ความ
จำเป็นขั้นพื้นฐานนั้น พบว่า ไม่มีปัญหาและอุปสรรคใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากการ
ใช้แนวคิดนี้แต่อย่างใด ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนใช้แนวคิดนี้เป็นเพียงแนวทาง
(guideline) มิใช่เป็นคัมภีร์หรือเป็นสิ่งที่ยึดมั่นอย่างเปลี่ยนแปลงไม่ได้
(dogmatic) ตรงกันข้าม การใช้แนวคิดนี้กลับทำให้ชุมชนมีเครื่องชี้วัด
(Indicators) ในการทำงาน ทำให้ไม่หลงทาง ทำให้ทราบอยู่ตลอดเวลาว่า
ขณะนี้ชุมชนกำลังเคลื่อนไปทางไหน มีอะไรอีกบ้างที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ
มีอะไรอีกบ้างที่จะต้องกระทำร่วมกัน เพื่อบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นใน
ทุก ๆ ด้านต่อไป

6. สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการนี้นั้นเป็นปัญหาและอุปสรรค
ที่เป็นสิ่งธรรมดาที่จะต้องพบหรือเกิดขึ้นในการทำงานต่าง ๆ แต่มิใช่ปัญหาและ

อุปสรรคที่เกิดขึ้นมาจากการใช้แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานแต่อย่างไร ปัญหา และอุปสรรคต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่:-

- 6.1) ความเคยชินกับการที่ชุมชนเคยได้รับความช่วยเหลือจากภายนอก
- 6.2) ทักษะและความรู้สึกนึกคิดของประชาชนที่มีต่อตนเอง ซึ่งเป็นทัศนคติและความรู้สึกนึกคิดที่ขาดความเชื่อมั่นหรือประเมินตนเองต่ำ
- 6.3) ความเคลือบแคลงสงสัยของประชาชนที่มีต่อโครงการในระยะแรก ๆ
- 6.4) ความขัดแย้งและการช่วงชิงการนำในระหว่างผู้นำด้วยกันเองในช่วงแรก ๆ
- 6.5) ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการจัดองค์กรของชุมชน
- 6.6) ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการพัฒนาส่งเสริมอาชีพและรายได้
- 6.7) ปัญหาและอุปสรรคด้านจำนวนเงินสนับสนุนโครงการ
- 6.8) กฎ ระเบียบ หรือข้อบังคับบางอย่างของรัฐที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนให้ดีขึ้น

สำหรับปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ เหล่านี้พบว่า มีทั้งที่สามารถแก้ไขได้แล้ว และยังไม่สามารถแก้ไขได้ และพบด้วยว่า บางปัญหาและอุปสรรคนั้นมีการคลี่คลายไปโดยตัวของมันเองตามระยะเวลาที่ผ่านไปหรืออาจกล่าวได้ว่ามันมีการคลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้นท่ามกลางกระบวนการพัฒนาที่ประชาชนเหล่านี้ได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนถึงการได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกับบุคคลภายนอกชุมชนด้วย

7. องค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้สำเร็จก็คือ
 - 1) การมีองค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรนี้มีหน้าที่ในการวางแผนและบริหารจัดการต่าง ๆ
 - 2) กำลังคน ซึ่งมีทั้งในรูปปัจเจกบุคคล กลุ่ม ครอบครัว และระบบอาสาสมัคร และกำลังคนเหล่านี้ ได้รับข่าวสารข้อมูลหรือคำแนะนำทั้งเชิงวิชาการและเชิงเทคนิคต่าง ๆ จาก “ผู้สนับสนุน” ตลอดเวลาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปีแรกของการดำเนินโครงการ และ
 - 3) คือการจัดการด้านการเงิน ซึ่งมีหลายรูปแบบด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนหมุนเวียน และการได้รับการสนับสนุนเงินยืมจากโครงการ
8. นอกจากปัจจัยที่เป็นเสาหลัก 3 ประการดังกล่าวข้างต้นแล้ว พบว่ายังมีปัจจัยเสริมหรือปัจจัยหนุนช่วยอื่น ๆ ที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จอีกด้วย เช่น ผู้นำและคุณภาพของการนำ ความต้องการการยอมรับจากสังคมของชุมชน (Social acceptance) แรงจูงใจทางเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ ตลอดจนถึงความยืดหยุ่นด้านเวลาของโครงการ แนวคิดและหลักการของโครงการ และการที่หน่วยงานต่าง ๆ นำทรัพยากรของตนเข้ามาประสานกับทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะต่อชุมชนวัดช่องลม

เนื่องจากชุมชนวัดช่องลมยังมีสิ่งที่ยังไม่บรรลุ หรือยังไม่ประสบผลสำเร็จอีกหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการพัฒนารายได้ ดังนั้นชุมชนจึงควรดำเนินการในเรื่องนี้ต่อไป ซึ่งอาจจะออกมาในรูปของการส่งเสริมและพัฒนารายได้ในระดับครอบครัว (family-based enterprise) หรือในระดับครัวเรือน (household-based enterprise) ก็ได้ และหลังจากนั้นจึงส่งเสริมให้ครอบครัวหรือครัวเรือนที่ทำธุรกิจคล้ายกัน มีการหนุนช่วยหรือแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งวิธีการนี้อาจจะนำไปสู่การรวมกลุ่มกันทำธุรกิจในที่สุดก็เป็นได้

สำหรับผู้นำของชุมชนนั้น ไม่ควรที่จะต้องเสียสละมากเกินไป แต่ควรมีเวลาให้กับชีวิตส่วนตัวและครอบครัวด้วย และกิจกรรมใดที่สมาชิกชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมและมีส่วนร่วมได้ ก็ควรจะให้สมาชิกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่

นอกจากนี้ กลุ่มออมทรัพย์หรือกองทุนหมุนเวียนของชุมชนยังควรพิจารณาให้การสนับสนุนด้านเงินลงทุน หรือขยายเขตการกู้ยืมเพื่อการลงทุนในธุรกิจบางอย่างที่อาจต้องการเงินลงทุนสูงกว่าที่กลุ่ม ๆ กำหนดไว้ นอกจากนี้ องค์การหรือคณะกรรมการบริหารชุมชนยังควรให้ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตให้มากขึ้นด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งนี้เนื่องจากความต้องการด้านข่าวสารข้อมูลในการประกอบอาชีพและข่าวสารข้อมูลอื่น ๆ เป็นความต้องการลำดับที่ 2 ของชุมชน (จากผลการสำรวจ จปฐ.) ประกอบกับความเป็นจริงที่ว่าชุมชนยังมีสมาชิกของชุมชนที่ยังว่างงานอยู่ถึง 16% (78 คน) ด้วย

สำหรับโครงการพัฒนาเด็กและเยาวชน และโครงการสำหรับผู้สูงอายุนั้นเป็นโครงการที่ดีมาก ควรจะดำเนินการต่อไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาเด็กและยุวชนนั้น ชุมชนควรปรึกษากับผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาเด็กและเยาวชนด้วย จะได้สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ ได้สอดคล้องกับความต้องการของเด็กและเยาวชนตามวัย เพราะถ้าไม่มีการเปลี่ยนกิจกรรมเลย อาจจะทำให้เด็กเกิดความเบื่อได้ ดังนั้น จึงควรมีกิจกรรมต่าง ๆ เข้ามารองรับอย่างต่อเนื่อง มีแผนและมีขั้นตอน และควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและพัฒนาสตรีด้วย โดยเฉพาะกลุ่มที่มีศึกษาน้อย

นอกจากนี้ ชุมชนยังควรใช้ประโยชน์ของผู้แทนกลุ่ม หรือหัวหน้ากลุ่มให้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ไปยังสมาชิกกลุ่มและการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของสมาชิกกลุ่มเหล่านั้นด้วย เพราะการใช้เสียงตามสายที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเป็นการสื่อสารทางเดียวมากเกินไป นอกจากนี้ประชาชนหรือสมาชิกของชุมชนควรให้ความสนใจในการบริหารจัดการกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนให้มากขึ้น และให้ความสนใจเอาใจใส่ดูแลความเป็นไปหรือความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของกลุ่มให้มากขึ้นอย่าคิดว่าการดำเนิน

การต่าง ๆ เป็นเรื่องของกรรมการเท่านั้น แต่ควรผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ของกลุ่ม และควรพยายามสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาทำงานแทนคนรุ่นเก่าด้วย

ข้อเสนอแนะต่อชุมชนอื่น ๆ

ผู้นำและชุมชนอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานครหรือในเมืองใหญ่อื่น ๆ ก็ตามที่ยังรอคอยความช่วยเหลือหรือฝากความหวังไว้กับบุคคลภายนอกหรือหน่วยงานภายนอกนั้นควรจะหันมาพิจารณาถึงศักยภาพและความสามารถของตน และร่วมกันดำเนินการเพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ถ้าชุมชนมีการรวมตัวกันตลอดจนถึงการระดมทรัพยากรต่าง ๆ ที่จำเป็นไม่ว่าจะเป็นกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังทรัพย์ และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ จะทำให้บุคคล กลุ่ม องค์กร หรือหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอกต้องการให้การสนับสนุน และนำเอาทรัพยากรของเขาเข้ามาประสานกับทรัพยากรของชุมชน

สำหรับชุมชนอื่น ๆ ที่มีการรวมตัวกันในรูปแบบต่าง ๆ คืออยู่แล้ว แต่ยังขาดทิศทางในการพัฒนา ก็ควรให้ความสนใจกับแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากแนวคิดนี้สอดคล้องกับหลักพุทธธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้า คือทางสายกลาง จะทำให้เกิดความสมดุลในการพัฒนา และไม่เกิดความขัดแย้งในชุมชน หรืออาจจะเกิดบ้างเป็นปกติธรรมดา แต่เป็นความขัดแย้งที่ไม่รุนแรงและจะคลี่คลายไปได้ในที่สุด นอกจากนี้ยังเป็นแนวคิดที่ช่วยทำให้มองภาพของการพัฒนาได้แจ่มชัดว่ายังมีสิ่งใดอีกบ้างที่จะต้องพัฒนา ประกอบกับแนวคิดนี้ได้เน้นเพียงแต่การพัฒนาทางวัตถุเท่านั้น แต่เป็นแนวคิดการพัฒนาที่รอบด้าน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาด้านสังคมและจิตใจด้วย

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรเอกชนและสถาบันการเงินต่าง ๆ

สำหรับองค์กรเอกชนหรือสถาบันการเงินอื่น ๆ ที่อาจมีความต้องการที่จะเข้ามามีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมหรือพัฒนาชุมชนผู้มิรายได้ไม่น้อยอื่น ๆ ดังเช่น

ธนาคารที่ดีแบงก์ก็ยังสามารถทำได้ ซึ่งอาจจะเข้ามาโดยตรงด้วยการใช้รูปแบบและวิธีการดังกล่าวนี้ หรืออาจจะใช้วิธีการสนับสนุนเงินทุนผ่านองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำงานทางด้านนี้โดยตรงก็ได้ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองที่เพิ่งตั้งขึ้น ถ้าเป็นในรูปของเงินให้เปล่าสำนักงานฯ ก็สามารถจัดสรรเงินส่วนนี้เข้าไปสมทบกับเงินทุนของชุมชนผู้มีรายได้น้อยต่าง ๆ ที่มีอยู่จำนวนมาก ในกรณีของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ในเรื่องทางเดิน ศูนย์ชุมชน ระบบป้องกันอัคคีภัย ฯลฯ สำหรับในกรณีที่เป็นการพัฒนาหรือส่งเสริมกิจกรรมระดับครอบครัวหรือครัวเรือน เช่น การพัฒนารายได้ การสร้าง ปรับปรุงซ่อมแซมหรือต่อเติมที่พักอาศัย การติดตั้งน้ำประปา ฯลฯ สำนักงานฯ ก็สามารถติดต่อกับกิจกรรมดังกล่าวได้ (ซึ่งอาจจะต้องกำหนดให้ต่ำกว่าอัตราตลาด) เพื่อนำดอกผลที่ได้ไปให้บริการแก่ชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

นอกจากนี้การนำทรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาประสานกับทรัพยากรของชุมชนนั้น จะต้องกระทำอย่างระมัดระวัง อย่าใช้วิธีการทุ่มหรือโถมลงไปยังที่ใดที่หนึ่งหรือโครงการใดโครงการหนึ่ง การนำทรัพยากรต่าง ๆ เข้ามาเสริมจะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนด้วย เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับสมาชิกชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสมาชิกที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ฯลฯ

ข้อเสนอแนะต่อองค์กรหรือหน่วยงานของรัฐ

สำหรับหน่วยงานหรือองค์กรของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการปรับปรุง หรือพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองโดยตรง ก็ควรจะเปลี่ยนหรือหันมาพิจารณาหรือประยุกต์ใช้แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐานนี้บ้าง ทั้งนี้จะต้องทำความเข้าใจในแนวคิดและหลักการดังกล่าวให้แจ่มชัด และจะต้องมีการเตรียมการทางสังคม (social preparation) ให้ประชาชนเข้าใจด้วย ทั้งนี้ ขอเรียนย้ำว่า “แนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน” สามารถนำไปใช้ได้กับชุมชนทุกขนาด ทุกประเภท (ซึ่งถ้าเป็นชุมชนขนาดใหญ่ก็อาจจะต้องมีจำนวน “ผู้สนับสนุน” (Facilitator) มากกว่า 1-2 คน) ถ้าชุมชนหรือประชาชนในชุมชนนั้น ๆ มีความต้องการที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนร่วมกัน และบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานรัฐก็คือ การนำ

ทรัพยากรของรัฐเข้าไปเสริมกับทรัพยากรของชุมชน หรือเป็นตัวกลางที่จะก่อให้เกิดการประสานทรัพยากรระหว่างหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ด้วยก็ได้

สำหรับสำนักงานพัฒนาชุมชนเมืองที่เพิ่งจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้เงินกู้แก่ผู้มีรายได้น้อย เพื่อนำไปปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่โดยการพัฒนารายได้และพัฒนาที่อยู่อาศัยของคนนั้น ทางสำนักงานฯ ก็จะต้องมีความระมัดระวังในการให้เงินกู้แก่ชุมชน อย่างเน้นถึงความสำคัญของ “เงิน” มากกว่ามิติหรือแง่มุมอื่น ๆ ของชีวิต อย่างมุ่งเน้นเพียงแค่การพัฒนารายได้หรือการพัฒนาที่อยู่อาศัย แต่จะต้องทำให้ชาวชุมชนมีการพัฒนาอย่างรอบด้าน หรือสามารถเข้าใจความหมายของคำว่า “การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น” ในทุกด้านเสียก่อน

ข้อเสนอแนะต่อพรรคการเมืองหรือนักการเมือง

พรรคการเมืองหรือนักการเมืองที่ต้องการเข้ามามีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องกระบวนการเรียนรู้ และการทำงานร่วมกันของชุมชนให้มากขึ้น และควรจะศึกษาหรือทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ และมีความจริงใจในการนำทรัพยากรของตนเข้ามาประสานกับทรัพยากรของชุมชน

เชิงอรรถ

(Notes)

- 1) รายละเอียดโปรดอ่าน อรรถ อัจฉา ชุมชนแข่งกี : วิธีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง, มิถุนายน, 2531 และงานศึกษาวิจัยอีกมากมายเกี่ยวกับเรื่องนี้
- 2) รายละเอียดอ่าน Chical, R. & Nondasuta, A., May, 1988.
- 3) กรอบนี้ปรับมาจาก Nondasuta, A. & Chical, R., August, 1988 หน้า 12-13.
- 4) แผนภูมินี้ปรับจาก Nondasuta, A. & Chical, R., August, 1988, หน้า 14-15.
- 5) โปรดดูรายละเอียดของแบบสำรวจในภาคผนวกท้ายเล่ม ซึ่งจะเห็นได้ว่าแบบสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานดังกล่าวไม่มีความยุ่งยาก ซับซ้อน ภาษาที่ใช้เป็นภาษาที่สามารถเข้าใจได้ง่าย “ผู้สันทน” ใช้เวลาในการชี้แจงแบบสอบถามดังกล่าวแก่หัวหน้ากลุ่มที่จะทำการสำรวจเพียงแค่ 45 นาที เท่านั้น และ หัวหน้ากลุ่มก็สามารถใช้แบบสอบถามดังกล่าวได้ดี ไม่มีปัญหาแต่อย่างใด ซึ่งแตกต่างจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับแบบสำรวจและการใช้แบบสำรวจของหน่วยงานของรัฐมาก ประกอบกับประชาชนหรือชุมชนก็ไม่มี ความเข้าใจด้วยว่าจะทำการสำรวจไปเพื่อวัตถุประสงค์อะไร ทั้งนี้เพราะหน่วยงานของรัฐมักจะมิได้ทำการชี้แจง หรือมีการทำงานทางความคิดกับชุมชนมาก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขาดการให้ประชาชนมองเห็นศักยภาพของตนเอง และชุมชน และเข้าใจถึงวิธีการทำงานร่วมกัน
- 6) “ผู้สันทน” ได้พาผู้นำและชาวชุมชนวัดช่องลมไปศึกษาดูงานการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐมและจังหวัดชัยนาท ทำให้ผู้นำและชาวชุมชน

วัดช่องลมได้มีโอกาสศึกษา แลกเปลี่ยนและพูดคุยกับผู้นำของหมู่บ้านต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญและมีประสบการณ์ในการพัฒนาชุมชนของตน

- 7) สิ่งเหล่านี้มิใช่เป็นเพียงคำกล่าวหาแต่ประการใด แต่เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริงที่เกิดขึ้นแล้ว ทั้งในชุมชนแห่งนี้และแห่งอื่น ๆ อีกมากมาย รวมทั้งในสังคมต่างประเทศ เช่น ในฟิลิปปินส์ และในปวยร์โตรีโก เป็นต้น รายละเอียดอ่าน อาทิ Jocano, F.L "Slum as a Way of Life", The University of the Philippines Press, 1984 และใน Safa, H.I." The Urban Poor of Puerto Rico : A Study in Development and Inequality", New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1974.
- 8) ที่ผ่านมารวมักจะเข้าใจกันว่า การแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันหรือการร่วมมือกันในลักษณะเช่นนี้นั้นดำรงอยู่แต่ในชุมชนหรือหมู่บ้านชนบทที่ห่างไกล ซึ่งยังไม่ถูกระบบทุนนิยมครอบงำไปเสียทั้งหมดเท่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงแขกหรือการช่วยกันคานา เกี่ยวข้าว แต่ความจริงแล้วการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันในสลัมหรือในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองนั้นยังมีให้เห็นอยู่เสมอ โดยเฉพาะการช่วยกันปลูกสร้างบ้าน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ Evers, H.D. & Korff, R., 1986 ก็เคยพบมาแล้วเช่นกันในชุมชนคลองเตย ซึ่งทั้งสองเรียกสิ่งนี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของ “การผลิตเพื่อการยังชีพในเมือง” (Urban Subsistence Production) ซึ่งหมายถึงการที่คนเหล่านี้ต้องใช้แรงงานของตนเอง ทำการผลิตบ้านหรือการปลูกสร้างบ้านเพื่อให้มีที่พักอาศัยเพื่อพักผ่อนนอนหลับและจะได้มีแรงออกไปขายแรงงาน เพื่อหาเงินมาเลี้ยงชีพของ ตนต่อไป

สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกันในชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเมืองหรือในสลัม โดยเฉพาะการช่วยกันสร้างหรือซ่อมแซมต่อเติมบ้านพักอาศัยนี้ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสลัมในสังคมอื่น ๆ ด้วย ดู อาทิ Safa, H.I., เฟื่องอ้างในเชิงอรรถที่ 7 หน้า 14

- 9) โปรดอ่านรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนวัดช่องลมได้ในภาคผนวก โดยเฉพาะในเรื่องของระเบียบการต่าง ๆ ที่สมาชิกของกลุ่มเป็นผู้ร่วมกันกำหนดขึ้น
- 10) ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นการยืนยันให้เห็นอีกครั้งหนึ่งว่า ความคิดและข้อสรุปของออสการ์ หลุยส์ (Oscar Lewis, 1961a และ 1961b) ที่บอกว่า คนยากจนมักจะจมปรักอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรมแห่งความยากจน” (Culture of Poverty) กล่าวคือมักจะไม่สามารถเปลี่ยนแปลงตนเอง หรือปรับสภาพให้รับกับ “โอกาส” ต่าง ๆ ที่อาจมีสำหรับพวกเขาได้ พวกเขาจะถ่ายทอด “วัฒนธรรมแห่งความยากจน” จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากรุ่นพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลานนั้น คิดว่าความคิดและข้อสรุปดังกล่าวคงจะไม่สามารถนำมาใช้กับชุมชนวัดช่องลมหรือประชาชนในชุมชนนี้ได้อีกต่อไป
- 11) คุณลักษณะของผู้นำของชุมชนวัดช่องลม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประธานชุมชนดังกล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นคุณลักษณะของผู้นำที่สอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้นำที่ดีในงานพัฒนาชุมชน โปรดอ่านรายละเอียดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้นำชุมชนหรือคุณลักษณะของผู้นำที่ดีที่มีผลทำให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จได้ใน อาทิ พัฒน์ บุญรัตพันธ์, “การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน” 2517 หน้า 125-129 และ เรวดี ไชยพาน, “พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ/หรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน” วิทยานิพนธ์เพื่อการศึกษาในระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523, หน้า 18-19
- 12) ขั้นตอนต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นเป็นขั้นตอนหรือกระบวนการของการยอมรับนวัตกรรมมาปฏิบัติของชาวชนบทตามแนวคิดและทฤษฎีของ Rogers, E.M., 1958 ซึ่งผู้วิจัยคิดว่าเราสามารถนำแนวคิดและทฤษฎีของ Rogers มาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์การยอมรับโครงการนี้เข้ามาปฏิบัติของชุมชนวัดช่องลมด้วย ถ้าเรามองหรือเปรียบเทียบโครงการนี้ว่าเป็นเหมือน “นวัตกรรม” ใหม่อย่างหนึ่งที่ชาวชุมชนไม่เคยชิน หรือเป็น

- สิ่งที่แปลกใหม่ที่แตกต่างจากโครงการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ที่พวกเขาเคยประสบมา ทำให้ชาวชุมชนไม่กล้าที่จะยอมรับอย่างง่าย ๆ เพราะมันหมายถึงความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ดังนั้นพวกเขาจึงต้องใช้เวลาในการพิจารณาไตร่ตรอง ซึ่งจากการสังเกตพบว่า ขั้นตอน และระยะเวลาของการยอมรับโครงการของชุมชนวัดช่องลม สอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Rogers ที่กล่าวว่าช่วงเวลาจากขั้นแรก จนถึงขั้นทดลองปฏิบัติจะยาวนานกว่าช่วงการทดลองปฏิบัติจนถึงการยอมรับปฏิบัติจริง โปรดดู ท่านอื่น ๆ ประกอบ อาทิ ชาย โพธิ์สีตา, “ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนกับการยอมรับนวัตกรรมของชาวนา”, 2528
- 13) การที่จำนวนครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำกว่าเกณฑ์ที่ทางชุมชนกำหนดคือ อย่างน้อย 1,000 บาท ต่อคนต่อเดือนลดลง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความพยายามดิ้นรนของครัวเรือนเหล่านั้นโดยการทำงานทุกรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การรับงานมาทำที่บ้านและการลงทุนค้าขายของชำเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยเปิดร้านค้าขึ้นในชุมชน นอกจากนี้อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนเหล่านี้ได้งานทำ ปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้สามารถกล่าวได้ว่า ส่วนหนึ่งเป็นผลกระทบทางอ้อมของโครงการที่ทำให้ประชาชนเกิดความกระตือรือร้นที่จะปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้นในทุก ๆ ด้าน
- 14) อนึ่ง การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองและชุมชนชนบทในครั้งนี้ เป็นการเปรียบเทียบบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ ที่ได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์ตรงของบุคคลต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ตลอดจนการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและรายงานการวิจัย ตลอดจนถึงรายงานการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ อาทิเช่น การศึกษาของกาญจนา แก้วเทพ, 2530 รายงานการปฏิบัติงานของสภาทอสิคแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, เอกสารหรือบทความต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในจดหมายข่าวของมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย, เอกสารต่าง ๆ ของศูนย์เอกสารเพื่อการพัฒนาชนบท, มูลนิธิหมู่บ้าน ฯลฯ รวมทั้งผลการสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ด้วย

ทั้งนี้เป็นการเปรียบเทียบกับประสบการณ์ตรงของผู้วิจัยหรือใน โครงการนี้เรียกว่า “ผู้สนับสนุน” ที่ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับชาวชุมชนเมืองมาเป็นระยะเวลาประมาณ 8 ปี ในบทบาทต่าง ๆ กันทั้งเป็น “ผู้กระตุ้น” “ผู้สนับสนุน” “ผู้อำนวยความสะดวก” “ผู้ประสานงาน” หรือ “ผู้จัดตั้งองค์กรชุมชน” (Community Organizer) และการเป็น “ผู้วิจัย” ด้วย

- 15) อย่างไรก็ตาม สำหรับในชุมชนชนบทนั้น พบว่า ยังไม่เคยมีการศึกษาวิจัยใด ๆ ในระดับย่อย (micro level) ที่จะถามประชาชนหรือชุมชนว่า “เขาคิดว่าเขาควรจะมีรายได้สักเดือนละประมาณเท่าใด จึงจะพอเพียงต่อการตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือมีชีวิตอยู่อย่างไม่ฝืดเคืองมากนัก?” เหมือนเช่นในโครงการนี้ที่ประชาชนเป็นผู้ กำหนดตัวชี้วัดหรือเส้นแบ่งความยากจนด้วยตนเอง

ดังนั้น การเปรียบเทียบความแตกต่างในเรื่องความต้องการด้านรายได้ของชุมชนเมือง และชุมชนชนบทในครั้งนี้ จึงเป็นการเปรียบเทียบระหว่างข้อมูลเชิงประจักษ์ (empirical data) ซึ่งเป็นสิ่งที่ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมต้องการ กับ เส้นแบ่งความยากจน (poverty line) ที่คำนวณโดยผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการทางด้านนี้ ซึ่งตามปกติก็มักจะกำหนดให้ “เส้นแบ่งความยากจนของชนบท” ต่ำกว่า “เส้นแบ่งความยากจนของเมือง” อยู่แล้ว เช่น เส้นแบ่งความยากจนของชนบทในปี 2531/2532 เท่ากับ 4,141 บาท ในขณะที่ของเมืองจะเท่ากับ 6,324 บาทต่อคนต่อปี (Hutaserani & Tapwong, 1990 หน้า 11a)

ทั้งนี้ ช่วงปี พ.ศ. 2531 เป็นปีที่ชุมชนวัดช่องลมเริ่มต้น การพัฒนาชุมชนของตนด้วยแนวคิดความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ภายใต้การสนับสนุนของธนาคารชาติแบงก์พอดี้ แต่ประชาชนในชุมชนวัดช่องลมได้ร่วมกันกำหนดว่า พวกเขาควรจะมีรายได้ต่อหัวประมาณเดือนละ 1,000 บาท หรือปีละ 12,000 บาท จึงจะพอเพียงต่อการตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน หรือมีชีวิตที่ไม่ฝืดเคืองเกินไปนัก ซึ่งจะเห็นได้ว่าสูงกว่าเส้นแบ่งความยากจนของเมืองที่คำนวณโดยนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญถึงเกือบหนึ่งเท่าตัว อย่างไรก็ตามในช่วงปีเดียวกันนั้น ได้มีผู้เชี่ยวชาญอีกท่านหนึ่งนำเสนอเส้นแบ่งความยากจน

เส้นใหม่ (new poverty line) สำหรับประเทศไทย โดยกำหนดให้เขตชนบทเท่ากับ 6,867.87 บาท เขตเมืองเท่ากับ 10,381.73 บาท และกรุงเทพมหานคร เท่ากับ 10,450.69 บาท หรือสูงกว่าเขตเมืองอื่น ๆ ประมาณเกือบ 70 บาทต่อปี (เมธี ครองแก้ว การประชุมประจำปีครั้งที่ 6 สมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 21 มกราคม 2536) และถึงแม้จะเป็นเส้นแบ่งความยากจนเส้นใหม่ แต่ก็ยังต่ำกว่าตัวชี้วัดหรือความต้องการของประชาชนในชุมชนวัดช่องลม หรืออาจกล่าวได้ว่า “ความยากจน” ในสายตาของนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญ กับ “ความยากจน” ที่เกิดขึ้นจริงกับประชาชนหรือชาวชุมชนวัดช่องลมนั้น ยังมีความแตกต่างหรือเหลื่อมล้ำกันอยู่

เอกสารอ้างอิง (References)

ภาษาไทย

กาญจนา แก้วเทพ

- 2530 มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา : พลัสสร้างสรรค์ในชุมชนชนบท สำนักงาน
เลขาธิการ สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, มีนาคม

ชุมชนวัดช่องลม

2535, 2536

เอกสารของชุมชนวัดช่องลมซึ่งกล่าวถึงความเป็นมา และการรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชน
ตลอดจนถึงผลงานต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งจัดทำขึ้นโดยผู้นำของชุมชน (เป็นเอกสาร
โรเนียวที่ใช้ประกอบการบรรยายสรุปเกี่ยวกับชุมชน สำหรับผู้มาเยี่ยมเยือน
และศึกษาดูงานเกี่ยวกับการพัฒนาของชุมชน)

ชาย โพธิ์สิตา

- 2528 ความเสี่ยง ความไม่แน่นอนกับพฤติกรรมทางการเกษตร : ข้อพิจารณาเกี่ยวกับการรับ
นวัตกรรมของชาวนา, เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 101 สถาบันวิจัยประชากร
และสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล, ธันวาคม

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์

- 2517 การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน. กรมการพัฒนาชุมชน
กระทรวงมหาดไทย

พรวิศิษฐ์ วรวรรณ, มล.

- 2533 สายสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมและการร่วมมือกันของชาวบ้าน : กรณีศึกษาชุมชน ส. สุขทวี กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เมธิ์ ครองแก้ว

- 2536 “เส้นความยากจนเส้นใหม่สำหรับประเทศไทย” (Poverty Line By Region, 1988) เสนอ ณ ที่ประชุมประจำปี ครั้งที่ 6 ของสมาคมเศรษฐศาสตร์แห่งประเทศไทย, 21 มกราคม

เรวดี ไชยพาน

- 2523 พฤติกรรมผู้นำที่เป็นอุปสรรคและ/หรือส่งเสริมงานพัฒนาชุมชน, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สำนักงานเขตยานนาวา

- 2532 เอกสารบรรยายสรุป ของ งานส่งเสริมและพัฒนาชุมชน จัดทำโดย งานส่งเสริมและพัฒนาชุมชน, พฤศจิกายน

อรทัย อาจอ้า

- 2531 ชุมชนเชิงกี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง, เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 117, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, มหาวิทยาลัยมหิดล, ศาลายา, นครปฐม, มิถุนายน
- 2534 “การวิจัยและพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเองของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในเขตเมือง : ศึกษากรณีชุมชนวัดช่องลม” วารสารสารานุกรมสุขมูลฐานและการพัฒนา, ปีที่ 4, ฉบับที่ 1, มกราคม - มิถุนายน

ภาษาอังกฤษ

Chical, R.

Undated **An Introduction to the Basic Minimum Needs Approach as a Tool for Development (Monograph)**

Chical, R. & Nondasuta, A.

1988 **Technical Co-operation Among Developing Villages or The Village Development Network.** The Foundation for Quality of Life, Ministry of Public Health, Thailand, May.

Evers, H.D. & Korff, R.

1986 "Subsistence Production in Bangkok" was reproduced in **Douglass, M. et al. Community-Based Urban Environmental Management in Asia.** Dept. of Urban and Regional Planning, Univ. of Hawaii & Environment and Policy Institute, East-West Center, Fall, 1991.

Hutaserani, S. & Tapwong, P.

1990 **Urban Poor Upgrading : Analysis of Poverty Trend and Profile of the Urban Poor in Thailand.** Thailand Development Research Institute Foundation, October.

Jocano, F.L.

1984 **Slum as a Way of Life : A Study of Coping Behavior in an Urban Environment.** The University of the Philippines Press, Philippines.

Lewis, O.

1961(a) **La Vida : A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty**, New York.

1961(b) **The Children of Sanchez**. New York.

Nondasuta, A. & Chical, R.

1988 **The Basic Minimum Needs Guiding Principles**. The Foundation for Quality of Life, Ministry of Public Health, Thailand, August.

Rabibhadana, Akin

1975 **Bangkok Slum : Aspects of Social Organization** A Thesis Research to the Faculty of the Graduate School of Cornell University for the Degree of Doctor of Philosophy, August.

Rogers, E.M.

1958 "Categorizing the Adopters of Agricultural Practices", **Rural Sociology**, Vol.23, p. 345 และ Rogers, E.M. ใน Bertrand, A.L. **Rural Sociology**, New York : McGraw-Hill Book Company, Inc., p. 391 ทั้งนี้ทั้ง 2 เล่ม อ้างใน รัชนิกร เศรษฐโร, สังคมวิทยาชนบท กรุงเทพมหานคร : บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2528

Safa, H.I.

1974 **The Urban Poor of Puerto Rico : A Study in Development and Inequality**. New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc.

ภาคผนวก

1) แบบสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของครอบครัวชุมชนวัดช่องลม

ชื่อ

บ้านเลขที่

จำนวนสมาชิกในครอบครัว คน

ชื่อหัวหน้ากลุ่ม

สำรวจเมื่อ

แบบสำรวจความจำเป็นขั้นพื้นฐานของครอบครัวในชุมชนวัดช่องลม

1. บ้านหลังนี้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังคาและผนัง) ทำด้วยวัสดุที่คงทน
ถาวรต่อไปอีกอย่างน้อย 5 ปี หรือไม่?
 ก. คงทน
 จ. ไม่คงทน
2. ทั้งภายในบ้านและบริเวณบ้านของท่านสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย
สิ่งที่ทิ้งขยะ ไม่มีน้ำขังในบริเวณบ้าน ไม่มีขยะกีดขวางในบริเวณบ้าน
และได้ถูบ้านใช้หรือไม่?
 ก. ใช่
 ข. ไม่ใช่
3. ท่านเก็บอาหารอย่างดีและปลอดภัยจากการรบกวนของหนู แมลงวัน
และสัตว์อื่น ๆ รวมทั้งปลอดภัยจากสิ่งมีพิษต่าง ๆ หรือไม่?
 ก. ใช่
 ข. ไม่ใช่
4. สมาชิกแต่ละคนในครอบครัวของท่านมีสถานที่หลับนอนอย่างพอเพียง
หรือไม่
 ก. มีเพียงพอทุกคน
 ข. ไม่เพียงพอ จำนวน คน

5. ภายในบ้านของท่านมีสถานที่เพียงพอและถูกสุขลักษณะทั้งสำหรับการพักผ่อน การหุงหาอาหาร ฯลฯ หรือไม่?
- ก. เพียงพอและถูกสุขลักษณะ
 - ข. เพียงพอแต่ไม่ถูกสุขลักษณะ
 - ค. ไม่เพียงพอและไม่ถูกสุขลักษณะ
6. ครอบครัวของท่านมีส่วนร่วมและใช้ส้วมอย่างถูกสุขลักษณะหรือไม่?
- ก. มีและถูกสุขลักษณะ
 - ข. มีแต่ไม่ถูกสุขลักษณะ
 - ค. ไม่มี
7. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มอย่างพอเพียงในแต่ละวันหรือไม่?
- ก. มีน้ำสะอาดสำหรับดื่มอย่างพอเพียง
 - ข. มีอย่างพอเพียงแต่ไม่ค่อยสะอาด
 - ค. ไม่พอเพียง
8. ครอบครัวของท่านมีน้ำสำหรับใช้ภายในบ้านอย่างพอเพียงหรือไม่?
- ก. มีอย่างพอเพียง
 - ข. มีแต่ไม่พอเพียง
 - ค. ไม่มีต้องขออาศัยจากเพื่อนบ้าน/ซื้อในราคาแพง

9. โดยเฉลี่ยแล้ว สมาชิกแต่ละคนในครอบครัวของท่านมีรายได้สำหรับใช้สอย
ไม่ต่ำกว่าคนละ 1,000 บาทต่อเดือนหรือไม่?
- ก. มีครบทุกคน
 - ข. ไม่ครบทุกคน
 - ค. ครบทุกคนแต่ไม่ถึงคนละ 1,000 บาท
 - ง. อื่น ๆ
10. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีอาหารรับประทานครบวันละ 3 มื้อหรือไม่?
- ก. ครบ 3 มื้อ
 - ข. ไม่ครบ 3 มื้อ
11. ทารกและเด็ก (อายุ 0-5 ปี) ในครอบครัวของท่านมีสุขภาพอนามัยที่ดีและ
ไม่เป็นโรคขาดอาหารที่รุนแรงใช่หรือไม่?
(วัดได้จากน้ำหนักและส่วนสูงตามอายุของเด็ก)
- ก. ไม่มีเด็กขาดอาหาร
 - ข. มี จำนวน คน
12. เด็กอายุ 5-14 ปี ในครอบครัวของท่านได้รับสารอาหารที่จำเป็นครบถ้วน?
- ก. ครบถ้วน
 - ข. ไม่ครบถ้วน
13. เด็กที่เกิดในรอบปีที่ผ่านมาในครอบครัวของท่าน มีน้ำหนักแรกเกิด
ไม่น้อยกว่า 3,000 กรัม ทุกคนหรือไม่?
- ก. ไม่น้อยกว่า 3,000 กรัมทุกคน
 - ข. น้อยกว่า 3,000 กรัม จำนวน คน

14. มีผู้ใดในครอบครัวของท่านเป็นโรคท้องร่วงหรือโรคขาดสารอาหารหรือไม่?
ก. ไม่มี
ข. มี จำนวน คน
15. ครอบครัวของท่านมีเด็กซึ่งมีอายุต่ำกว่า 1 ปี จำนวน คน
เด็กเหล่านี้ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคต่าง ๆ เช่น บาดทะยัก ไอกรณ
โปลิโอ หัด วัณโรคหรือไม่?
ก. ได้ฉีดครบทุกคน
ข. ไม่ได้ฉีด จำนวน คน
16. เด็กซึ่งกำลังเรียนในชั้นประถมศึกษาตอนต้นได้รับการฉีดวัคซีนเพื่อป้องกัน
โรคบาดทะยัก ไทฟอยด์ วัณโรค อย่างครบถ้วนหรือไม่?
ก. ได้รับการฉีดครบถ้วนทุกคน
ข. ฉีดวัคซีนแต่ไม่ครบทุกประเภท
ค. ยังไม่ได้ฉีดเลย จำนวน คน
17. ทั้งเด็กและวัยรุ่นในครอบครัวของท่านได้รับการศึกษาภาคบังคับทุกคนหรือไม่?
ก. ทุกคน
ข. ไม่ได้เรียน จำนวน คน
18. สมาชิกในครอบครัวของท่านซึ่งมีอายุ 14 ปีขึ้นไปสามารถอ่านออกเขียนได้
ทุกคนหรือไม่?
ก. ทุกคน
ข. ไม่สามารถอ่านและเขียนหรือได้แต่น้อยมาก จำนวน คน

19. หญิงมีครรภ์ในครอบครัวของท่านได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดีในเรื่องต่อไปนี จากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหมอตำแยที่ได้รับการฝึกอบรมทางด้านนี้โดยตรงหรือไม่?
- ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันบาดทะยัก
 - ได้รับการตรวจสุขภาพและร่างกาย 4 ครั้งก่อนการคลอด
 - ได้รับการบริการต่าง ๆ ในระหว่างการคลอด
 - ได้รับการตรวจร่างกายภายใน 6 สัปดาห์หลังคลอด
- ก. ครบทุกอย่าง ทุกคน
- ข. ไม่ครบ จำนวน คน
- ค. ไม่ได้รับบริการใด ๆ จำนวน คน
20. ในครอบครัวของท่าน มีสมาชิกอย่างน้อย 1 คน ที่สามารถช่วยเหลือดูแลเรื่องความเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือการรักษาพยาบาลขั้นต้นหรือไม่?
- ก. ไม่มี
- ข. มี จำนวน คน
21. สมาชิกทุกคนในครอบครัวของท่านได้รับข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตหรือไม่? (เช่น ข่าวสารเกี่ยวกับอาชีพ การทำมาหากิน การป้องกันอุบัติเหตุต่าง ๆ ฯลฯ)
- ก. ได้รับสม่ำเสมอ
- ข. ได้รับแต่ไม่สม่ำเสมอ
- ค. ไม่ได้รับ

22. มีผู้ใดในครอบครัวของท่านเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ ฯลฯ
- ก. มี จำนวน คน
- ข. ไม่มีผู้ใดเป็นสมาชิก
23. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีบทบาทหรือเข้าร่วมในการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชนหรือไม่?
- ก. เข้าร่วม จำนวน คน
- ข. ไม่เข้าร่วม จำนวน คน
24. สมาชิกในครอบครัวของท่านมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาหรือนูรณะทรัพย์สมบัติและสภาพแวดล้อมของชุมชนหรือไม่?
- ก. มีส่วนร่วมทุกครั้ง จำนวน คน
- ข. นาน ๆ ครั้ง จำนวน คน
- ค. ไม่เคยมีส่วนร่วม จำนวน คน
25. สมาชิกในครอบครัวของท่านที่มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในชุมชนในระดับเขตในระดับประเทศได้ไปใช้สิทธิ์ของตนเองทุกครั้งหรือไม่?
- ก. ไปใช้สิทธิ์ทุกครั้ง จำนวน คน
- ข. ใช้สิทธิ์บางครั้ง จำนวน คน
- ค. ไม่เคยไปใช้สิทธิ์ จำนวน คน

26. มีผู้ใดในครอบครัวของท่านที่สามารถวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทั้งปัญหาของตนเอง ปัญหาครอบครัว และปัญหาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ?
- ก. มี จำนวน คน
 - ข. ไม่มี
27. สมาชิกในครอบครัวของท่านสนใจเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในวันสำคัญทางศาสนาทั้งในชุมชนและนอกชุมชนหรือไม่?
- ก. เข้าร่วมสม่ำเสมอ
 - ข. เข้าร่วมแต่ไม่สม่ำเสมอ
 - ค. ไม่เข้าร่วม
28. บ้านท่านมีคู่สมรสซึ่งมีอายุระหว่าง 15-44 ปี และมีลูก 2 คนแล้วแต่ไม่คุมกำเนิดหรือมีลูกมากกว่า 2 คน หรือไม่?
- ก. ไม่มี
 - ข. มี จำนวน คู่
29. ครอบครัวของท่านสามารถเข้าถึงหรือมีไฟฟ้าใช้ในราคาที่เหมาะสมหรือมีมิเตอร์ไฟฟ้าของตนเองหรือไม่?
- ก. มีมิเตอร์
 - ข. ไม่มีและต้องการติดตั้งมิเตอร์
 - ค. ไม่มีแต่ไม่ต้องการติดตั้งมิเตอร์

2) รายละเอียดเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนวัดช่องลม
เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2534 เป็นต้นไป

ข้อ 1 วัตถุประสงค์

- 1.1 เพื่อให้สมาชิกรู้จักการออมเงิน มีเงินออมในอนาคต
- 1.2 เพื่อช่วยเหลือสมาชิกในยามเดือดร้อนขาดแคลนเงิน
- 1.3 เพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสร่วมกันคิดแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของกลุ่มร่วมกัน
- 1.4 เพื่อให้กลุ่มแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัย

หมวดสมาชิก

ข้อ 2 คุณสมบัติของสมาชิก

- 2.1 ต้องเป็นผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนวัดช่องลม หรือ กรุงเทพมหานคร
- 2.2 กรณีเป็นคนนอกชุมชนต้องมีสมาชิกซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนเซ็นรับรองอย่างน้อย 2 คน
- 2.3 ต้องเป็นบุคคลที่ไม่เคยมีประวัติเสื่อมเสียทางการเงินมาก่อน
- 2.4 เป็นผู้ที่มีคุณธรรม 5 ประการ คือ
 - ความซื่อสัตย์
 - ความรับผิดชอบ
 - ความเสียสละ
 - ความเห็นอกเห็นใจ
 - ความไว้วางใจกัน
- 2.5 สมาชิกทุกคนจะต้องยื่นใบสมัครกับกลุ่มโดยมีสมาชิกที่อยู่อาศัยในชุมชนเซ็นรับรองอย่างน้อย 2 คน

ข้อ 3 การพ้นจากการเป็นสมาชิก

- 3.1 สมาชิกเสียชีวิต และไม่สามารถหาบุคคลในครอบครัวมาแทนได้
- 3.2 ลาออก
- 3.3 สมาชิกไม่ส่งเงินสะสม และชำระคืนเงินกู้ 2 ครั้ง ติดต่อกัน

ข้อ 4 หน้าที่ของสมาชิก

- 4.1 ทำความเข้าใจและปฏิบัติตามกฎระเบียบของกลุ่มอย่างเคร่งครัด
- 4.2 ส่งเงินสะสมและเงินกู้ชำระคืนอย่างสม่ำเสมอ
- 4.3 เข้าร่วมประชุมกลุ่มทุกครั้ง หากขาดประชุมต้องยอมรับข้อตกลงของที่ประชุม
- 4.4 ต้องเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มจัดขึ้น
- 4.5 กรณีเรียกประชุมโดยแจ้งล่วงหน้า 2-3 วันถ้าสมาชิกเข้าร่วมไม่ได้ให้แจ้งกับกรรมการล่วงหน้า

หมวดเงินสะสม

- ข้อ 5 สมาชิกต้องสะสมเงินกับกลุ่มสม่ำเสมอทุก ๆ เดือนอย่างต่ำเดือนละ 30 บาท สูงสุดเท่าไรก็ได้ แต่เงินสะสมรวมแต่ละรายไม่เกิน 1 ใน 5 ของจำนวนเงินสะสมทั้งหมด
- ข้อ 6 สมาชิกต้องฝากเงินสะสมและเงินกู้ชำระคืนพร้อมดอกเบี้ยในคราวเดียวกัน ภายในวันที่ 1 ถึง 5 ของเดือน
- ข้อ 7 กลุ่มจะต้องมีเงินสำรองจ่ายเก็บไว้อย่างน้อย 30% ของเงินสะสมทั้งหมด

หมวดการกู้**ข้อ 8 ประเภทของการกู้แบ่งเป็น 3 ประเภท**

- เงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉิน
- กู้สามัญ
- กู้พิเศษ

ข้อ 9 เงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉิน หมายถึง การกู้เมื่อสมาชิกมีเหตุจำเป็นฉุกเฉิน เร่งด่วน แสดงหลักฐานได้ สมาชิกสามารถกู้ได้แม้จะเป็นสมาชิกไม่ถึง 6 เดือน

9.1 เงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉินที่ให้แก่มชิกผู้กู้คนหนึ่ง ๆ นั้น ให้มีจำนวนไม่เกิน 2,000 บาท

9.2 ในกรณีที่สมาชิกนั้นยังมีเงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉินรายการอื่นเหลืออยู่ สามารถกู้เพื่อเหตุฉุกเฉินรายการใหม่ได้ แต่เงินกู้อายุเก่าและรายการใหม่รวมกันต้องไม่เกิน 2,000.- บาท

9.3 เสียดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท ต่อเดือน

9.4 ระยะเวลาผ่อนชำระถ้าไม่มีหนี้เก่าประเภทอื่น ผู้กู้ต้องผ่อนให้หมดภายใน 2 เดือน

9.5 ผู้กู้มีหนี้ประเภทอื่นเหลืออยู่ให้ผ่อนให้หมดภายใน 4 เดือน

9.6 ผู้กู้ที่กู้เพื่อเหตุฉุกเฉินก่อน แล้วกู้ประเภทอื่นอีก เงินกู้เพื่อเหตุฉุกเฉินจะต้องส่งภายใน 2 เดือนเหมือนเดิม

ข้อ 10 เงินกู้สามัญ หมายถึงเงินกู้ที่สมาชิกสามารถวางแผนการใช้เงินล่วงหน้าได้ และผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกอย่างน้อย 6 เดือน

10.1 เรื่องที่สามารถกู้ได้

- ซ่อมบ้าน
- การศึกษา
- ค่าขาย
- ไข้หวัด
- ยกระดับฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว
- อื่น ๆ แล้วแต่คณะกรรมการพิจารณา

10.2 จำนวนเงินกู้สามัญที่ให้แก่มชิกผู้กู้คนหนึ่ง ๆ ไม่เกิน 2 เท่าของเงินสะสมของผู้กู้

10.3 เสียดอกเบี้ย ร้อยละ 2 บาท/เดือน ดอกเบี้ยลดตามเงินต้น

10.4 ระยะเวลาการผ่อนคืน

เงินต้น 1,000 - 5,000 บาท ชำระภายใน 12 เดือน

เงินต้น 5,000 บาท ขึ้นไป ชำระภายใน 12 - 18 เดือน

ข้อ 11 เงินกู้พิเศษ หมายถึง เงินกู้ที่ให้สมาชิกมากกว่า เงินกู้สามัญ

11.1 จำนวนเงินกู้ที่ให้สมาชิกมากกว่า 2 เท่าของเงินสะสมของผู้กู้แต่ต้องไม่เกิน 10% ของเงินสะสมรวมทั้งหมดของสมาชิก

11.2 สมาชิกที่มีสิทธิ์กู้เงินพิเศษได้ จะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มอย่างน้อย 1 ปี

11.3 ระยะเวลาการผ่อนชำระ ไม่เกิน 24 เดือน

11.4 เสียดอกเบี้ย ร้อยละ 3 บาทต่อเดือน

ข้อ 12 การค้ำประกัน

12.1 การกู้เพื่อเหตุฉุกเฉินไม่ต้องมีคนค้ำประกัน

12.2 กู้สามัญ และกู้พิเศษ ผู้กู้ที่กู้เงินมากกว่าเงินสะสมของตนเองต้องหาผู้ค้ำประกัน ที่มีเงินสะสมรวมแล้วเท่ากันหรือมากกว่าเงินที่ผู้กู้ กู้เกินเงินสะสมของตนเอง

12.3 สมาชิกที่กู้ไม่เกินเงินสะสมของตนเอง ไม่ต้องมีคนค้ำประกัน

12.4 สมาชิกคนหนึ่ง มีสิทธิ์ค้ำประกันได้คราวละ 1 ครั้ง

12.5 ผู้ค้ำประกันจะต้องไม่เป็นบุคคลในครอบครัวเดียวกันกับผู้กู้

12.6 สมาชิกที่เป็นเด็กสามารถเซ็นค้ำประกันได้โดยมีผู้ปกครองยินยอม

12.7 ผู้ค้ำประกันมีสิทธิ์กู้ได้ แต่ต้องหาสมาชิกที่ยังไม่เคยค้ำประกันคนอื่น มาค้ำประกันให้เท่าจำนวนเงินที่กู้เกินเงินสะสม

ข้อ 13 ค่าปรับ

สมาชิกที่ส่งเงินกู้และดอกเบี้ย หลังวันที่ 5 ของเดือน จะต้องเสียค่าปรับให้กับกลุ่มวันละ 3 บาท ไม่ว่าจะเหลือเงินต้นเท่าไรก็ตาม

